

Књ

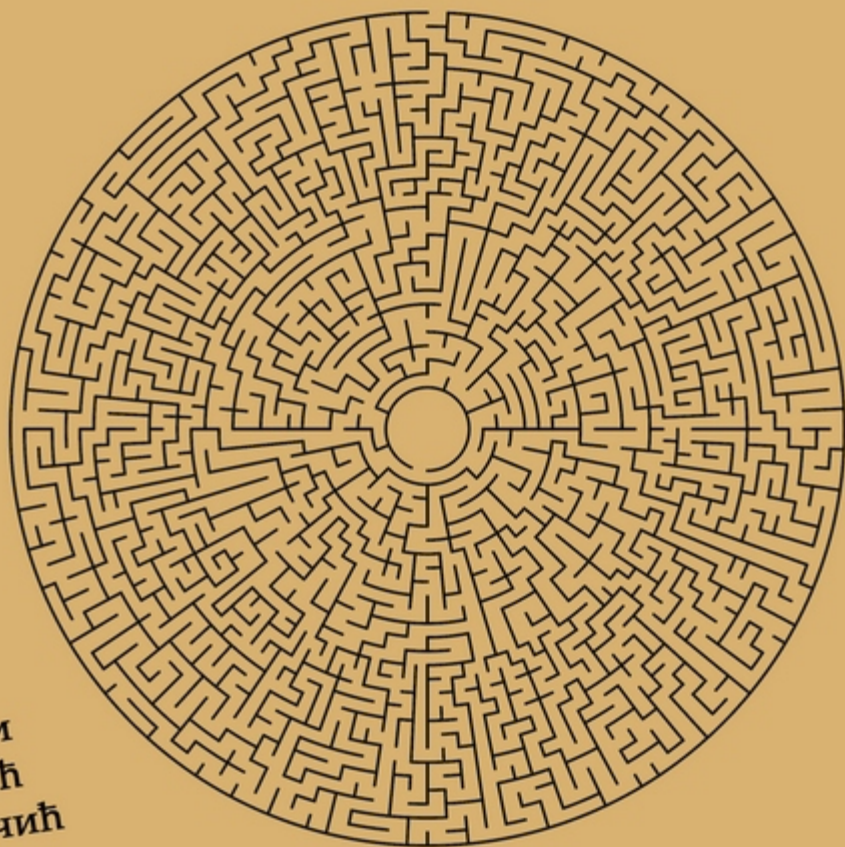
Књижевни
магазин

КЊИЖЕВНИ
МАГАЗИН
Број 234-235
ISSN 1451-0421

Из заоставштине
БИЉАНА ЈОВАНОВИЋ

Сећања
ДАВИД АЛБАХАРИ

Жарко Радаковић
Михајло Пантић
Ненад Милошевић
Никола Вујчић
Драгољуб Павлов
Драгица Стојановић
Јелена Радовановић
Биљана Јовановић
Мира Поповић
Дејан Михаиловић
Васа Павковић
Ана Ахматова
Џејн Кењон
Матијас Енар
Нађа Тешић
Славица Гароња
Евелино Гаспарини
Никола Живановић
Александра Ђуричић
Вуле Журић
Ненад Јовановић
Владислава Гордић Петковић

年

2

САДРЖАЈ

ПОЕЗИЈА

Никола Вујчић

ТРИ ПЕСМЕ / 21

Драгољуб Павлов

И ТАКО ОСТАСМО У ЛЕТУ / 22

Драгица Стојановић

ХАЉИНА ЕЈМИ ВАЈНХАУС / 23

Jelena Radovanović

TABU / 26

ПРОЗА

Biljana Jovanović

IZ ZAOSTAVŠTINE / 28

Mira Popović

GOSPOĐA SVIRA HARFU / 37

Дејан Михаиловић

МЕСЕЧАРКА / 43

Vasa Pavković

JEDAN LIRSKI ZAPIS o 29. junu 1994. / 45

ПРЕВОДИ

Ана Ахматова

Превео са руског Светислав Травица / 49

Џејн Кењон

ПЕСМЕ

С енглеског превела Данијела Јовановић / 51

Matijas Enar

ODLOMAK IZ ROMANA GODIŠNJA
GOZBA GROBARSKOG BRATSTVA

Prevela s francuskog Tamara Valčić Bulić / 53

ДАВИД АХБАХАРИ

Žarko Radaković & David Albahari:

KNJIGA O FILMU;

POSLEDNJI TEKSTOVI / 4

Михајло Пантић

ГОДИНЕ СА ДАВИДОМ / 6

Nenad Milošević

NEKOLIKO FOTOGRAFIJA SA
DAVIDOM / 15

СВЕ ВИШЕ ИШЧЕЗАВАМ, БЛИЖИМ
СЕ СВЕТУ НЕУМИТНОСТИ (разговор
Оливере Ђурђевић са Давидом
Албахаријем) / 16

Нађа Тешић

КОНФЕРЕНЦИЈА У РАГУЗИ, одломак из романа РОДНА ГРУДА

Превела с енглеског Гордана Залад / 62

ЕСЕЈ

Славица Гароња

ПОТРАГА ЗА ИДЕНТИТЕТОМ И РЕВОЛУЦИЈА КАО (НЕ) ИСПУЊЕНА СУДБИНА / 70

Евелино Гаспарини

СЛОВЕНСКИ МАТРИЈАРХАТ / 74

КРИТИКА

Vladislava Gordić Petković

ТЕЛА У ПРИЗМИ СЕЋАЊА И ТРАУМЕ: o dva romana Damira Zlatara Fraja / 84

Никола Живановић

ОДИСЕЈЕВА СМРТ; Миодраг Раичевић, О стварима које је Хомер пропустио / 88

Александра Ђуричић

ПУТНИК, Улрих Александер Бошвиц / 89

Вуле Журић

О УМЕЋУ ПРИЧАЊА ИСТИНИТИХ ПРИЧА; Што је краће могуће о кратким романима Ерика Вијара / 91

НАГРАДА „БИЉАНА ЈОВАНОВИЋ“

Nenad Jovanović

BESEDA NA DODELI NAGRADE „BILJANA JOVANOVIĆ“ / 93

Nenad Jovanović

TRI PESME / 95

4

ДАВИД АЛБАХАРИ

**Žarko Radaković
& David Albahari:**

KNJIGA O FILMU Poslednji tekstovi

Sve je počelo davno; ili, evo, počinje ovde i sada.

U to vreme smo se pripremali za „našu revoluciju“.

„U nameri da revolucionarno delujemo, zadesili smo se tih dana i u dvorani bioskopa.“

Bilo je rano popodne. U gradu: nesnosna vrućina. Naduvani – jer u nizu obilazaka grada, u vezi pomenute revolucije, a, opet, želeći da pošto-poto dalje podstaknemo svoju revolucionarnost, smatrali smo da samo naduvani možemo zadržati verovanje u sebe (takva su vremena bila; takvo je bilo naše okruženje; tako smo se osećali) – kretali smo se sporo pustim ulicama, uistinu kao revolveraši u onom legendarnom primicanju naselju kopača zlata, da li u filmu *Divlja horda?*, ili u filmu *Veličanstvenih sedmorica*, ili...“

Na ideju da se revolucionarno iskažemo, pa i, eto, krenemo u obilazak grada, došao sam ja; David je odmah potvrdno klimnuo glavom. Dakle, sedeli smo u našoj kafani *Kod kapetana*, odmah pošto smo zajedno odgledali film *Senso*, Lukina Viskontija (Conte Don Lucino Visconti di Modrone). Već odmah posle projekcije filma, na izlazu iz dvorane i zgrade bioskopa, pošto je naišla Nađa (zvana „šermadam“), koja nam se odmah obratila „i, kakva je baletska predstava?“, misleći pritom na naš fim, aludirajući pritom na elegantna kretanja protagonista, dakako i kamere, u monumetalnim sekvencama bitke: osetio sam u Davidovom klimanju glavom, o tom kratkom stajanju na trotoaru (dakako u kontrapostu) (ali bez kuhijskog noža u šaci, kako je to, inače, maločas bilo u Davidovoj kuhinji), da se u nama nešto kuvalo. To kao da se potvrdilo i nekoliko metara dalje, u onom kratkom saobraćanju sa Oskarom (zvanim „šermetr“) koji je takođe izašao iz bioskopske sale: „movie, movie“, rekao je.

Nešto kasnije, za spojenim stolovima kafane *Kod kapetana*, sedeli smo svi: budući revolucionari (Miša, Pera, Marina, Sneža, Mimica, Kirila, Bojana, Slavke, Bucko, Zoran, Stupi, David i ja). Najpre se dugo ćutalo. Jedini žešći zvuci: ispadanje metalnog poslužavnika iz ruku kelnera i tresak metala o teraciranu površinu betonskog poda. David, koji je tih dana radio na svojoj pripovesti „Čovek koji nije ubio Liberti Valasa“, precrtavao je na rubu stranice već podosta ispisane sveske telašce muve koja

mu se u cikcak i sporo kretala po nadlanici. Gledao sam u pravcu iz/ulaznih vrata na kojima se pojavilo pobožno lice Raše, u ruci je nosio kišobran, iako je napolju bilo vedro, letnje, pretoplo veče. Sa radija se diskretno čula melodija „Mujo kuje konja po mjesecu“.

Otkako znam za sebe – a tada sam već dosta toga znao – osećam se kao revolucionar, pa bilo to i samo posle nekih filmskih predstava. A u to vreme smo svakodnevno išli u bioskop. I neobično sam se uzbuđivao; čak i dok sam pažljivo pratio detalje na uvodnoj špici; čak i kad se radilo o japanskim, korejskim i kineskim filmovima, i pismu koje uopšte nisam razumeo; ili ako sam na filmskim snimcima baleta (kao, na primer u filmu Čajkovski Kena Rasela; Ken Russell, *The Music Lovers*) osluškiavao zvuke štimovanja muzičkih instrumenata u orkestru u rovu između pozornice i gledališta; ili kad sam na fudbalskim utakmicama, koje sam često doživljavao kao bioskopske predstave na letnjim pozornicama, najpažljivije zurio u gledaoce koji, pred početak utakmice, kupuju orasnice, pečene i slane semekne, ili jabuke u šlafroku. Ne izlazi mi iz glave ulazak đaka u dvoranu sale Doma jugosl. ratnog vazduhoplovstva (JRV), u kojoj će „svakog trenutka“ početi projekcija filma *Staljingradska bitka*, ruskog reditelja Vladimira Petrova. („Uvodili su nas u salu kao stoku na klanje“, pomislio sam više godina kasnije.) I kasnije, kada sam čitao knjigu istog naslova (*Staljingradska bitka*), nemačkog pisca i reditelja Aleksandra Klugea, bio sam opčinjen piščevom opsesijom da beleži svaki detalj viđen i doživljen u ratu (nije li za mene bio takav, opsesivan, i Aleksandar Tišma, beležeći kuhinjske recepte, i krojeve odeće, usred rata?) (nije li takav i američki pisac B. E. Elis, beležeći marke odeće, opisujući je najminucioznije?, a to me je upravo uzbuđivalo u njegovoj knjizi *Američki psihopata*, baš to, a ne perverzno maštarenje o seksulanim orgijama, premda se ta sklonost ka suludom detaljisanju, pa i prelažeje u pomodarski fetišizam, i te kako mogla dovesti u vezu sa njegovom, eventualno,

„seksualnom nastranošću“: kazala bi to A, psiholog, premda nije rekla ništa, samo se nasmešila). Tek: sada, u dvorani bioskopa u Domu JRV bio sam uzbuđen u tolikoj meri da sam, u velikoj gužvi, jedva i ušao u bioskopsku dvoranu, i nisam našao sedište, ležao sam sve vreme predstave na podu, odatle su snimci bitke na filmu delovali još dramatičnije.

Sećam se jednog popodneva, već dugo godina kasnije: David i ja: izašli u šetnju ulicama Zemuna. Bilo je to već podosta u fazi Davidove i moje emigracije. Obojica smo bili u poseti našem gradu. Šetali smo se i kao „bivši Zemunci“. Zašto mi je David delovao i kao turistički vodič koji, eto, „svome gostu iz inostranstva“ pokazuje znamenitosti grada, premda su to pre bila najskurilnija mesta, na koja nismo zalazili ni kao stari „Zemuncani“, najupućeniji u tajne mesta našeg detinjstva? Davida sam tada doživeo i kao protagonistu u filmu *Strategija pauka*, Bernarda Bertolučija, u onim upečatljivim scenama obilaska mesta u koje se neko vraća posle više godina izgnanstva i odsustovanja. Video sam na licu drugara i pogled čežnje za zavičajem, ali i radoznalost „stranca“, ujedno žal za prošloću za koju je David možda i više od mene znao da je nepovratna. U jednom trenutku sam Davida doživeo i kao Henrija Fondu u filmu *Bilo jedno na divljem zapadu*, u trenutku ispljuvavanja prežvakanog klupka duvana, Davida koji ne samo da „nikada u životu nije napolju pljunuo“ (govorila je komšinica Đurđa Fakin), nego nije nikada ni pušio (sem dobre trave, obojica), a kamo li žvakao duvan. Dakle, i toga dana ređale su se slike našeg grada kao sekvence u filmu, davno viđenom u jednom od naših zemunskih bioskopa, *Central*, *Jedinstvo* i *Sloboda*. Do ovog poslednjeg dovela nas je posle dužeg skitanja i naša čarobna šetnja zemunskim ulicama i sokacima...

(Nastaviće se.)

Михајло Пантић

ГОДИНЕ СА ДАВИДОМ

Ако је неко био писац нашег времена, ма колико да појам „наше време” свако види и разумева на себи својствен начин, онда је то, кад је реч о природи и вредности нечијег дела, и месту које оно заузима у контексту српске, али и европске књижевности, био Давид Албахари. Писао је тихе, инвентивне, увек изненађујуће и увек друкчије, тако препознатљиве кратке приче и романи изван буке и беса наше политиком и осталим тегобним феноменима испуњене кризне свакодневице, непрестано настојећи да буде други и друкчији, мимо или преко властитих, али и читалачких очекивања. И баш зато, и једино зато, остао је непоткупљиво свој. Створио је врло обиман, разгранат и разноврстан опус у којем је полазио од сопствених искустава, од породичних прича, од живота у добровољној

емиграцији, али се све више, са одмицањем година, по сили додељеног нам доба, бавио и претешким питањима и траумама којима нас је овдашња историја током минулих деценија тако издашно „даривала”. И, све у свему, проницао је колико је могао (а могао је много) у то неухватљиво „наше време” које ћу, између осталог, памтити и по његовим књигама. И стално им се враћати.

Албахари је, видим то са сигурношћу, јер је потврђено искуством, био од оне сразмерно ретке врсте писаца који нису престали да се мењају. Тежио је, упорно и трајно, непрестаном превазилажењу сопствених, ионако непостојећих граница, непосустало намеран да најпре себе, а последично томе и читаоце изненади оним што пише, а што је, схвати ли се као нарочита врста самооткривења, креативност првог реда; ни творац, метафорично говорећи, када је стварао свет није имао до краја јасне намере нити уобличену идеју шта тиме жели да постигне. Једноставно, радовао се стварању, као што се и сваки истински писац, уза све потешкоће са којима се на том путу среће, након свега радује сопственом

476

6

делу. Ето, на концу конца, после свих искушења са речима, оставља нешто од себе, за себе и за друге; ако су мисли чисте и неоптерећене самољубљем Други се увек појаве и пронађу се у новоствореном свету дела.

У вишедеценијском дружењу и сталној размени управо таквих мисли са Давидом, сведочио сам расту, гранању и промени његовог рада, и њега самога, сагласно непомеривом начелу да писање није ништа друго него истраживање и извештај о себи и свету онога који у том и таквом свету пише. И нимало парадоксално, док је Давид, након првих књига, већ одмицао путем властите промене, а ја био на критичарским почацима, свом првом тексту о његовој прози дао сам наслов „Мењати се, остати исти”. Данас знам да нисам погрешно, ако је то ма каква утеха, јер стварне утехе нема, нити је може бити. (Иначе, упознали смо се 1981. године у редакцији Књижевне речи, о том познанству писао сам у књизи Приче о писцима и другде.)

Албахари је, сада је то извесно, јер је његов рад окончан, а његове књиге добиле место које им по свакој заслуги припада,

својим раним причама означио промену поетичке парадигме у српској, а макар неким делом и јужнословенској приповедној прози. Био је писац на трагу значајних светских књижевника чија дела је преводио, остајући трајно отворен за рецентна збивања како у књижевности, тако и у другим облицима уметничког изражавања, филму, рокенролу, новим медијима. Није на одмет подсетити се да је управо он први превео симболички индикативну и утицајну Борхесову причу „Алеф” и то са енглеског језика. Или додати да је његова антологијска прича „Нема песма”, прворазредни пример српске постмодернистичке прозе, директан одговор на Пинчонов роман Објава броја 49, такође у његовом преводу. Већ је општеприхваћена чињеница да је уредничким радом у Књижевној речи и другим часописима и едицијама отворио простор писцима моје генерације, без имало код нас одомаћене међугенерациске одбојности и суревњивости, у којој постојано влада начело пуног трамваја: „Не гурајте се, ми смо ушли, нема више места”, узалуд гласни повици да се средина помери мало напред.

Без имало премишљања, и са очигледним разлозима, рећи ћу да је Давид Албахари свакако најинвентивнији, а за читаоце конзервативнијег укуса, и најпартнији српски приповедач и романијер последњих деценија прошлог и првих деценија нашег века. Он је ушао у књижевност после 1968. године, али тај историјски преломни датум ни на који начин није нашао рефлекс у његовим дебитантским књигама, у тој изненађујућој, експерименталној, интимистичкој, минималистичкој прози у којој је императив сажетости био једино ултимативно поетичко гесло. Не трошити узалуд речи, него са што мање њих покушати дотакнути неку неуочену егзистенцијалну битност, у томе је, уз слух за уочавање обичних необичности, кључ Давидовог приповедног умећа. Постојана, непоколебљива сумња у језик, наслеђена од бекетовске линије мишљења о књижевности, привела га је потпуној вербалној ригорозности, и уверењу да би се једино тако, са саме границе тишине и ћутања, могло нешто битно саопштити другоме, уколико је тај други вољан да слуша и да чује. Јер чешће није него јесте, свако је својим мислима и својим егом преокупиран.

По повратку са студијског боравка у Америци Давид је написао кратак роман Цинк. У најави изласка те књиге неко је, можда омашком, а можда и са намером, јер какав је то роман који се зове Цинк – није то приручник за студенте рударства или металургије – написао да је наслов новог Албахаријевог дела „Циник” (каква кардинална омашка, Давидов смисао за хумор био је од друге врсте, никаквог цинизма у њему није било). А један мој познаник, истински цинични коментатор постмодернистичких промена у тада(ш)њој прози, приупитао ме је неком приликом, онако узгред: „Је ли, богати, шта то Албахари сад цијуче, кад ће већ да напише неку онако ‘нашу причу’?” Није „Циук”, исправио сам га, већ Цинк, остављајући га без даљих образложења у блаженом незнању, нека је и њему лако тамо где ћемо сви једном отићи.

Углавном, Цинк је, гледано са становишта опуса, крај ране Давидове стваралачке фазе и уједно знак његовог новог преображаја. У основи је то и даље била „породична прича”, фигура оца неизбежна је, управо идентификацијски неизоставна код многих српских приповедача, од Лазе Лазаревића преко Боре Станковића, Данила Киша и Радомира Константиновића до дана данашњег, али је, уз албахаријевску фрагментацију, у Цинку промењена ранија пишчева приповедна перспектива: у причу је нахрупио велики свет, и слутња, не само смрти, него тамни предосећај ширих размера који ће убрзо добити свој конкретан, црни лик, без педесет нијанси. Црно је увек и само црно.

Историја је, наиме, и у Давидовом случају, као и код свих нас из истог доба, дошла по своје. Не више она мала, интимна, породична историја (наравно, и таква), него она велика, чијим лицем никада није минуо осмех, будући да на њему не престаје да траје згранутост ужасом и сардонични, максилофацијални грч. По одласку у Канаду, Албахари се посветио писању књига које су једноставно морале бити написане, јер се живот, и његов и наш, променио из корена. Одједном, одасвуд су, од Снежног човека, преко Мамца, Мрака, до Пијавица и свих потоњих књига, никако друкчије него насилно, нахрупиле теме историје, идентитета, матичног простора и изгнанства, да како, не у епском, него у интимистичком, албахаријевском кључу, на срећу – онолико колико је то било умесно и уопште могуће, јер су у приповедању махом преовладавали тамни тонови – осенчени меланхолијом и иронијом. Она искупљујућа духовитост, боље рећи осмехнута зачудност која је карактерисала Давидове кратке приче, а била и једна од најлепших његових људских особина, потонула је негде у дубину, остајући само у нашим разговорима. И тако је било до самог краја, почев од бруталног Лудвига који је омаж Бернхарду, преко књиге Данас је среда са преминацијом тема болести и питања више казне услед идеолошких непочинстава, до последњег (диктираног) романа Поговор у којем непрекидни суб-

верзивни тон, а не линеарна прича држе наративну целину на окупу. Тако је, коначно, саздана спирала сталне, уздижуће промене која се није зауставила до самог стваралачког краја.

Више и не могу да се сетим чиме смо се све заједно бавили, не престајући да годинама разговарамо о писању и животу, што су за нас биле синонимне речи, живети значи писати, или обратно, сасвим је свеједно. Најпре смо, кратко, уређивали приче у Књижевној речи. Па потом, редом: уредили смо темат „Књижевност и рокенрол” у Књижевним новинама, затим и омнибусних и додатних текстова Ухвати ритам који је објављен у новосадским Пољима. Више година бирали смо кратке приче за зборнике својевремено популарне радио емисије „Озон” коју је водио Дарко Коцјан и дуго били уредници едиције „Прва књига” Матице српске у којој су дебитовали данас остварени или заборављени писци. Пре избијања рата и распада бивше земље за „Дечје новине” из Горњег Милановца приредили смо два зборника најбољих прича објављиваних у часописима са српскохрватског језичког простора. Трећи је, због рата, остао необјављен, чувам га у архиви. Уредили смо и објавили зборник антиратних прича у издању ондашњег Радија Б92. На његов позив у првих десетак бројева часописа Писмо писао сам критике о преведеним књигама. Када је отишао у Канаду пропустио ми је место уредника недељне приче у Политици; радио сам то годину дана, а онда су ме, интервенцијом мени непознате, али зато шупљоглаво бахате уреднице једноставно избрисали са списка сарадника. Исто је било и у „Културном додатку” најстаријег дневног листа на брдовитом Балкану. (После октобарских промена тадашња новинарка културне рубрике Политике Милка Лучић рекла ми је, у случајном сусрету у градском аутобусу: „Михајло, је л’ да, ти ћеш нам се сада вратити”... Прошло је много времена док на том месту нисам поново објавио неки текст.)

И, да, заједно смо написали причу „Пат”, он једну реченицу, ја другу, и тако редом,

више не знам чија је која. На позив Миодрага Раичевића да напишемо причу за зборник Нема толико до Лајковца у којем се пародира стварносна проза написао сам причу „Цибулка, пивски манекен”. Давид ми се тим поводом јавио и рекао: „Појма немам шта да напишем, пошаљи ми да видим шта си ти урадио.” И ја му пошаљем. Он у узвратном имејлу пита: „Могу ли и ја да напишем причу о Цибулки?” „Можеш, наравно.” И он је напише, тако да имамо причу о истом јунаку. На основу наше преписке вођене током бомбардовања написао сам причу „Писмо из 1999” (По Андрићу). У два наврата водили смо разговор о његовом животу и писању, најпре за моју књигу Писци говоре, потом и за часопис Сарајевске свеске. Та два разговора, обједињена, објављена су у часопису Градац у броју посвећеном Албахаријевом делу, а потом и на неколико портала. О Давидовој шездесетпетогодишњици приредио сам 2013. у едицији „Врхови” Библиотеке града Београда зборник посвећен његовом делу Слике (из) породичног времена. Ту је и Албахаријев разговор са Јеленом Јоргачевић и одломак из његове прозе. Аутори текстова су Радивоје Микић, Гојко Божовић, Младен Весковић, Иван Радосављевић, Валентина Медић, Васа Павковић, Светислав Басара, Владимир Тасић, Вуле Журић, Горан Корунковић, Александар Павловић, Михајло Пантић и Милица Лазовић која је потом под мојим менторством на Филолошком факултету одбранила дисертацију о романима Давида Албахарија. (Албахаријева проза одавно је академска тема, у више наврата био сам члан комисија за одбрану радова те врсте.)

У Канаду је Албахари, када је већ увелико завладао ратни хаос, отишао као председник Савеза јеврејских општина Југославије (сав до исцрпљености предат том послу), са намером да проведе годину дана као гостујући писац на Универзитету у Калгарију. Његовој одлуци допринели су и, истина не тако чести, али свакако огавни напади што на њега самог, што у знаку антисемитизма. У Канади је нашао мир, добио време да се у потпуности посвети писању и превођењу,

и уместо планиране једне године остао је до 2012. када се вратио у свој Земун. На срећу, његове књиге су и даље наилазиле на добар, чак и појачан одјек у публици, критика је ионако губила важност, али је пишчев углед остао неспоран. Добио је низ награда, у два наврата објављена су му изабрана дела, преводи његових књига постали су учесталији... И стварно не знам где смо све и колико пута, што у Београду и Земуну, што у многим градовима Србије и Југославије, пре рата, а знатно ређе по његовом повратку, говорили о његовим а и мојим књигама, као и о другим темама. Избегавао је учешће у ТВ емисијама, у одрешитом уверењу да га тај медиј не привлачи; могу посведочити да је осећао извесну nelaгоду пред камером, кад је баш морао да то чини.

По његовом одласку неколико година смо један другом писали писма, отприлике једном месечно, чувам их, а онда смо прешли на имејл, готово свакодневно размењујући по неколико реченица, понекад и више од тога, о свему и свачему, као што уосталом разговарају сви пријатељи. Али, нешто пре Давидовог повратка у Земун опет сам, за мене помало изненађујуће, поново добио писмо са његове канадске адресе. У њему ме обавештава да има симптоме Паркинсонове болести, што стварно није тема за имејл. (Дрхтим од помисли како се храбро и дуго борио са том невољом, чинећи све да животу не одузме ништа од уобичајених радњи: писао је, читао, позивао људе к себи, разговарао телефоном, дописивао се, пратио музику и спорт, кад му је здравље дозвољавало ишао на сајам књига, на доделе награда, давао интервјуе...). Наша преписка за тих двадесетак канадских година сигурно има више стотина страница; писма чувам, али имејлове више немам, јер су ми у два наврата пропадали хард-дискови. Он ми је рекао да је пре повратка у Београд све наше имејлове преснимио на дискете. Али, ко данас памти шта су дискете, и ко би се тиме, а и зашто бавио? Иначе, скупљао је фигурице сова, имао је богату колекцију, где год би путовао куповао би минијатуру те птице.

У Калгарију сам био два пута, једно цело лето, у јулу и августу 2000. Визе, са претходно приложеним гарантним позивним писмима, мој четрнаестогодишњи син Ђорђе, вршњак Давидовог сина Натана, и ја, добили смо из канадске амбасаде у Бечу. Она у Београду је, после бомбардовања, била још затворена. А хтели смо да идемо и '99, одмах по престанку сирена; испоставило се, међутим, да је тада било сувише скупо и компликовано. Потом сам био код њега две године касније, на петнаестак дана у јесен, позвани смо на научни скуп у Едмонтону. Давид је возио бескрајем Алберте у којој је растојање између фарми и по неколико десетина километара. Скуп је иначе био посвећен питањима културе дијаспоре, о томе је објављен зборник у издању тамошњег универзитета.

Где ли смо све ишли током два месеца за време првог боравка, то сам описао у канадском дневнику, објављеном у књизи Огледи о свакодневици. Дружили смо се углавном са нашим светом и неколиким канадским писцима, професорима, познајцима... Са двојицом од њих, Браном и Томом, обиграо сам Алберту уздуж и попреко, све надајући се неком успешном риболову. Давид није био риболовац, али ме је одмах по приспећу уредно сачекала годишња риболовна дозвола, његов мали знак добродошлице и упозорење да се законити морају поштовати, нема лова рибе на живе мамце. (Једног нашег невољника који је ловио пастрмке на глисту, онако како је чинио негде у својој пукнутој домаји, казнили су позамашном новчаном казном, са још сто сати друштвенкорисног рада и неколико одлазака код психолога.) Са Бојаном, Ребеком, Натаном и Ђорђем редовно смо одлазили на прелепе реке, на термалне изворе у Стеновитим планинама, на чаробна језера (посебно Лејк Луиз). У Банфу, на колонији писаца, посетили смо Зденку Аћин, са нама је требало да се врати у Калгари, преноћи код Давида и настави даље. Имала је доста пртљага, укључујући и једну баш велику путну торбу. Понудио сам се да јој је понесем. Али, нисам успео да је подигнем, имала је, брат-брату, најмање педесет

килограма. „Шта ти је ово, Зденка?“, питао сам је. „Знаш, Михајло, ја скупљам камење, овде сам нашла толико савршених облика.“ (Не знам колико је платила прекорачење пртљага у авиону којим је дан-два касније отпутовала свом канадском дому.).

Бојана је радила на Колумбија универзитету, ишао сам на њене часове, да мало побољшам свој енглески, у младости учен из филмова и рок песама (ја сам руско-немачко одељење), тек касније и на постдипломским студијама. Цео свет учио је ту за њих нов језик, од „нашијенаца“, што би рекао Киш, преко Индуса и Пакистанаца, па Пољака и Украјинаца... Чак је и један Француз из Квебека био уписао семестар и брзо одустао, враг ће га знати зашто. (Баш чудно: иако рођени Канађанин, до зрелих година није научио језик домицилне земље.) Сећам се и да се један предавач презивао Гедора. Шта ли је све вавилонска пометња учинила човеку, помислио сам, алатка у свакој нашој аутомеханичарској радионици неком је у белом свету – презиме.

Сваки дан донео би нам неко мало чудо. Базен, кошарка, музеј, концерт, музички фестивал, куповина, одлазак на брдо са индијанским именом одакле се видео преријски предео километрима укруг (описан у Снежном човеку), шетња *down town*-ом, покушај риболова на реци Боу, излети... На једном од „хајкинга“, дубоко у Стеновитим планинама, после двочасовне вожње макамским путем стигли смо до на његов крај, одатле је почињала обележена планинарска стаза. Носили смо карте, храну, батеријске лампе, прикладну одећу и обућу. А ја и мали пецарошки штап (канадске рибе нису ме волеле). На почетку стазе је писало: „60 километара без телефона, насељеног места, бензинске пумпе.“ Речју, права правцата дивљина. На неколико десетина корака од нас пасло је мало стадо муфлона, прешли смо брану коју су сачинили даброви, један од сапутника носио је и спреј за медведе, и за то је, као и за све друго, била потребна посебна дозвола. И ишли смо тако, ишли, по пријатном летњем дану, на планинској висини, стазом која је била на сваких двес-

та-триста метара са учртаним знацима да неко не залута, све у свему неких петнаест километара у круг, да се, кад га опишемо стопама, вратимо на тачку одакле смо кренули. На једној кривини угледао сам пропланак прекривен дивним цветом, налик на рунолист. Пожелео сам да уберем један, за успомену, за непостојећи хербаријум и скренуо свега неколико корака са стазе. Иза мене чуо сам Давидов глас: „Михајло, врати се на обележени пут, због тога можеш платити казну.“ Али, ко да ме у тој недођији казни, још није било дронова ни сателитског надзора. Свеједно, уредно сам послушао пријатељско упозорење.

А нешто даље, на улазу у један шумарак, сачекала нас је бела кућица. Кад смо јој пришли, видим да је то покретни тоалет, најмање седам-осам километара од места са ког смо кренули. Прво сам замислио како медведи уредно стоје у реду да ту обаве оно што и цар мора обавити, а затим и да је и на том месту једна од могућих ивица цивилизације; према Бориславу Пекићу и Никити Михалкову цивилизација почиње и завршава тамо где се налази инглиш-клозет. Богами, рекох себи, ови су баш предалеко одмакли у цивилизованости. И наши сапутници, њих неколико, уредно су искористили могућност да се олакшају на за то намењеном, пристојном месту, о којем Буњуел има такође врло занимљиво сматрање.

Канадски дани били су за мене дужи од београдских, јер сам могао да чиним шта ми је воља, слободан од свакидашњих обавеза. Ту сам започео и писање обимне, вишечлане приче, ко зна када ћу је довршити, чека ме дуже од двадесет година. У подруму сам, у неком ормару пуном одбачених ствари ранијих власника, пронашао прастару гитару, без високе Е жице, Бојана ми је наредног дана купила. Тешко се штимовао тај запуштени инструмент, али ипак довољно да обновим акорде из гимназијских дана. Смишљао сам себи послове, средно гаражу, очистио олуке, прикуцао неколико дасака које су се извитопериле у огради, плевио траву око рубарба, љубазно се захваљивао

Јеховиним сведоцима који су барем једном недељно звонили на улазним вратима (једино они, сви остали су најављивали посету), купио лишће опало са великог дворишног стабла (да ли је то била врба?) чекајући ручак када ћемо се сви окупити. Ручкови и вечере су посебна прича, а доручковали смо ко кад хоће, када устане или кад му дође воља. Кувала је, наравно, Бојана, обично за два-три дана унапред; некада је доносила спремљено, по повратку са посла купљено јело, некада смо наручивали пицу, а ја сам постао роштиљ мајстор. О викендима смо у два-три наврата ишли у госте, обично код нашег света који је спремао тоне хране (знак да им иде добро, да су се снашли, да не оскудевају ни у чему), и обавезно на роштиљ. А другим суботама и недељама, па и радним данима, Бојана би ми дојављивала, сат пре ручка или вечере: „Пали!” Није ми био непознат тај посао, што из пређашњег искуства, из сличних гозби приређиваних и код нас. (Сећам се да ми је на караули на Грубишином пољу, према Мађарској, као војнику-новинару који се запутио томе месту да напише репортажу о животу граничара, тамошњи кувар, неки наш добри Босанчерос, коме сам, авај, заборавио име, рекао: „Е, мој профа, није ово ништа, два’ес’ оброка, очас посла, ја ти код мене на вашару у неком Вакуфу испечем по пет ’иљада ћевапа задан.” Не претерује, 500 људи који наруче „десет упола с луком”, то је равно 5000 хиљада прерачунато у тисућама. Граничари су, иначе, одлазили у патроле сто-двеста метара од карауле, потом би полегали заједно са псом иза каквог жбуна и дремали, чекајући да им истекне смена; није било избеглица, ни кријумчара, ни политичких пребега, ни бодљикаве ни жилет-жице...)

Углавном, Давид није марио за храну. „Мени је апсолутно свеједно шта једем”, стално је понављао, док су се други гушили суданском салатом, Бојаниним специјалитетом или мојим бифтецима, кобасицама са сиром и свим осталим што се налазило на столу. Али, али, када је о слатком реч, ту ником није уступао. „Знаш, овде ми баш недостају оне наше посластичарнице,

тулумбе, баклаве, шампите, тога могу колико хоћеш.” Упућенији ће разумети откуд му толика жеља за слаткишима. „Па, напиши нешто о томе”, рекао сам му једном. „И да знаш да хоћу. У ствари, направити зборник прича о посластичарницама и колачима. Обичних прича о обичним стварима има тако мало, сви нешто мрсе о овоме и ономе, о ратовима и спортовима, а пропуштају колаче.” (Једна његова рана књига зове се управо Обичне приче, мада ниједна од њих није заиста таква, напротив.) Идеју је реализовао по повратку у Београд. „Ахипелаг” је објавио збирку Посластичарске приче (наравно, мој друг је беспоговорно захтевао да напишем нешто о колачима, а ја сам углавном, поводом колача, писао о ратовима и осталим спортовима). Промоција, чини ми се једна једина, одржана је у старој посластичарници у Македонској улици, тачно преко пута Дома омладине. Ни ње више нема, сада је ту мењачница, или коцкарница, или бутик, појма немам.

Да, још и ово. Давидова фамилија имала је мачку по имену Лусил, према имену којим је Биби Кинг назвао своју гитару, Гибсон 335. Лусил ме није зарезивала ни два посто, вероватно зато што је у мени видела уљеза у њен простор. Размишљајући о томе написао сам причу „Мачке”. Али, зачудо, приликом мог другог доласка попела се на мој кофер и подигла реп у знак добродошлице, примирје је тако склопљено, без љубави.

И док се све једнако и упорно не мирим са одласком пријатеља, једног од ретких које сам стекао бавећи се као и он речима, док размишљам о годинама које смо проживели размењујући мисли и дане, а, посебно, о свему што је написао, могу рећи још и ово:

Давид Албахари гледао је на књижевност као поље бескрајних изражајних, језичких могућности. У свакој књизи коју је писао тражио је нови и другачији кључ, што је разликујућа особина писца постмодернистичке провенијенције. Књижевност постмодерних времена донела нам је, наиме, безобалну поетичку разноликост;

више није могуће одредити, а и чему, шта је доминантно у тој уметности; уважава се једино упечатљивост нечије ауторске индивидуалности, и ниво остварене вредности његовог дела. Ретки су, ипак, и у нашем добу писци који не желе да буду робови сопственог стила, већ га из књиге у књигу преиспитују, поричу, разграђују, изнова граде или мењају. Такви су посебно важни и значајни јер нам указују на неограниченост обликовних и идејних књижевних пројекција, и на неисцрпљивост језика, наравно, само у случају када му се посвети истински инвентиван, непоновљив и по томе препознатљив индивидуални таленат. Управо као Давидов.

Када говорим о албахаријевском стилу, говорим управо о начину на који се он односио према књижевној форми и искушавању језичких и приповедних тоналитета (по томе је близак Данилу Кишу). И, посебно, о крајње усредсређеном односу према избору речи и однегованој реченици, при чему се Албахари, нарочито у својим кратким, али и дужим романима, попут Пијавица, ослањао на онај бернхардовски модел бесконачног вербалног ланца, односно мега-пасуса; цела књига је незаустављиви асоцијативни језички низ, изговорен у једном предуго трајућем даху, без издисаја, који се може до у бескрај развијати, као рецимо Мебијусова трака. (Имам ту посебну причу. Када сам прочитао рукопис Пијавица рекао сам Давиду да ми се чини да тај непрекинути низ, због дужине, загушује читање. „Не”, био је резолутан, „мора тако”. „У реду”, рекох му, „твоја воља”. Неколико месеци касније зове ме и између осталог каже: „Знаш, немачки издавач тражи ми да поделим Пијавице на десет или више поглавља.” „Па подели”, одговорам. „Добро, поделићу, али да знаш, само за немачко издање.”)

Аутофикција, као имагинативна надоградња списатељевих доживљаја, искустава, погледа на свет и, посебно, на књижевност, чест је, ако не и доминантан облик приповедања у нашем добу, свеједно да ли говоримо о, на пример, Драгославу Ми-

хаиловићу или Кнаусгору. Аутофикција, дакле, није репродукција аутобиографских детаља, већ њихова транспозиција, што се уочава и у Албахаријевом опусу, почев од његове прве књиге Породичне приче, па надаље у Цинку, Снежном човеку, Мамцу, Животињском царству... У њима се поводом себе и својих ближњих, дакле, о ономе што се најбоље познаје, говори и о околностима у којима онај који приповеда и они о којима се приповеда постоје, у заједничком настојању да разумеју и осмисле и сопствене и друге животе. Личносна перспектива је ту пресудна, аутентификација постварује представљени свет. И није ту реч ни о каквим нарцистичким побудама, ни о каквом солипсизму, ни о хипертрофираној приповедачкој „ја”-инстанци, већ о модулацији гласа помоћу кога се пред читаоцем раскриљује цео један свет и све што га чини онаквим какав он јесте. Није, притом, тежио прејакој експликативности (осим када је писао пастише), сам је заговарао став да док пише бележи откуцаје људског срца, посебно ослушкујући синкопу, дакле, тишину између два откуцаја. Као да је тиме читаоцима остављао дискретну сугестију: усредсредимо се у тренуцима док слушамо сопствено срце, тада смо најближи себи.

И ма шта да га је закупљало, ма како се у својим причама и романима преображавао, најчешће исповедајући ону врсту „ја”-приповедања која производи илузију једноставног посредовања детаља аутобиографије, варку идентификације безименог приповедача и самог писца, опет, сасвим прецизно речено – аутофикцију, Давид Албахари непрестано је, и себи, и другима, постављао питање о стварној (не)могућности истинске комуникације међу људима и о (не)моћи самог језика. Сви његови јунаци, формулисани као књижевни ликови, или, када нема ликова, као гласови који описују оно што виде, осећају, мисле, чују, имају незаустављиву потребу да говоре, упркос готово хорској спознаји да тиме само умножавају трагичан неспоразум у људском (не)разумевању, који је старији, опет то морам рећи, и од историје, и од политике, и од идеологије, што нас води (откуда то код

постмодернистичког писца?) становишту, или представи, о метафизички укорененом квару човека као бића осуђеног на смрт и самоћу, и на очајање које долази из спознаје да се такве условљености и ограничености ни на који начин не могу уклонити.

Могу се само лакше подносити, сугерише нам сам Албахари, ако шапатом изговарамо властиту причу.

Без обзира на све наше не само људске, него и књижевно-поетичке различитости, укључујући и пријатељска спорења поводом појединих питања које време није престајало да нам поставља све до дана данашњег, године нашег дружења увериле су ме да је Давид Албахари био несвакидашње широк, толерантан, духовит, преосетљив, тих, отворен али и самозатајан човек који није престајао да мисли и живот и књижевност. Према свом таленту односио се посвећено и одговорно, и испунио га највише и најбоље што је знао и умео. У том погледу рекао бих да његова проза пре свега има дубоко људски, егзистенцијални, дакле надиолошки и натполитички квалитет, што је у знатној, ако не и пресудној мери чини различитом од претежнијег дела других видова српског приповедања које је, свеједно је да ли говоримо о 19. или 20. веку, прептерећено амбицијом грађења великих нарација и императивом изјашњавања о великим и судбинским темама историје, нације, политике... И Албахари је, наравно, дао свој допринос томе, али на сасвим посебан начин, на пример у романима Пијавице или Геџ и Мајер (за потребе писања тог дела прибавио сам му карту Београда из времена непосредно пред Други светски рат, како би прецизно описао путању кретања камиона-душегупке од логора на Старом сајмишту до стратишта). И када се, дакле, бавио великим темама (мада, узгред, има ли веће теме од породице, од љубави за друге и за ближње?), био је писац тихог гласа, без намере да пресуђује. Из те његове тихости и непретенциозности, из програмски заузетог става да се књижевност разумева супротно или макар друкчије од онога како се уобичајено или наметнуто

о њој мисли, и како се она у јавности третира, тумачи и „употребљава”, Давидово дело је, управо захваљујући таквом ставу, и из њега изниклим књигама, остало тако сугестивно, посебно, незаобилазно, препознатљиво...

Тако је и остало све до његовог последњег, за живота објављеног (диктираног) романа Поговор који се наводно збива у Африци, а заправо свуда и свакад, на било ком крају света, па тако и данас, тако и овде. Давид Албахари био је и остао загледан у судбину човека немоћног пред „силама немерљивим”. Највише што је могао, то је и чинио, писањем је те силе припитомљавао и деконструисао, често на меланхоличан, ироничан или духовит начин, без потребе за било каквом етичком апелативношћу, или, далеко било, политичком експлицитношћу, која је, можда, неизбежна у сивој свакидашњици, али увек погубна за уметност. Само писање, као такво, у чему смо се безрезервно саглашавали, сматрао је суштином егзистенције, и том начелу остао је веран до краја. Дан је вредео тек уколико се у њему забележи макар неколико реченица вредних памћења. И чинио је управо тако, до последњег даха.

Путуј у бескрај, мој врли пријатељу, наставићу да разговарам са тобом и са твојим књигама као да си и даље ту. У ствари, за мене неопозиво и заувек – јеси.

Nenad Milošević

NEKOLIKO FOTOGRAFIJA SA DAVIDOM

Poštovani prijatelji, osećam dužnost da na ovom mestu, pre nego što dam reč uvažanim članovima našeg društva, kažem nekoliko rečenica o Davidu Albahariju, pre svega u ime pisaca koji se sve do Davidove smrti nisu osećali albaharijevcima ili su zaboravili šta mu kao piscu duguju.

Pomisao da bih uopšte mogao da pišem vezana je za prvi broj časopisa *Pismo* koje je moj brat s posvetom dobio na promociji a u kojem je urednik bio Albahari. Danas kolekciju *Pisma* smatram nečim najvrednijim u svojoj biblioteci. Od prvog broja *Pisma* se znalo: koga objave Raša i David, obavezno dobije Nobelovu nagradu. Danas je nešto slično nezamislivo.

Moj susret sa Albaharijem poklapa se s mojom čitalačkom krizom, kada sam se zasitio nadrealista i avangardi, kao i bitničke poezije. Posle čitanja Beketovih romana osećao sam kao da je došao kraj književnosti. Istovremeno, slutio sam da postoji književnost koja može neposrednije da odgovori životu, novoj stvarnosti. Postmodernizam koji je nadolazio, naročito u romanu sa, u širem značenju anti-komunističkim tezama, nije me dovoljno zaintrigirao. Albahari je oslobodio prostor između umirućeg neoavangardizma, odnosno visokog modernizma i nadolazećeg postmodernizma.

Albaharijevi naratori i junaci smešteni su u savremeni gradski ambijent, daleko od političkih mitova, suočeni sa svetom i sopstvenim životom i njegovim smislom. Albahari me odveo i ostavio na mestima koja pretrajavaju političke i društvene mene.

Taj prostor, vera da se i u naizgled jednostavnom životu mogu doživeti spoznaje, epifanije i duboki uvidi mimo ideologije, mnjenja, književnih moda jeste ono što sam i nesvesno

od Albaharija prihvatio. Potvrdu moje nespoznate vere pronašao sam u njemu.

U *Književnoj reči*, sredinom osamdesetih čitao sam nove američke pripovedače u prevodu Davida Albaharija, naročito mi se dopao separat posvećen Rejmondu Karveru. Mislim da smo na jednom od prvih susreta ispred galerije Kulturnog centa razgovarali o Karveru i Pinčonu. David je nosio usku letnju košulju podvrnutih rukava i farmerke. Sećam se da mi je bilo čudno što je nosio kožnu crnu fasciklu kakvu su tada obično nosili službenici. Pratio sam *Pismo*, pronašao sam u antikvarijatu *Gradac* sa antologijama svetske priče i poezije, nabavio Prosvetine antologije svetske poezije i priče koje su uredili Raša i Albahari. Gutao sam sve što je dolazilo iz Zemunske književne radionice, ili Zemuskog instituta.

Kasnije, kada sam kao pesnik stekao samopouzdanje ispustio sam iz vida ono što je David nastavio da radi. Miloš Komadina i ja smo na našim seansama pominjali Davida, koji je čini mi se naručio Milošu prevode Karverove poezije. Obojica su voleli rege muziku i hašiš.

Dvehiljaditih, pri susretima sa Žarkom Radakovićem, pored Miroslava Mandića i Raše Livade, Albahari je bio jedna od stalnih tema. Žarko mi je pričao svoje anegdote s Rašom i Davidom pre odlaska u Nemačku, o Dolini smrti u kojoj se igrao fudbal, o pričanju viceva na raskrsnici ulica Augusta Cesarca i Miroslava Tirša.

Voleo sam da zamišljam kako Raša i David došavši predveče kod Žarka raspravljaju o literaturi kada se on vrati sa predavanja o svetskoj književnosti.

Po povratku iz Kanade, već bolesnog, čekam ga na parkingu RTS-a u Takovskoj da ga snimim za svoju seriju o antisemitizmu. Odmah me pita ozbiljan, ima li nešto da se smota. Kažem, pitajući se u sebi da li se šali, ima ali moraš da sačekaš. Snimamo dvosatni razgovor za seriju, a zatim ostajemo sami u mezaninu Takovske 10, sumrak je i još dva sata razgovaramo ne pomerivši se. To je jedan od najuzbudljivijih razgovora koje sam ikada vodio, a vodio sam ih sticajem okolnosti, bezbroj.

Ni danas ne mogu da se setim šta su bile teme tog razgovora, ali sam primetio da se David seća izgovorenih detalja od pre tri sata. Danas mislim da je to bilo jedno od mojih retkih mističnih iskustava. I sada mogu da potvrdim da je David bio mistik, i kao pisac i kao čovek. **On je pričanje i pripovedanje prihvatio kao suštinsku formu života, i on je zapravo čista forma pisca.**

Ove godine u proleće dolazim kod njega na razgovore o literaturi koje je jednom mesečno priređivao i kažem mu kako sam se složio sa Žarkom da ako bi za neki roman trebalo da dobije Nobela, to je svakako *Gec i Majer*, za koji sam primetio da ga albaharijevci ne vole naročito. Reкао sam mu da je to najbolji roman o Holokaustu, i o smrti koji sam čitao, bolji od Tomasovog *Belog hotela*, dodao sam. U šali sam ga pitao ima li nešto da se srola, rekao je da ima a ja sam (ponovo) pomislio da se šali. Te večeri sam nehotice, naslonivši se na krevet, razbio stakleni abažur lampe.

Poziv za novu seansu kod Davida ne otkazujem iako znam da tada nećemo biti u Beogradu. Sedim u hladu kad na telefonu pročitam vest da je umro Albahari. Baš na dan kada je trebalo da odemo kod njega.

David Albahari je pokazao da možeš biti postmodernista iako pišeš o svakodnevnom, jednostavnim stvarima. **Ta linija između priče o pripovedanju i mestu pisca i same priče, odnosno metalepsa, kod Albaharija uopšte nije bila vidljiva.** U tom smislu, on je pisac sinteze, istovremeno i borhesovac i karverovac. U tom prostoru se i danas, koliko vidim, kreću srpski i ne samo srpski najdarovitiji pisci.

Ovo već ionako siromašno vreme sa smrću Albaharijevom učinilo mi se i ubogo, ali svest o mogućnosti nastavka rasprava o životu i literaturi, koje smo započeli i koje zapravo jedino imaju smisla za pisce, nekako me drži vedrim.

Оливера Ђурђевић

РАЗГОВОР СА ДАВИДОМ АЛБАХАРИЈЕМ

ЕВРОПА 29 • 28. октобар 2004.

СВЕ ВИШЕ ИШЧЕЗАВАМ, БЛИЖИМ СЕ СВЕТУ НЕУМИТНОСТИ

ЕВРОПА: *Терет је покушај дефинисања књижевности, трагање за одговорима које поставља живот...*

АЛБАХАРИ: Текстови у *Терету* су објашњење поетике, али мислим да ти текстови могу да буду занимљиви и некоме ко није прочитао ниједну књигу коју сам ја написао. Слични су ономе што сам хтео у Другом језику, последњој збирци прича. Да одговорим на питања која ме највише дотичу, због којих осећам притисак, носим неку врсту терета у окружењу другог језика, у другој средини и наравно на питање које многе од нас стално прогања, питање идентитета.

ЕВРОПА: И овде се јавља поштар?

АЛБАХАРИ: Да, поштари се из неког чудног разлога непрекидно појављују у мојим причама. У раним причама они се појављују као људи који су спајали на неки начин оног који је отишао и онога ко је остао, као преносиоци писма. У овој књизи на поштаре гледам са неком сетом, јер они, не својом кривицом, немају више толико писама. Дописујемо се на неке друге, модерније начине. Поштар је за мене и даље...

ЕВРОПА: Неко ко прескаче пукотину међу световима?

АЛБАХАРИ: Да, али у исто време га видим, сада, као одраз нечега што ми је много значило када сам био дечак и као

многи вршњаци скупљао марке и тако откривао свет. Поштар је био неко које доносио свет. Није он, нормално, ишао у свет, али је доносио марку. Ја сам је скидао и пажљиво стављао у албум. Марке више никоме ништа не значе, пошто нема више таквих писама. Поштари имају све мање посла, али јесу један од тих ликова који су нам потребни да премостимо јаз у времену и простору, пукотину између двоје људи.

ЕВРОПА: Које су то слике детињства које оживе на трен?

АЛБАХАРИ: Тешко ми је да одговорим, то је повезано са мојом тренутном ситуацијом, са носталгијом, са повременим поврацима у Земун, у стари крај. Неко ме је питао да ли се ствари мењају. За онога који се тако враћа, ништа се не мења, он и онако има своје стално путовање уназад. Где год да је, како год да је око њега, он је у неком свету од раније. Оно што се враћа, то је тај дечји свет у дворишту наше зграде. Не помишљам на то двориште препуно деце. Увек ми се враћа она слика када се догађало да сиђем у то двориште и да будем сам. У том пространству које је постајало огромно био сам истовремено и тужан што нема мојих другова које чекам, али и срећан, на неки чудан начин тог тренутка сам био и власник тог простора пуног дечјих тајни. Говорим о једном сасвим малом дечаку коме је свака бубица, свако изгубљено дугме, а да не говорим о богатству после пронађеног кликера, много значило. То је то што ми се враћа сваки пут када изађем на балкон, у Земуну где сам сада и где сам био као дечак.

ЕВРОПА: Још један облик самоће доживели сте када сте морали да објашњавате своје име, да кажете да сте Јеврејин.

АЛБАХАРИ: То је апсолутно тренутак самоће. Тренутак када се човек суочава са тим, хтео он то или не, на неки начин је обележен. Стално размишљам о свом јунаку, приповедачу из романа *Геџ и Мајер* који после повреде лица носи газу на челу. Он хода улицама, и наједном схвата шта значи бити обележен. Ја не говорим о том

такозваном видном, препознатљивом обележавању, већ о нечему што је у човеку, део човека. Ако осетиш, ако знаш, онда на неки начин носиш и видно. Онда то постаје непрекидни позив на непрекидну самоћу.

ЕВРОПА: Дозволите ли да вас поплави?

АЛБАХАРИ: Никада нисам дозволио да та самоћа постане препрека за комуникацију, за припадање другим људима, из простог разлога што сам веровао да смо сви на овај или онај начин исти, ма колико се понегде разликовали.

ЕВРОПА: Хтели сте да будете рабин, бубњар, шта још?

АЛБАХАРИ: Хтео сам свашта да будем, али од свега што сам хтео, остало је само да сам писац. Сад кажем само, као да је то нешто мало! То уопште није мало. **И** једно од задовољстава које имам у свом животу, без обзира на осећање да нестајем мимо света, јесте управо чињеница да сам се толико година бавио оним што хоћу да радим. Мислим да је то најдивнија ствар која човеку може да се деси, да свој живот проведе радећи оно што жели да ради. Једна од тих ствари је било писање и ја и дан данас пишем. Нисам постао зен-баштован, нисам постао бубњар у рокенрол бенду. Можда још има времена, али доста би ми сумњива била та група у којој бих се ја појавио као бубњар. Можда још могу да одем у зен манастир, али мислим да је за све то ипак касно. Ипак ће то остати снови. Ни рабин нисам постао, остаје само да пишем и даље.

ЕВРОПА: Писање је ношење терета, писац је номад. Када писац спушта тај терет?

АЛБАХАРИ: То је онај тренутак када завршавам причу, завршавам роман. Без обзира што ћу можда на тој причи, роману још радити. Када завршим прву верзију, то је ослобађање од терета. Тај терет, терет инспирације, терет приче која још није написана, терет романа који тек настаје има тежину, али то није терет који човек мрзи, не жели да носи. Желим

да носим тај терет јер знам да ћу га се ослободити. Тешко је носити терет кога човек не може да се ослободи, терет који му намећу други. Мислим на онај терет различитости, који не осећаш сам, него те други стављају у позицију да треба да га осећаш. Мислим на терет предрасуда. Терет писања је добродошао терет.

ЕВРОПА: Терет историје?

АЛБАХАРИ: Без обзира на све, и даље неразумно верујем да нам историја не одређује животе.

ЕВРОПА: Али одређује нашу смрт?

АЛБАХАРИ: Господар твог живота је на неки начин и господар твоје смрти.

ЕВРОПА: У Терету сте објавили документа, писма из логора.

АЛБАХАРИ: Да, документи имају ту потресност која уништава на неки начин. За мене су та мала писма најстрашнија по томе што су веома обична. Свакодневна. Показују колико може да траје човеково уверење да то што му се догађа није то што му се догађа, већ нешто сасвим друго. У тим писмима нема никаквих страшних описа, нема никаквих детаља. Међутим, има ту једна страшна једноставност. У тренутку када смрт само што није закуцала на врата живота тог човека, он пише како треба вратити неки дуг, рећи некоме нешто. Он покушава и даље да влада животом који измиче, који више није његов. Ту долазимо до тог одговора, онај који је господарио његовим животом, господари и смрћу. У једном тренутку та писма су престала. Човек је одведен, као и сви други пре и после њега. У једној кореографији коју никако не могу да разумем. Не могу да разумем ту потребу нациста да све те смрти организују као неку врсту позоришта. Зашто је тим људима све то представљано као одвођење на рад или неко боље место? Лаж да се смири будућа жртва. То је моћ господара, манипулација животом, манипулација смрћу.

ЕВРОПА: Гец и Мајер је роман у коме осим историје, срамне, покушавате да проникнете у логику злочинца. Шта је питање зла?

АЛБАХАРИ: Мене је у тој причи то и занимало. Питање на које је тешко дати одговор у тој причи има један ироничан тон. Гец и Мајер постављају приповедачу питање: „А шта би ти урадио да си на нашем месту? » Ако било кога то питате данас, свако би рекао да то никад не би урадио. Лако је рећи када си изван те ситуације. Историјске епизоде показују да та машинерија историје наводи људе да се понашају другачије него пре, да је заправо лако манипулисати људима.

ЕВРОПА: Јапанац самурај у једном хаику стиху тражи пред одлазак од дрвета шљиве пред својим вратима да на пролеће верно процвета. Од ког дрвета би то затражио Давид Албахари?

АЛБАХАРИ: Постоји то дрво, дрво које ми је највише значило у животу, а то је један јаблан. Растао је у једном од дворишта иза моје зграде. Написао сам једну причу у којој се је дечак пење на то дрво. Вероватно начин на који сам и сам то покушао а то није дрво за пењање. Али јесте дрво за гледање. Том дрвету понекад помишљам да се обраћам.

ЕВРОПА: Само том?

АЛБАХАРИ: Морам признати да бих се пре обратио целој шуми него са једном дрвету...

ЕВРОПА: Где је та шума?

АЛБАХАРИ: Шума може да буде свугде, али тренутно, шуме које највише волим, стицајем околности, налазе се на Стеновитим планинама, у близини Калгарија. То су углавном четинарске шуме, али постоје и дивне листопадне шуме које имају у јесен хиљаду нијанси. Утапам се у то, идем у шетњу тим планинским обронцима. Наравно, надам се да неће наићи неки медвед.

ЕВРОПА: Писац је, кажете, „бродоломник коме ниједно копно не делује сигурно“.

АЛБАХАРИ: Примећујем последњих година да нестајем ја сам. Имам осећај да је свет све постојанији, а да сам ја све пролазнији. То је знак да осетиш како ти откуцава неки биолошки часовник, да пролази време, да се ближе неке неумитности о којима колико год хтео човек да размишља, не може да буде задовољан тиме како размишља. Све чешће се окрећем свету успомена, свету сећања у којем ништа не пролази, у којем је све постојано. То осећање да ја све више и више ишчезавам, не мислим у оном смислу да се смањујем, мада се вероватно и смањујем... То осећање је за мене, на неки начин, потврда трајности света. Неко би рекао да свет нестаје управо када нестаје појединац, а ја сам убеђен да ће он и те како бити ту када мене више не буде.

ЕВРОПА: Велика пријатељства...

АЛБАХАРИ: Па ето, пријатељство са Милошем Комадином. То је једно од оних која су ми много значила у животу. Са Рашом Ливадом. И једно, и друго су била више од књижевног дружења. Са Рашом сам се познавао практично целог живота, од основне школе, Милоша знам годинама. Постоји још неколико пријатеља у Земуну који нису из књижевног света, а који су представљали и представљају једну дивну оазу у коју се враћам када се душа засити књижевног живота, када је потребно да се нађем на неком месту где је тај књижевни свет неки магични свет који ћу ја тек да освојим.

ЕВРОПА: Нећу претерати ако кажем да је ваше писање обележило живот неким генерацијама. После су стигле награде, похвале, читаност, а ви упорно тврдите да нема боље позиције за писца од позиције тишине, неприметности.

АЛБАХАРИ: Убеђен сам у то, апсолутно. Ја сам заправо погрешно када сам одлучио да се бавим писањем. Нисам знао у шта ме то води. Нисам ни најмање био свестан тог јавног аспекта списатељске личности, чињенице да сваки уметник

на неки начин постаје део јавног живота. Додатак политичког живота је још посебна прича коју сада нећу чак ни да помињем. У почетку, као и многи други људи који су писали, главна жеља свима нама је била да се нешто појави. Да текст угледа светлост дана, да посредством тог текста постанеш писац. Када сам после увидео тај аспект јавног, било је касно. У том погледу, мој апсолутни идол је Томас Пинчон, амерички писац који је само једанпут или два пута фотографисан. Када је био на врхунцу славе, нико није знао ни где је он, ни шта ради у свом приватном животу. То је идеал коме писац треба да тежи.

ЕВРОПА: Делује ли вам убедљиво мишљење једног нашег писца да „човечанство стоји на праштању и забраву“?

АЛБАХАРИ: Праштање и забрав су сигурно два предуслова. Не знам да ли је то једино на шта се свет ослања, али су нужни, и ако се не прихвати да постоје, губи се ослонац. У многим традицијама, културама, рецимо код Јевреја, где постоји Дан Покајања, очекује се да се људи измире и на тај начин обележе годину која је протекла, да чисти уђу у наредну годину. Не да будеш ослобођен тешке кривице због злочина, али да покажеш спремност да разумеш другога. Додао бих нешто што је непрецизно, а знамо...

ЕВРОПА: Шта је непрецизно?

АЛБАХАРИ: Термин доброте. Мислим да човек мора да буде добар. Не у смислу покорности, послушности. Доброта је како се односиш према свету, природи, другим људима, стварима, према свему. Ако нема доброте, све друге ствари су узалудне. Када говорим о доброти, говорим о мишљењу, стању, делању које припада појединцу.

ЕВРОПА: Постоји ли још нека тако постојана вредност?

АЛБАХАРИ: Могао бих да набројим још неке, али чини ми се да оне све проистичу из доброте.

10 питања - 2 минута

1. Омиљени филм?

Не могу да се сетим имена редитеља Швеђанина *Песме са другог спрата*.

2. Најстрашнији облик самоће?

Сваки облик самоће је подједнако страшан.

3. Књига која вас је недавно узнемирила?

Светови у хаосу Филипа Давида, због мира с којим говори о хаосу.

4. Наизглед споредни сусрет који оставља траг?

Сваки сусрет, када дођем овде после дужег времена.

5. Карл Мај, или Бранко Ћопић?

Тешко је одабрати између *Орлова који рано лете* и *Винетуа*. Према томе бирам и једно и друго.

6. Школа је...

Школа је извор радости, само треба научити како човек у њој да се радује.

7. Омиљени спорт?

Рукомет.

8. Омиљена српска лирска песма?

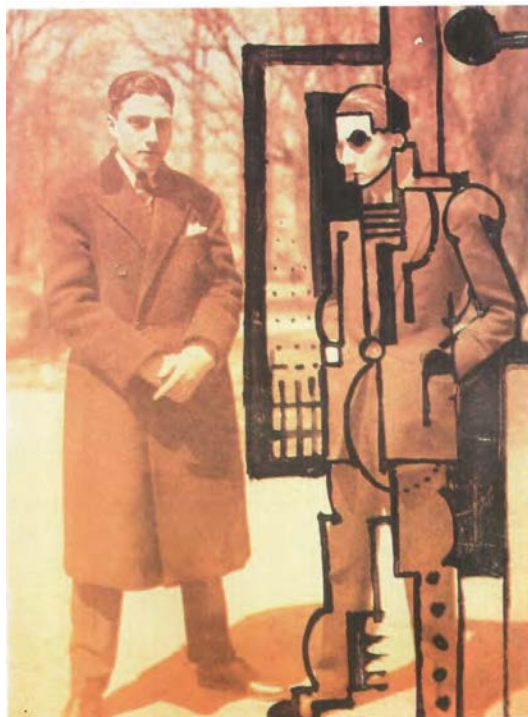
Готово свака песма Милоша Комадине. Поготово *Обично јутро*.

9. Кома је начињена највећа неправда: Адаму, Еви или змији?

Мислим даје Ева ипак најгоре прошла.

10. Жалите?

Жалим за толико ствари да је боље да не почињем да набрајам.

Ilarie Voronca, brisé par la vie.

ПОЕЗИЈА

Никола
ВУЈЧИЋ

ТРИ ПЕСМЕ

ИЗЈЕДНАЧАВАЊЕ

Ситнице само чине равнотежу*
И оне најситније чврсто вежу
Да све буде неразмрсиво чврсто у споју
Као зуј пчеле у звучном навоју
Њеног пева око мириса цвета
Ситнице се стопе око тога сплета
Да будемо ово што јесмо оне нас
Са невидљивим вежу
И све сплету у једну мрежу
Ево на пример
Пахуљицу да из своје речи не оде
Чува смрзнута капљица воде
Тако и мене да не одем из свога имена
Чува нека ситница невидљива безимена

* Иван В. Лалић

НЕНАДАНИ РАЗГОВОР

Еј, довикну ми неко на улици
Можда је довикнуо неког другог
Али окренуо сам се
И све моје речи су се окренуле
Тражећи га
Све моје речи које сам тада носио

Са са собом истрошиле су се
Све их је неко непознат на улици
Однео

ИЗГУБЉЕНО ВРЕМЕ

Слушам двојицу како разговарају
Један се смеје и тај смех
Пада као снег свуда около
Али брзо се топи
Чему се смеју
Од чега се топи
Идем и дуго размишљам
О томе

Драгољуб ПАВЛОВ

И ТАКО ОСТАСМО У ЛЕТУ

КРОЗ ЖИВОТ

ишли смо кроз живот
или поред њега
као да нам и није сасвим неопходан

свуда нас је пратила сунчана соната
химна помирења
слушали смо унутарњи глас

ах све те јесени
врења крви и плодова
очешљане косе ветром замршене
животи широм отворени
жеље разлишене

трава под прстима
љубав под језиком
зар је могуће било не грешити

понекад гледамо а не видимо ништа
ослушкујемо звуке којих нема
колико живота у једном дану
а тек у ноћи
тесној широкој

И ТАКО ОСТАСМО У ЛЕТУ

и тако остасмо у лету непомични
опчињени неким ликом ветром благим
срећни што нам живот тако прође
у обиљу одсуства спремности
да следимо само један пут
а живот дал беше заиста наш и колико
скоро је свеједно
можда брзоплето коришћен ко воће
или исувише близу пробирања
још за многочим смо могли посегнути
но привид је свугде

тек у понекоме трену смо га свесни
скоро задовољни
да то ретко не једино вредно у животу
имали смо
или оно нас

КА ЗМАЈУ

док шкрипи снег
под ножним прстима
згрченим у шимикама
које ли године
већ чујем моћни звук
Џемсовог саксофона
на игранци званој Сеело у Змајевој
гимназији
већ сам близу синагоге
застајем крај излога комисиона
окићеним као јелка светлуцају
плоче Елвиса Ричарда Домина Била Луја
брује сви у глас
на десно ухо
настављам док Дебели Домино шета од
Новог Орлеанса до Новог Сада
код Ситија пристижу моји љубимци
на лево ухо да одржим равнотежу
на клизавици
кадашњи певачи блуза претече свих
претеча

Худи Ледбетер оловног стомака
уз замршен дрхтај дванаест жица
пева о Роберти и о Ајрин
којој жели лаку ноћ
па два слепца Џонсон и Џеферсон
уз јецај гитаре
певају
Патње ће ускоро престати
и
Тамна беше ноћ

већ прелазим преко трга поред укипљеног
 Цветозара
 са шубаром од снега
 у грчкошколској нам се прикључују
 Мама Рејни Беси Смит и Махалија
 па Ксенија и Софка уз клавир и даире
 Бинг Крозби и Мијат Мијатовић
 уживам у шареном вртлогу гласова
 из Пашићеве пристижу Шаљапин и
 Бењамино Ђиљи
 наизменично па сви у глас
 код папирнице *Код Зиме и друга*
 допратише ме до самог змајевог села
 где их звук Џемсовог сакса
 и шарени жамор
 потисне
 и Трива бубњар кратким рафалом сасвим
 расплине

живахним гласом најављујћи
ЖЕНСКО БИРАЊЕ !
 и Џора уз помпезни наклон
 моли Мијата за плес

Тошкара

излазим из дворишта
 у доба короне
 као Тошкара
 Тоширо Мифуне
 идем гипко усредсређено
 покушавам да скинем његов
 ход
 у филму Јоџимбо
 да наместим рамена
 познатим покретом
 имам и маску
 затегнуту око браде
 спреман на обрачун
 са мноштвом нападача
 из опасног клана Корона
 којим сам окружен
 сам против свих
 као Тошкара

Драгица Стојановић

ХАЉИНА ЕЈМИ ВАЈНХАУС

БЕЛИ КОЛАЧ

Отац мој правио је
 Колач од белих
 Багремових цветова
 Оставши црни удовац
 Са двоје деце

Брат и ја
 Били смо пчеле
 Од маја до јуна
 Док медање не поприми
 Златну боју и од тежине
 Не падне на земљу

Бели колач био је леп
 Као једини рецепт
 У кутији са песмама
 Емили Дикинсон

Мало смо јели те сласти
 А били смо је жељни
 Сласти која је оцу
 Одузимала снагу
 Као што пролеће
 Радосним доласком
 Умори кост

На девети рођендан
Отац је свечано изговорио:
Женско си опасуј кецељу
Кроз трепавице желим
Тесто да гледам
Попни се на малу столицу
Ако не можеш да дохватиш со

Правила сам дебеле палачинке
Дебеле палачинке
Ко каква умотана дечица
Стиснута у страху
У мокрим жутим пеленама
Дебеле палачинке
Као добри војник Швејк
Које су се од масти
Цедиле кроз прсте
И падале на под
Знале су већ тад сузе моје
Зарано гледајући за изгубљеним

Бело брашно
Честица је свемира
Само у руци мајке

ТВ ЕМИСИЈА

Мира Ступица игра Кики Бибић
Провинцијалку која долази
У Београд да се описмени
Каче се обла слова ћирилице
Божје пахуље на божићну јелку
Приковане за екран
Плаве очи петогодишње девојчице
Лепоту слова на Робној кући Београд
Коментарише и сам Андрић
Док с врха гледа
Наг и леп Мештровићев Победник
Много лета касније
У ери дигиталне писмености
Петогодишња девојчица
И сама постаје Кика Бибић
Зачудно гледа шта се дешава
Кад прст додирне тастатуру
Прст на нози бару воду
Бројке на каси смртну казну
Скинута су слова са Робне куће
У коју су се уселили Кинези
Са рециклираном робом
Град подсећа на испијену
Преврнуту чашу љуте ракије
Они што се електронски потписују
Мисле да потписују велику историју

НОЋ, БЕОГРАД

Ноћ нуди мрачне катакомбе
Подземне пролазе
На Зеленом венцу палати Албанија
Од којих се мали јежеви
Низ руку пењу
Провалију на задњем степенику
Обезнањену поезију
Меланхолију мегаполиса
Калемегдански лагум
Синагогу црночаролију
Пусту улицу Змаја од Ноћаја
Тишину за писање
Звезду на Звездари
Кревет за двоје
Љубав
Повез преко очију

СИПАО СИ СТИХОВЕ ПО МЕНИ

Имала сам једно окно
Залеђено од студи
Без снаге да га притворим
Била је дуга зима
У лето пролеће је стигло
Хтела сам да се обесим
О голу грану
Као о врат драгог
Вреле крви у жилама
Чије се топлине
Више и не сетим
А онда си ме ти
Пренуо Господе!
Од изненађења
Помислих
Да ми и тад шаљеш пахуље
Али некако лаке
Као прапорци
Недоношче у инкубатору
Које се лако насмеје
Кад иза стерилног стакла
Угледа мајку
Сипао си стихове по мени
По голим раменима
На моје скуте и колена
Спасио ме беде
Понижења очаја

МАЛА СМРТ

Када се један живот заврши
 Санта се на два дела раздвоји
 И лед почне да плута
 Од острва до острва
 И лута претварајући
 Кап у капљице
 Које се никад више
 У кап не споје

Мала смрт
 Дешава се и у љубави
 На удаљеном гребену
 Где су двоје
 Као један стајали
 Кад се душа
 Од тела
 Растави

ХАЉИНА ЕЈМИ ВАЈНХАУС

Плесала је око смрти
 Кад се смрт већ увукла
 У рукав поруб
 Волан на грудима
 Док су на сцену
 Кроз тамни пролаз
 Испод Калемегдана
 Излазили и Аска и вук

Ми из публике
 Смејали смо се тој хаљини
 Скандирајући
 Уз смртоносни сев блицева
 Пијана! Пијана!
 Пијан рукав
 Волан на грудима
 Са мотивима бамбуса
 Како Гардијан пише
 На данашњи дан
 8. новембар 2021. године
 Десет година
 После смрти певачице
 Хаљина Ејми Вајнхаус
 Коју је носила
 На задњем концерту
 У Београду
 Продата је за шеснаест пута више
 Од почетне цене
 На аукцији живота и смрти

СЛАБО ВРЕМЕ

Живи иду са мртвима
 Мртви живе међу живима
 Не знаш ко је старица
 Ко девојчица

Шетају цветном стазом
 Уз осмех за лептиром
 А корачају до гробне леје

Намоташ сна шарено клупко
 Са пуно пређе
 Иза разбоја на прстима
 Остаје нит црне јаве

И сама сам лаки кофер
 На средини собе
 Не знам на коју страну даље
 У смрт под облаке
 Или у још једно рађање

Радознала бистроока
 Јунакиња мог одрастања
 Остаје у ћошку
 Нико неће с њом да се игра

Сем мене младе старице
 Старе девојке која јој прави
 Велике беле грудве
 На носу доцртава пега од пахуља

Пипи Дуга Чарапа
 Мора поћи да обија банке
 Мора ући у оружану банду
 Доживотно да на ситно пљачка
 Сиромашни свет

Док им у руке ставља
 Црно пенкало Ах! не да пишу – не
 Да потпишу доживотну робију – кредит

Морам поћи за њом лепа читаоче
 Не могу да је оставим
 Идем и ја у оружану банду
 Тако ће МАЛА СМРТ добити
 Насловну страницу

Тако ће песникиња
 Лакше ући у читуљу

JELENA RADOVANOVIĆ

TABU

Pošto kvadrat gospodo
pošto život u betonskom kovčegu
koliko kosti u preoranom temelju
koliko košta teskoba u ciglenom saću
pošto drvo pošto šuma
pošto mučnina na ekskluzivnoj lokaciji
koliko zemlja koliko krv u njoj
dajete li popust na vazduh
ako je bez ptica
pošto reka sa ribom i bez
pošto pogled na more pošto na planinu
pošto dvosobni očaj
pogled u nebo pošto

Kad sastružeš šljašteću krljušt grada
videćeš napolju je pomama
naš pepeo pleše na trgovima videćeš
smešnu žurbu na obodima beznađa
gomila se tiska na skrami stvarnosti
i u mlinu besmisla uvek si sâm
uzalud uzburkana vatra u urni tela
oči ka nebu uzalud
tamo još uvek
naopaki znak pitanja
kao granitna udica visi

Da li čuješ grohot neba
nad našim gordim kičmama
dok ležiš u zagrljaju gladnog korenja
da li vidiš drvo ti iz lobanje raste
čuješ li prokletu tišinu u krošnjama
čuješ li šta ovaj prah govori onim kostima
da li vidiš da zatvorene su sve granice
između doline suza i
podruma zemlje
da li vidiš da ne mogu napred
ne mogu nazad
da li čuješ kad mi srce
na mermer kaplje?

fin de siècle

doći će supstituti
od pseudomaterije
imaće veštačka srca
sintetičku krv
i naša lica
reći će, ah da
dvadeseti vek –
to je beše onaj
sa dva svetska rata
kad ređali su ubijene kao brda
pisali pisma rukom
imali foto-albume
i razne bolesti
izumeli avion i telefon
i još svakakve starudije
i svejedno čeznuli stalno za
zelenim i plavim širinama
(to se zvalo Šuma i More)
kretali se strašno sporo
verovali u dva pola
u nekakve ćelije društva
ubijali se i mirili
i stradali stalno od srca
od žudnje od besmislene
želje za dvojstvom –
kako primitivno
kako beskrajno beskrajno
zaostalo

BEOGRADU

habao si mi mladost u trulim tramvajima
 tvojim visila sam zakačena samo za dronjak
 neba u lice si se smejao provinciji od
 provincije živeo i žderao divna pomijaro
 jadna mi ti metropolo svetska selendro
 bučkurišu dođoša šta se u tebi sve kuvalo
 mrtvo puvalo arogantna bedna spodobo
 špajzu balkanski o beograde beograde šibao
 si me košavom bičevao bulevarima mučio
 lošim grejanjem u garsonjerama kalio
 pokvarenim bojlerima po mansardama
 restrikcijama gazdaricama derikožama
 vešticama lihvaricama prokletim škripale
 su nam kosti na suvomrazici kao šmirgla a
 boleo te debeo đon za trošnu bednu mladež
 iz palanki sela zabiti sa čuka mahala po
 studentskim menzama udžericama barakama
 sve džaba mi smo te voleli beznadno gladno
 i kad sve je vrvelo od tvojih foliranata i svih
 uobraženih kučki mačaka pičaka gospoštine
 boemštine beograštine metiljavih snobova
 frajera šalabajzera čistačica kurvi nosača
 prosjaka cigana robova parajlija seljačina
 komunjara fazona jebača udvarača alkosa
 narkosa slatkorečivih švalerčina nabildovanih
 pederčina kasabo kabadahijska evropice
 varvarska vrvežu vavilonski izraslino
 dunavska pokondirena provincijo ohola
 večita ruševino kućo ratova okretao si glavu
 kad sve je oko tebe gorelo kad kao mokre pse
 gledao si izbegle i bedne istorijska konstanto
 ubico kraljeva ostatku zemlje tek sujetna
 maćeha šta si mi dao a šta si mi tek ukrao
 sve praštam ti loši ljubavniče za jedan tvoj
 pogled sa kalemegdana za dvadeset koraka
 zadarskom ulicom za kesten-pire u sremskoj
 za sve polovne knjige i pesnike u dronjcima
 za tvoje zapišane podrume tajni za dvorište
 jedne crkve za izvesne stepenice za sjaj jutra
 na dorćolu za kišnu prašinu septembra za
 sve carske mrvice sve ti je oprošteno žudnjo
 života o teška ljubavi među gradovima

Ispod svih krovova ista je teskoba
 u većitom gradu nemaš ni bližnjih ni sličnih
 i u samoći čopora uvek je gorko
 opalo voće leta.
 Počinju ipak svetkovine sumraka

venčaće se uskoro reka i sunce
 i tvoj ti večni ljubavnik stiže.

Reci jeseni dobro več
 otvori vrata da uđe lišće
 raširi okna i pusti granje u sobu
 obuci mahovinu
 stavi na sebe miris mokre šume
 ogrlicu od zrna kiše
 i spusti obraz na rame Oktobra.

NEMA ME

Kod kuće su me čekali.
 Kad sam stigla
 tamo me nije bilo.
 Otrčala sam niz ulicu
 pitala sam kod prijatelja –
 niko od njih me nije video.
 Otrčala sam na posao
 ni tamo se nisam našla.
 Došla sam bez daha kod tebe
 ali tu me odavno nema.
 Trčala sam kroz grad
 kroz raku koja zveči
 i nigde me nema nema

TABU

Kad se vrati sve u seć
 u slikama kao vrtl
 stoje mi te reči u gr
 ne mogu ni da diš
 kad o tome pri
 kako da ti objasn
 ono za šta ne posto
 ni reč
 ni slo
 vo
 ni
 gl
 a
 s

Biljana Jovanović IZ ZAOSTAVŠTINE

Povest Ksenije Olvin
ili
Senke Ksenije Olvin
sa inicijalima K.O.

28

Roman

Konstrukcija

Treće lice

I Priča: Dolazak Ksenijinog muža na sastanak (opisati; zakopčava košulju, gladi se po kosi; ulazi;

Potom, tok sastanka.

Ksenijin muž se odriče

Potom, žuri kući; piše pismo Ksenijinom ocu.

Pakuje Ksenijin kofer.

Ostavlja ga ispred vrata.

Pismo šalje po služavki.

Zaključava vrata. Legne da spava.

II Priča (za to vreme)

Boris Ristić (drugačije ime)

Izlazi za Ksenijom Olvin.

Prati je pešice do Zemunskog hotela.

Vraća se nazad

Telefonira

Kseniju odvođe vezanu iz hotela „Central“ u sanatorijum na Avali

Među priča (među događana)

Novinske zabeleške

Smrt

III Priča: Dolazak Ksenijinog muža na sahranu. Opisati ga; oblači se. Deca ostaju izlazi. Stiže. Tok sahrane.

Pisma Ksenije Olvin

IV Priča (dvadeset godina kasnije)

Jelena odlazi od kuće. Traga.

Sukobljava se.

Aleksa.

V Priča:

Svedok (ujak Anton) post svedok

VI priča

Epilog

Razjašnjenje

Moguće pretpostavke

Radni naslov: Senke Ksenije Olvin

I poglavlje:

Isleđivanje, ceo tok, obuhvata detalje (neke) iz njene biografije dotada. Pisati šturo, faktografski, bez impresija, (aproksimativna dužina: 10-15 stranica, običnog proreda).

Poglavlje II:

Od momenta njenog napuštanja p. organizacije (oko ponoći) do prisilnog dovođenja iz Zemunskog hotela Central iz ulice Preradovićeve (sporedni ulaz-izlaz) u sanatorijum na Avali, faktografski, i dalje šturo.

(aproksimativna dužina: 5-10 stranica, običnog proreda)

III poglavlje:

Detaljno opisana smrt, sve pojedinosti, okolnosti, završiti tako da ostane nerazjašnjeno njeno umiranje.

IV poglavlje:

Pod radnim naslovom: Dostaviti lično druugu Aleksi Olvinu, datum, adresa.

Štura dijagnoza smrti lekara,

+

Pisma: kome je pisala Ksenija Olvin (da li su pisma bila u bolničkoj arhivi)

Tekstovi Ksenije Olvin pronađeni zgužvani, delimično kucani na mašini, delimično pisani rukom u džepovima bolničkog mantila, (teksta oko 20 stranica)

Pisma oko 10 stranica)

V poglavlje: sahrana, detaljno, oko 10 stranica.

XXX

Sekretar p. organizacije Boris Ristić vadi iz unutrašnjeg džepa sakoa, kariranu maramicu,

žustrim pokretima levo i desno briše polovinu vrata, kašljucajući, tihim glasom izgovara nekoliko reči o „hitnosti ovog sastanka, odgovornosti drugarice Ksenije Olvin“. Pomene „disciplinsko kažnjavanje“, „eventualno isključenje, privremeno“. Za to vreme, ne prestaje da trlja maramicom po vratu, a drugom rukom da povlači krajeve poveza koji je išao ispod desnog uha, preko čela i sasvim pokriva desno oko. Nije ga imao. Pričalo se da je Borisa Ristića pred kapijom kuće u kojoj stanuje (nedaleko od ovog mesta) presreo nekakav poživinčeni čovek, pominjući nešto o osveti, iskopao mu desno oko običnim kuhinjskim nožem. Pričalo se, međurim, mnogo više o tome kako je Boris Ristić skrivao nečije smrti, nečije robije, i o tome kako je te noći kada mu je iskopano oko vrišteći polomio sva stakla na ulaznim vratima, nogama išutirao saksije sa cvećem i saksije sa osušenom zemljom iz hodnika, i dugo skoro do pred svitanje jurio pomaman oko kuće.

Od tada Boris Ristić kašljuca, i često vrlo često proverava povez, zateže ga, skida i ponovo stavlja.

Pomera se u stranu, ruka drhtava od kašljućanja, telo čitavo drhtavo, i dalje je na povezu, smiče ga i natiče, na trenutak otkrije ogromnu rupu, natečeni crveni kapak. Ugledavši slobodnu stolicu u trećem redu sa leve strane, pored Alekse Olvina, prelomljenim koracima odlazi da sedne. Njegova karirana maramica, zaboravljena posle iscrpnog brisanja vrata, ostaje na zapisničkom stolu za kojim sede predsedavajući Marko Štrucić i zapisničar Vjera Nikolić. Ksenija Olvin potpuno nepomična, sa nezapaljenom cigaretom u na pola prekrštenim šakama, osluškuje oko sebe šapat isprekidan kikutom. Ne osvrće se. Netremice gleda u pravcu zapisničkog stola.

Ksenija Olvin vidi sledeće stvari: zapisničarka Vjera, gurne kariranu maramicu sa stola. Nikako se ne saginje da je podigne. Marko Štrucić prelistava fascikule, neke papire izdvaja, dodaje ih Vjeri, uzima vodenu plavu olovku (zaoštrenu na oba kraja) Ksenija to sasvim jasno vidi, okreće je između srednjeg i domalog prsta leve šake. U sali, (nekada je bila vešernica) tajac, čuje se samo ravnomerno udaranja olovke o sto. Štrucić je potom, i to Ksenija

vidi, premešta vešto i brzo do sledeća dva prsta, podigne koren šake sa stola, okreće olovku, sada nečujno, u vazduhu. Druga ruka mu je do lakta priljubljena uz sto, prstima pridržava ivice fascikli. Ksenija uočava trenutak kada se ružno lice zapisničarke Vjere isceri, usne su joj pritom izvijene do kraja obraza, Štrucić joj nešto šapuće, ostavlja olovku, klima glavom, čini joj se u njenom pravcu, namešta mašnu, i zbog nečeg naglo crven u licu, ne gledajući ni u koga suzdržano:

Olvinova, ustanite. Molim.. redom ćete odgovarati na pitanja koja ću vam postaviti, molim ma kako vam se činila besmislenim ili neosnovanim! Pretpostavljam da znate, zbog čega je sazvan vanredni sastanak.

Ksenija Olvin, zadržavajući pred očima nepromenjenu sliku Štrucićevog crvenila, naglog, i Vjerine široke iscerenosti zbunjena, tek što se beše digla sa stolice, zapalila cigaretu, ponovo sela i jedva čujnim glasom:

Ne znam o čemu se radi! Pomenuo je Boris... neku... moju... krivicu!

Odgovornost, ne krivicu drugarice Olvin.

To je isto, kolega Štruciću.

Ksenija Olvin, udati ste za Aleksu Olvina od februara 1943.

Ne razumem, od kakvog je to značaja za tu moju odgovornost uostalom ne sećam se više... možda je to bio mart... a možda i april.....

Rođeni ste 11 januara 1924 u (Beogradu?), član SKOJ-a od 1941. učestvovali u ilegalnom radu na teritoriji Bgd. do 1944. Te godine sa pokojnim Mommirom Atanasijevićem izdajete i uređujete časopis „Slobodna miso“ čija je tematika bila prevashodno političko teorijska. 1958 diplomirali ste na f.f sa temom koja se odnosila na istorijske, opšte istorijske uslove za stvaranje političkih stranaka u predratnoj Jugosl. i ukidanje tih uslova sa fragmentarnim osvrtnom na posledice u poratnoj Jugosl.

--- Da

Za vreme studija radili ste povremeno u redakcijama dnevnih novina kao spoljni saradnik?

--- Da

Da li ste tada upoznali F?

--Ne

Kada ste ga upoznali, kojom prilikom?

Upoznali smo se kada je ponovo pokrenut časopis „Slobodna Misao“, 1952, novembra...

Kako ste se upoznali ?

Bila sam pozvana da sarađujem u časopisu...

Zbog čega?

Neću da odgovorim. Niske su vaše namere kolega Štruciću.

Diplomirali ste u oktobru 1952

--- Da

Časopis je ponovo pokrenut početkom novembra.

U decembru zapošljavate se u domu za besprizornu decu „Vasa Stajić“ u Zemunu, sa statusom: „učesnik u nastavi“.

--- Da

Koliko mi je poznato, vama je F. bio obećao mesto saradnika na institutu za istorijska istraživanja (navesti pun naziv). Konkurs je bio nezvanično raspisan za vas i ostao važeći i posle hapšenja F. Odbili ste da sačekate zvanično obaveštenje, povukli dokumenta, odustajući od konkursa, zašto ste sve to učinili ako ste pre hapšenja F. insistirali da vam se omogući takvo radno mesto?

--Insistirala nisam!

Da li je to povlačenje, dva dana posle hapšenja F. usledilo kao reakcija?

Čujete Olvinova?

Odgovorite

Moje odustajanje je imalo lične... porodične motive... nikako političke, kako biste vi to hteli da protumačite...

Da li ste na sastanku saradničkog kolegijuma lista u kome ste sarađivali održanog povodom hapšenja F. (24 novembra), 1953 dan pre, F je uhapšen izjavili ste da je to prevara, obmana koju spremaju oni koji se nemilice obra-

čunavaju sa svima koji im stoje na putu gole vlasti, izjavili ste da to sve što se događa liči na policijski čas.

--- Ne sećam se tačno rečenica koje sam tom prilikom izgovorila, znam jedino, da sam reagovala.... ne sećam se tačno...

Dva dana posle hapšenja, tačnije 25 novembra 1953, povukli ste dokumenta iz instituta?

Da,....

Početkom decembra zapošljavate se u domu „Vasa Stajić“ putem konkursa.

--- 9-og decembra

Neposredno posle hapšenja F. vi ste Olvinova pokušali da uspostavite vezu s njim, najpre preko zatvorskog stražara, zatim preko nekih žena koje su povremeno u zatvoru radile kao čistačice, sve dok niste dobili dozvolu.

.....

Odgovorite Olvinova

Da li je to tačno

.....

Da li je tačno da ste zatvorskom stražaru nosili pribore za ručavanje, maramice, bočice parfema njegovoj ženi????

Je li tačno, Olvinova da ste čistačicama kupovali voće?

Odgovarajte?

Tačno je!

Zašto niste čekali na dozvolu

Mislila sam da nikako neće biti moguće da je dobijem, obzirom da nisam sa F. u srodstvu.

Da li ste po dobijanju dozvole redovno posećivali F. Jeste li se s njim zadržavali u dužem razgovoru? O čemu ste razgovarali prilikom tih poseta.

Jednom u petnaest dana odnosila sam mu duvan, papir za uvijanje cigareta, i katkad šećer! Sve sam to predavala na portirnici, uz ličnu kartu...

Stražaru, kome ste pre toga nosili poklo-
ne???

Svaki put su brižljivo pregledali sve što sam donosila! Duvan bi prosuli, šećer takođe, papir su vadili iz kutijice, zatim bi sve to nebrižljivo skupili u jednu od papirnatih kesa koje su na portirnici u zatvoru, imale samo tu svrhu, i odnosili, obično bih čekala oko pola sata dok se ne vrate. Saopštavali bi mi da su sve do poslednje mrve predali zatvoreniku (kesu su vraćali), ličnu kartu bi mi tek tada davali.

O čemu ste razgovarali prilikom poseta?

Nijednom ga nisam videla... posete su zabranjene... vama je to poznato.

Štrucić uzima jednu od fascikli sa stola, otvorivši je, počinje da čita:

„Ispostavilo se da je Ksenija Olvin bila u prepisci sa optuženim F. Poruke je slala ispisanе na cigaret papiru marke:

VAŽKA OLŠANSKE PAPIRNY NARODNI PODNIK

ZAKLADNI ZAVOD OLŠANY RUDA NAD MORAVOU =

Omot je crvene boje, na prednjoj strani nacrtan je leptir, zaštitni znak, crveno-crnom bojom. Početna slova: O.P. su gusto odštampana, u nejednakim razmacima po čitavoj površini prednje strane, tamnijom crvenom. Skoro na samoj ivici, velikim slovima crnom bojom stoji: VAŽKA, sitnijim slovima ispod: 50 listku gumovanych. Crvenom vodenom olovkom (na svakom paketiću koji je stizao u zatvor) između početnih slova O.P. bili su ispisani matematički simboli ovim redosledom i rasporedom: u prvom redu između osam skupina slova o.p. stajalo je: simbol za implikaciju, simbol za negaciju za ekvivalenciju i na kraju opet simbol za implikaciju.

Do kraja korice ponovljeni su svi ovi simboli, s tim što su običnom olovkom preko slova: O.P. dopisani sledeći: simbol za disjunkciju, za konjukciju, simbol za beskonačnost i simbol za istinitost.

Dalje, natpis RUDA NAD MORAVOU je bio delimično podvučen, takođe crvenom vodenom olovkom sledećim redosledom: slova DA RA NA MOR U? Plavom vodenom olovkom slova: RA D UD OU.

Na poledini prednje korice omota crnim slovima odštampano je:

OLŠANSKE CIGARETOVE PAPIRKY
JSOU SVETOZNAME A OBLIBENE
NEJSEMNEJŠI CIGARTOVY PAPIR
ZHOTOVENY Z NEJLEPŠICH SUROVIN

Skoro identičnimslovima (po obliku i veličini), napisano je Formula „F“ = Dedustio ad absurdum

I: naslov knjige izdate u Njujorku 1950, autora (nekog) Quina, tačno stoji ovako: Methods of Logic, Njujork 1950 od Quina. Na poslednja dva paketića cigaretovih papirki izostale su ove poruke, napomene.

Posle ovog u sali se čuje kašljanje, mrmljanje i sve drugo što je bilo zaustavljeno kao zaustavljen dah pred čudotvorčevim veština-ma. Pale se cigarete. Uvijaju se cigarete. Ne promiče pažljivom oku (pripovedača) da su se neki od prisutnih osvrtali, krili svoje kutijice sa cigaret-papirom, zavlčili ih u torbe, postavile mantila, ispod džempera, sakoa i proveravali ne bez straha i zebnje marku, boju omota, zaštitni znak, svojih kutijica, i tek tada, izgleda oslobođeni straha kao sigurne omčice, kao perjanog jastuka koji guši astmatičare, opuštali se i potpuno slobodno pušili. (mogao je biti i opijum – ili duša najznačajnije ličnosti u zemlji) pa i duša tvorčeva) nije marilo, važno je bilo da papir u koju se uvija: cigareta, duša tvorčeva, duša političarska, nije sad ozloglašene marke: VAŽKA OLŠANSKE PAPIRNY.

Dim izlazi i iz Štrucićevih nosnica dok izgovara:

Olvinova jeste li kontaktirali „Doru“?

Ne znam ko je „Dora“.

To ime može se na više načina pročitati iz naslova odštampanog na kutiji cigaret-papira koje ste nosili optuženom F.

Ne znam o čemu govorite!

„Dora“ je ilegalno ime brata optuženog F, koji je od 1946 u emigraciji.

Meni to ime nije poznato!

Da li ste kontaktirali „Doru“ od vremena kada je F. uhapšen?

Ne znam o čemu govorite!

Da li ste ga obavestili da je F. u zatvoru?

Ja, doista ne znam o čemu vi to govorite!

O čemu ste ga još obavestili?

.....

Odgovorite!

Ne razumem!

Odgovorite Olvinova!

Ostavite me na miru!

Da li je odluka da obavestavate „Doru“ sazrela u vama pre hapšenja njegovog brata ili neposredno posle?

.....

Zašto ste onda, čekali da F. uhapse?

Ali o čemu vi to govorite?

Drhtavim je glasom prozborila Ksenija Olvin, obazrela se oko sebe tražeći podršku,.... Vjera... pa ti znaš da je ovo laž.... sve ovo Milice i ti.... Aleksa.... (viknula je više gnevno nego očajno), zašto ćutiš... pa ti pouzdano znaš svaku činjenicu... svaki detalj iz mog života.....

Zapisničar Vjera užurbano beleži, ne podiže glavu, Milica je zapalila cigaretu, Aleksa se nije ni mrdnuo.

(Ksenija Olvin je bila okrenuta pripovedaču svedoku svih zbivanja). Pripovedač je upamtio dve stvari: Ksenija je imala belo lice poput kreča koji će joj naći kasnije u mrtvoj ruci i oko mrtvog stomaka), rukama je gužvala gomilicu duvana i kujuricu cigaret-papira, marke VAŽKA.

Štrucić nastavlja:

Odgovorite, Ksenija Olvin

Ćutanje

Odgovorite Olvinova

Ćutanje

Najednom Ksenija nekim velikim široko zamahnutim pokretom, korakom beše došla do stola za kojim su sedeli Boris R, zapisni-

čarka Vjera i Marko Štrucić, razmahivala je rukama, unoseći se u lice Štruciću dok se ovaj odmicao u levo i u desno, gornjim delom tela. Bila je Ksenija dohvatila papire na kojima su otkucana pitanja... ispravljena na više mesta rukom.

(zapamtila je uskličnike duž cele margine jednog lista, ispisane vodenom crvenom olovkom, i rečenicu, tj. početak rečenice: „A sad drugovi..... svega toga tih uskličnika rečenice koju je Štrucić pročitao na kraju i u sredini sastanka, podgurkivanja i prigušenog kikota u Sali, setiće se Ksenija Olvin neposredno pre nego što će joj kreč ostati u zgrčenoj šaci i u prevoju oko stomaka).

Držeći ruku na nosu, drugom je pokrio hartiju na kojoj je bila ta sporna rečenica. Štrucić je nabrekao pomalo ironično i sasvim crven zamolio da se „Drugarica Ksenija vrati na mesto, ostavi papire (koje će inače kasnije dobiti) i smiri... ako ikako može...“ (Pričalo se kasnije, mnogo kasnije da je zapisničarka Vjera Nikolić dobila nastup smeha, govorili su da je bila polegla po stolu licem, velikim sisama, sve do struka..... po papirima zapisničkim, gužvajući ih.)

Odgovorite drugarice Olvin odgovorite!

Ja zbilja ne znam o čemu se radi! Ksenija je stajala pored stolice, u polusavijenom položaju, dižući mantil sa poda, bila je okrenuta leđima zapisničkom stolu, crvenom Štrucićevom licu, i papirima... papirima koji su se razletali, a licem belim uokvirenim dugom riđom kosom prema (meni Pripovedaču), bila je primetno uzbuđena, drhtava. Lice međutim, bilo joj je lepo (uopšte ne znam zbog čega).

Šaputala je, mrmljala: Ne razumem... Ne razumem....

Olvinova, pitao sam vas: Zašto ste čekali sa odlukom da „Doru“ obaveštavate o stanju u partiji i van nje, ako ste sa njim imali i ranije (pre hapšenja njegovog brata – znatno pre) kontakte. Zašto ste čekali da njegovog brata uhapsite.

Ali već sam rekla da ne poznajem tog čoveka...

Postoje dokumentovani dokazi o vaša dva susreta sa „Dorom“. Fotografije. Jedna je napravljena u Kolašinu 1944, druga je snimljena u Beogradu 1946 ispred zgrade br.28 u ulici Bana Jelačića. Na obe fotografije vi ste u dugačkom prevelikom šinjelu obrubljenom po svemu sudeći vunom ili koncem svetle boje. I na jednoj i na drugoj stojite licem okrenuti fotografu, jasno se uočavaju inicijali K.O. izvezeni istim koncem ili vunom na levom džepu šinjala.

Ne možete poreći Olvinova činjenice: 1) da ste 1944 bili u Kolašinu 2) da ste tokom 1946 stanovali u ulici Bana Jelačića 28. 3) da ste od 1943 nosili šinjel obrubljen vunom ili koncem svetle boje sa svojim inicijalima izvezenim na levom džepu istom vunom ili koncem.

---to je podvala, gde su te fotografije.... pokušavate ih...

Oba puta fotografisao vas je ulični fotograf....

A sada drugovi.....

Čekajte..... Istina je da sam od 1943 nosila šinjel obrubljen vunom svetlo plavom i sa mojim inicijalima na levom džepu, ali još u Kolašinu, 1944 poklonila sam ga jednoj ženi. Šinjel je bio nov. Jedina ja u grupi od nekoliko boraca imala sam nov šinjel. Na tragu u Kolašinu, ta žena je nekoliko puta prošla, opazila me je, čak je prilazila popajući šinjel, govoreći da je od dobrog sukna, toplog, debelog. Sledećeg dana šinjel sam joj poklonila...

Kako se ta žena zvala?

Ne bih mogla tačno da se setim.

Prisetite se.

.... Ne znam... možda Mara

Mikulić Marica

Moguće je, ne znam tačno.

Kod Mikulić Marice, rođene Kolašinke pronađena je fotografija o kojoj je bilo reči. Fotografija na kojoj ste vi u.... tom šinjelu sa „Dorom“. Na poleđini fotografije iz prilično nečitkog rukopisa mogu se razabrati reči:

„Stavor“..... Jagode Zasede..... Prenocište

..“Duvar..... sindžirom..... Dukljanski...

Čitko je međutim na samoj ivici fotografije sledeće:

..... vaše kamene..... i djecu što sede na suncu kao starci... dalje je nečitko. Potpuno čitki su: potpis i datum:

Ksenija, 9.9.1944.

Sećam se da sam taj šinjel poklonila toj ženi možda se ona tako nekako zvala.... Mikulić... Marica ali to o fotografiji... to tvrdim.... pouzdano znam izmišljeno je

Mikulić Marica živi sada u Herceg-Novom udata je Kostić, fotografiju je samoinicijativno predala Službi bezbednosti 1946 godine, u martu mesecu. Tom prilikom izjavila je da pamti šinjel obrubljen plavom vunom sa nekim slovima na džepu, pamti ga po tome što je to bio jedini dobar šinjel, svi drugi nosili su pohabane, i po tome, rekla je još, što je taj šinjel nosila najveselija devojka koja je u rano proleće prošla kroz Kolašin. Kazala je da je fotografiju dobila na trgu noć pre nego što će ta vesela djevojka otići, napisala mi je posvetu, lijepu, mada je nisam baš cijelu razumjela.....

Noć pre nego što ću otići iz Kolašina nekoj ženi poklonila sam šinjel, o fotografiji ništa ne znam.

Olvinova, Mikulić Marica izjavila je da ste joj poklonili fotografiju, upamtila vas je i po šinjelu ali nije rekla da ste joj ga poklonili.

---Ja sam toj ženi poklonila šinjel ne fotografiju.

Kostić Marica je donela samo fotografiju.

Onda je šinjel zaboravila da donese.

Ali ona ga nije niti pomenula.

Možda je bilo sramota.

To sa fotografijom ste izmislili.

U prostoriji (nekad je bila vešernica za četiri zgrade u ulici Cara Lazara) zavladao je tajac. Ksenija Olvin je izgledala pribrana. Zapisničarka Vjera je uporno (čini se) nezaustavljivo zevala. Boris jednooki je kašljucao, brisao rukom (jer maramica beše na podu) vrat i lice. Štrucić je bio vidno umoran ali zacrvenjen,

nabrekao u naponu – kao da će sve žilice svi damari popucati.

Lice Alekse Olvina bilo je usredsređeno, zategnuto moglo bi se reći, skoro nepomično.

Negde oko ponoći (pripovedač misli da je bila prošla ponoć) zaključen je vanredni sastanak pete partijske organizacije u ulici Cara Lazara (broja se pripovedač ne seća). Ali zapamtio je sve što se dogodilo na kraju sastanka, kada je zacrvenjeni Štrucić okrenuo poslednji list iz fascikle, sa brojnim uskliknicima ispisanim crvenom vodenom olovkom duž margine. Predloženo je bilo da se Ksenija Olvin privremeno isključi iz partije. Svi u sali (nekada vešernica) bili su saglasni. Nesumnjivo princip lojalnosti bio je prvenstven skoro nenarušiv. Njemu se ni Aleksa Olvin nije suprotstavio. Nijedna ruka dignuta do visine nekadašnjih konopaca, ne beše kolebljiva. Međutim, nijedna ruka ne beše sasvim čvrsta – na način vojničkog pozdrava. Tvrdim u tome je razlika, i nije beznačajna.

Ali u tom spoju, ruku nedovoljno čvrstih ili kolebljivih i iz principa lojalnosti (nenarušivog) u nekadašnjoj vešernici bio je sadržan contradicijon in adjecto, celog tog sastanka.

Ono što je Marko Štrucić (kome se crvenilo gubilo lagano ali neumitno poput šminke koju briše vetar ili suze) izgovorio ne koristeći zapisnik doslovce je glasilo:

Molim Aleksu Olvina da ustane!

Olvin, zategnutog lica, prav kao pritka ili krst, plavook, izbečen ustaje odjednom kao odbačen od stolice.

Da li se družu Olvin slažete da jednoglasno usvojenim predlogom za isključenje Ksenije Olvin.

Ne trepnuvši, kao da ga krsti i blagosilja sam vladika, Olvin:

Slažem se.

Imate li šta da izjavite u vezi s tim.... mislim na neprijateljsko delovanje Ksenije Olvin (manifestovano u očevidnoj dokazanoj saradnji sa uhapšenim F. i emigrantom „Dorom“.

Olvin, samrtno ozbiljan: Izjavljujem da je Ksenija Olvin do ovog trenutka moja supruga, majka moje četvero dece, počinila neoprostive greške i da je neophodno njeno isključenje.

Da li se vi družite Olvin odričete Ksenije Olvin?

(Samo bih da se zakunem u crvene, crne ljubičaste i sve druge popove, u krst i u zvezdu jednako u kadionicu, pričest prvu u Nikoljskoj crkvi, i karanfil u reveru mi, iznad svega a bez obzira na veroispovest u jedinoga tvorca (neću ga imenovati) Da je Aleksa Olvin imao najrazložnije lice, najubedljivije od svih u Vladiku koji mi je bližnja svojta, kunem se: Bio je nadprirodno svečan dok je izgovarao:

Odričem se pred svim drugima, svoje žene Ksenije Olvin koja je zgrešila pred partijom time i predamnom.

Ksenija Olvin je rakoračila prema zapisničkom stolu. U jednoj ruci je držala tašnu, u drugoj partijsku knjižicu, pokretom čitave ruke (iz korena ramena) kao da bacala je disk, zamahnula je knjižicom – ona je poletela u pravcu zapisničkog stola, zaustavila se ispred stolice na kojoj je sedeo kašljucavi Boris Ristić – glavni Džek Trbosek priče.

Nikada pre nisam video toliko žestine, gneva koji se prosuo po Sali (vešernici) lomeći zastor, koprenu od dima, kao tada tog jutra (bilo je jutro, pouzdano znam, nesvanulo) u zamađu Ksenijine ruke.

U trenu, nešla se pored stola na metar ispred Štrucićevo (sad sivog lica). Bila je držač, sopstvenom gnevu što je razbijao vazduh, dim poput sekire. Video sam sve to dobro, kao da sam gledao sa nekadašnjih konopaca, između šarenih, kockastih zimskih čaršava, košulja čarapa i dugačkih gaća. – Sakriven među rupe proreze jorganske u mirisu štrika i sapuna koji se pravio kod kuće, okačen o konopac sa glavom naniže, video sam i ono što je skoro izmicalo. Običnom oku, plavom. Moje je međutim bilo bezbojno (tada).

Štrucić je tek izustio... „mislim“ kada ga je kao hitac iz mog skloništa (nepostojećeg jorganskog čaršafa) pogodila između očiju Ksenijina pljuvačka, čvrsta – sakupljena tokom sastanka, obilna – okrznuvši zapisničarku Vjeru

po bradi. Potom je mirnim nepromenjenim hodom, ali opet kao u trenu nestala. Za njom je odmah izašao Boris jednooki, zatim Aleksa Olvin i dalje svečan.

Za stolom su Marko Štrucić i zapisničarka Vjera Nikolić brisali upljuvana lica, zapisničkom hartijom, - hartijom sa uskliknicima.

U sali (vešernici) ostao je maslinasto zeleni Ksenijin mantil, prebačen nemarno preko stolice.

Video sam doista to sa konopca. I niko me nije čuo dok sam (ja) a ne Ksenija Olvin kao Jan Hus idući na lomaču izgovarao:

O Sancta simlicitas Servus Pecus, Servus Pecus, Servus Pecus. Podražavanje mi je u krvi.

Ali kome još!

Draga M.

Samo par reči! Ovde me živu sahranjuju, vešto. Metodi su prastari. Juče su jednog čoveka obesili o konopac klozetske šolje, jedna sestra je pridržavala šok-omču druga ga je štivala grebala, šutirala, dok je bolničar M. kome je pedeset godina ljuljao ovog zlosrećnika poput klatna na satu, nije mu bilo potrebno mnogo snage. Meni su davali u nekoliko navrata neke pilule, ja sam, međutim uspevala da ih gurnem pod dušek (krevetski, moram ih baciti.... kako.... u klozet se odlazi u pratnji (kakva počast) umivaonika u sobi nema prozpri imaju rešetke i mreže.

Učini nešto, blagi bože!

Sahranjuju me, odavde se izgleda stvarno može izaći samo lud.

Dok ovo pišem ugrabivši malo svetlosti koja dolazi iz kuhinjice u kojoj bolničari i sestre piju kafu, igraju karte, svetlo se uopšte ne pali, šetnje su moguće samo u okviru zgrade, pred spavanje vrata se zaključavaju.

U sobi sam sa dve žene, od kojih je jedna zdrava, podozriva i oprezna, nikakve ocene, vrednosne sudove.... ništa ona mi je jako sumnjiva. Druga naizmenično spava i prima elektro šokove posle kojih zuri poživinčenog pogleda, a u trenucima svesti neprestano izgovara:

Ništa ne razumem. Da znaju moja deca, ništa ne razumem!

Pošalji mi bar knjige.

Učini nešto! Očekujem od tebe da utičeš da me iz ovog pakla puste. Razgovarala sam sa dvojicom lekara. Rekli su da sam potpuno zdrava, ali da je njima naređeno da me ovde drže. Čuješ li njima je naređeno da ovo čine. Preblagi bože neka im je svima na savesti moj očaj i sigurno obesvešćenje u koje me teraju.

Deca su ti pretpostavljam dobro.

Doveli su me do kraja!

Tvoja Ksenija

Dragi Aleksa,

Rekla sam: nije mi potrebno cveće, trgovina, iskupljivanje, oprostajnice grehova ćete nekom drugom prodavati. Istorija je ciklična (objašnjenje).

Hrišćani, komunisti, deset zapovesti, moralnih normi, moralističke pozicije koje u sebi kriju taktiku usluge za uslugu, milosrđe.

Trgovina indulgencijama.

Kažem ti Aleksa to su iste stvari. Poznata je stvar da su moralisti nemoralisti, u stvari Treća mogućnost je moralistička.

Ne treba da dolaziš. Prošlog puta sam ti dala sat za naše dete, za moje dete. Ovde, gde ste me zatvorili vreme se ne meri spravama, već belinom zidova šarama na metalnom stolu i previsokim metalnim krevetima, odblescima na rešetkama, stakala nema. Modrinom i modricama koje ostaju na zglobovima prstima posle konopca (žice) nad klozetskom šoljom. Pojačanim smradom u krevetima po sobama, pod ljudima raščerečenim, ogrebotinama i ubojima od dugačkih noktiju medicinskih sestara. Kikotom posle svake šoljice kafe, elektro šoka kikotom nad ljudima koji tada zaboravljaju sve, mučeći se kroz suze pokušavajući da se sete sopstvenog identiteta. Meri se još po žutim mrljama od mokraće na vratima svake sobe.

Gluposti!

Poslaćeš mi voća, malo a mogao bi i nekoliko olovaka, papira, moju kapu vunenu, onu koju sam zimus plela.

Ne treba da dolaziš, ako se setiš, pronađi negde šunku, mogao bi u činijici i malo sira (koji se ne kvvari) šećer. Donesi tj. pošalji knjigu „Miloš i Karađorđe“, i tekstove „izdajničke otpadničke“ (to su tvoje reči) o cikličnosti istorije, koje smo sastavljali zajedno F. i ja.

Sve to pošalji.

Beskrajno mnogo poljubaca deci, svima pozdrav

Ksenija

Stvari koje onako ojađena nije stigla da ponese, vlažne poljubce od njene tri malene zlatne dušice, sigurno će joj reći da se malo strpi tu u hotelu izvesno vreme, biće potrebno dok se sve ne stiša. Kada je ponovo oslušnula, nije više čula nikakve korake. Bilo je uveliko već jutro, pomisli na decu, nije ih videla dan i noć, sigurno se već raspituju gde je, reći će im Aleksa „otputovala je“ tako se obično deci kaže, onda će njena tri vrabca zapitati „A kuda je to mama otputovala, zašto i kada će se vratiti“ Saletaće svojim pitanjima obletaće kao osice njenje tri nemoćne ptičice i opet reći će im nešto neodređeno Aleksa, slagaće ih! Obavila je dekicu oko sebe, martovsko jutro hladno a ona je sinoć istrčala gologlava po snegu bez kaputa, samo u haljini vunenoj doduše, istrčala je gnevno ljuta i toliko slomljena, bacila je knjižicu rekavši da ne želi više da bude u njihovim redovima da ona ne ume da nema snage da mudrujući o komplikovanosti života (koja se sastojala u čudnovatom prilagođavanju) da izmišlja da laže da drugom saplete nogu i da mu se potom razvučenih usana izvini. Pa da to su njoj učinili. Sapleli su je i sigurna je da će proći neko vreme dok oni ne stignu sa izvinjenjima rehabilitacijama molbama za novo tj. ponovno učlanjenje neprestanim prilježnim samokritikama o nedopustivosti takvih grešaka. U njenoj duši začeo se jed, njoj se i pre svega ovog zgadilo. A onda opet koraci, i opet njeno osluškivanje koje joj se činilo sve uzaludnijim što je vreme više proticalo.

Mira Popović

GOSPOĐA SVIRA HARFU

Gospođa svira harfu. Svaki dan. Ja pišem, trudim se da pišem. Svaki dan. Ali niti se gospođino muziciranje može smatrati sviranjem, niti se moje pisanje može nazvati pisanjem. Pošto u poslednje vreme uglavnom zapisujem kad gospođa vežba, merim nivo buke koju svojim instrumentom stvara i računam vreme izgubljeno za pisanje.

Istina, i ranije sam zapadao u krize dok pišem (svaki pisac iskusi je tu strašnu prazninu kada mu se čini da više nije kadar da napiše išta smisljeno; onaj ko to stanje negira, ili laže ili nije pisac) ali ovog puta to je drugačije. Znam šta me ometa u pisanju i trudim se da to odstranim dok sam ranije, manje ili više depresivan, puštao da kriza prođe sama od sebe. Postao sam borbeniji, na šta me teraju, i izdavač sa svojim neumoljivim rokovima, i moja mlada žena Elena, pragmatična advokatica, koja u stavu prema meni oscilira između uverenja da sam ili zgubidan ili neko biće s druge planete nesposobno za ovozemaljski život. Naša devojčica, Ema, još je mala, nije stasala da pročita moje knjige, ne zna šta je pisac, ne zna šta je pisanje ili misli da zna, ako je suditi po onom što se zbilo kad smo Elena i ja pokušali da joj objasnimo da je njen tata po zanimanju pisac, da piše, a ona uzela olovku i nažvljala na papiru neke krivudave linije bez ikakvog smisla i rekla da i ona piše, da je i ona pisac. Bar da je nacrtala jaje, cvet, Čiča Glišu, bilo šta što bi moglo da se pročita.

*

Moje nevolje počele su kad smo se uselili u novi stan u Londonu. Sve je govorilo da ću imati idealne uslove za rad jer je zgrada u mirnoj četvrti Fulam Riversajd, gde smo stan kupili, okružena zelenilom, blizu Temze, pa mogu da prošetam obalom reke i rasteretim se kad mi se glava prepuni mislima i rečenicama koje ne uspevam da prebacim u tekst na kojem

radim. U novom stanu imam i radnu sobu s velikim pisaćim stolom za kojim sedim uvek okrenut leđima zatvorenom prozoru, kako mi slike i zvuci spoljnog sveta ne bi odvrćali pažnju. Ali moja radna soba je tik ispod one u stanu iznad našeg u kojoj gospođa svira harfu. Štaviše, njen radni instrument (harfa) je baš iznad mog radnog (pisaćeg) stola, tu svakako beležim rekordni broj decibela. Uzalud se, dakle, štitim od spoljnog sveta jer moj problem dolazi izunutra. Kao i svi problemi, konačno.

Rekao sam da bi se gospođino sviranje teško moglo nazvati sviranjem. Ono kod kuće. Ona svira u filharmoniji, a kod kuće vežba. Satima uvežbava oktave, štимује žice, svira delove kompozicija, a vrlo malo, i vrlo retko, ozbiljno svira. Najviše me izluđuju oktave, naročito one u visokim registrima, a bogme i one u niskim. Najjače udara oktave C, D i E, drnda jednu od njih neprekidno u oba smera dok ne oseti žice, pa se lati druge. Ali da je to njeno vežbanje i manje glasno, da do mene dopire tek kao šapat, efekat bi bio isti, vajkam se ponekad. Jer ipak čujem te zvuke, jer su oni jednolični, jer se ponavljaju, jer kao monotono kapanje vode iz neke slavine u gluvoj noći teraju da se samo oni oslušuju. Nijedna suvisla misao, nijedna rečenica koje se ne bih postideo ne mogu da probiju taj zvučni zid sačinjen od oktava koje gospođa satima predano niže.

*

Nekad sam pisao haotično, kad sam hteo, kad je pisanje to htelo, često noću, znao sam da guram i do jutra, ne obraćajući pažnju na vreme jer sam potom mogao neometano da spavam do popodne. Ali kad sam se oženio sa Elenom, čiji dnevni ritam je besprekorno uređen, a naročito otkad smo dobili dete, morao sam da uvedem neku vrstu radnog vremena. Pre nego što smo se preselili na Fulam Riversajd, pošto bih ujutro ispratio ženu na posao i devojčicu odvezao u jasje, seo bih da pišem do 14.00, i zatim od 15.00 do 17.30. U starom stanu nisam imao radnu sobu, pisao sam za sekreterom u uglu dnevne sobe, što je bilo u redu, jer sam u vreme kada sam radio, bio sam kod kuće. Pisanje vikendom nije dolazilo u

obzir jer nisam mogao da se osamim u dnevnoj sobi, a da pišem triler u dečjoj ili spavaćoj sobi dok bi moje devojčice bile proterane u ostatak stana, nije dolazilo u obzir. Lepo podučava Dajan Dautfajer da pisac treba da ima određene uslove za rad: svoje mesto i vreme za pisanje. Knjižicu *Kreativno pisanje* Dajane Dautfajer kupio sam pre dvadest pet godina u jednoj maloj knjižari u Londonu, gde sam pobegao od rata na Balkanu. Tada sam već pisao i objavljivao, o kreativnom pisanju pojma nisam imao, a ideja da se pisanje može naučiti skoro me je zasmejala, toliko je racionalno zvučala za moj raspusan duh. Danas i sam držim kurs kreativnog pisanja dva puta mesečno i smejem se sebi.

U novom stanu imam, moglo bi se reći, privilegovane uslove za pisanje: svoju radnu sobu, koju mogu da koristim i vikendom, i radno vreme koje sam još u starom stanu naučio disciplinovano da koristim. Nevolja je, međutim, u tome što gospođa svira harfu svaki dan, a i vikendom, približno u isto vreme u kojem bih ja trebalo usredsređeno da upravljam svojom maštom, talentom i umećem pripovedanja. Moja velika nevolja.

*

U početku nisam želeo da Eleni opterećujem svojom mukom. Pisao sam koliko i kako sam mogao. Kad bi se ona vratila iz advokatske kancelarije ili sa nekog suđenja i upitala me kako mi je tog dana išlo pisanje, lagao sam da je bilo dobro, a posle me je bilo sramota da lažem, pa sam odgovarao „kao obično“, što je za nju verovatno značilo „dobro“, a za mene nije bila laž već istina, jer sam, kao obično, pisao malo, s mukom i loše. Kad bih se sutradan ujutro vratio na tekst koji sam uspeo da ispišem prethodnog dana, s užasom bih utvrdio da je neuverljiv, i samim tim neupotrebljiv, brisao sam čitave pasuse. Rečenice koje su preživele čistku, deljao sam do besvesti dok su mi mozak ključale, kao vrane, gospođine oktave. Velika, mala, kontra...

Jednog dana mi je prekipelo. Prestao sam da se mrcvarim za kompjuterom, popeo se sprat više i pozvonio na vrata gospođe koja

svira harfu rešen da od nje iznudim obećanje da će prestati da mi otežava pisanje. Bilo je jutro. Gospođa, lepa stasita žena četrdesetih godina, otvorila mi je vrata u mekom, svi-lenkastom ogrtaču i spremno me pozvala da uđem, da popijemo kafu. Za trenutak mi je u svesti sevnula prilično erotizovana slika gospođe kako u toj mekoj golubijesivoj haljini, čiji skuti su se otvorili i otkrili ružičaste, jake, kao vajane listove i bedra, u zanosu prebira po žicama zlatnog instrumenta, ali sam je smesta izbrisao. Jednako brzo kao što u kompjuteru brišem pasuse za čiju nikakvost je krivo nje-no sviranje harfe. Ne dolazi u obzir da mi ona, koja me teroriše, postane muza!

Kako me je gospođa spremno pozvala da popijemo kafu u njenom salonu, tako se, čini mi se, spremno upustila u razgovor.

– Pogađam, došli ste zbog mog sviranja – rekla je mirno, sa osmehom na licu.

– Pa, nije teško pogoditi – uzvratio sam smrknuo.

– Znae, ja sviram u filharmoniji.

– A ja, znate, pišem.

– Znam. Čula sam za Vas. Pročitala sam Vašu poslednju knjigu...

Ne, ne, to nikako ne! Neću da slušam njene ni pohvale, ni pokude, ne zanima me njeno mišljenje. Znam zbog čega sam došao. Brzo sam je prekinuo: – Potreban mi je mir kad pišem.

– Ali ja moram da sviram. Moram da vežbam.

– A ja moram da pišem – zavapio sam.

Pokušao sam da je ubedim da, umesto stana, za sviranje koristi prostorije za vežbanje kojima, pretpostavljam, filharmonija raspolaže, na šta mi je ona uzvratila udarac savetom da ne pišem u stanu, već u biblioteci, tamo je tiho, imao bih potreban mir. Tako smo ostali ukopani na svojim pozicijama i, summa summarum, rezultat moje posete bio je ravan nuli.

Žurno sam ustao da se vratim kući i, kako dotle kafu nisam okusio, sagao sam se da uzmem šoljicu i, iz pristojnosti, popijem barem jedan gutljaj. Gospođa je takođe naglo ustala,

haljina joj se otvorila i ukazala su se njena obla kolena i ružičasti, jaki listovi, baš onakvi kakve sam ih prethodno zamislio. Mora da sam, u čudu, zadržao duže pogled na toj slici jer me je ošinula pogledom kao bičem. Preklopila je bolje krajeve haljine, zategla pojas u struku i, dok me je pratila ka vratima stana, rekla: – Drugi put dođite na kafu ili piće sa suprugom ili kad mi je muž kod kuće. Nema smisla da se sastajemo nasamo.

Užas. Moja bitka je istog trena izgledala izgubljenija.

*

Kad sam razmislio o tome kako me je gospođa primila, pa i predložila da se ponovo vidimo s našim supružnicima, morao sam sebi da priznam da mi se to dopalo. Na neki način vratilo mi je sećanje na Beograd, na instituciju komšiluka. Komšija je bio sveta krava u tamošnjem životu. Nisu svi obavezno razmenjivali prisne priče s komšijama, pili pivo, kafu ili kartali, moja porodica, recimo, to uopšte nije radila, ali je za sve važno sveto pravilo: komšija ne sme da se dira. Komšija je bio nešto kao najbolji prijatelj u senci na kojeg jedino može da se računa ako ti u bilo koje doba nešto zafali, pa makar to bila šoljica ulja da smandrljaviš pitu pošto su ti se iznenada najavili rođaci iz unutrašnjosti, a ti u kući nemaš ama baš ništa čime bi ih poslužio. Kasnije se to promenilo, ljudi su se otuđili kao svagde, ali je komšija sačuvao svoj zaštićeni status. I uvek je, kad kod njega pozvoniš da bi ga nešto upitao, on širom otvarao vrata i pozivao te da uđeš, kao što je to sa mnom učinila gospođa koja svira harfu.

Pošto sam se, lamentirajući nad starim vremenima setio pite, odjednom me je spopala nostalgija za balkanskim specijalitetima na koje, kao gladna godina, jurišam svaki put kad odem u rodni Beograd. Burek, beli masni sir, kajmak, ajvar, pihtije, ćevapi, dimljena suva slanina, čvarci... i da dalje ne meračim. Paradoksalno, sve to uglavnom nisam ni voleo, niti sam rado jeo dok sam tamo živeo, nostalgija se probudila kad sam presekao pupčanu vrpcu s rodnom grudom. To možda i nije nostalgija, već pre puteljak u potrazi za identitetom. Svejedno. Uživam u tim stvarima, kao što umem

da uživam u radosti starog prijatelja, Jovana, koji je u Englesku emigrirao još sedamdesetih godina prošlog veka, kad sluša srpske starogradske i stare narodne pesme. Jednom sam čak poverovao da sam ih i sâm zavoleo. Ja, koji sam odrastao u kući u kojoj se slušala samo klasična muzika, koji sam na navaljivanje roditelja pohađao muzičku školu od koje sam odustao čim mi se ukazala prilika, ali nisam, sve do danas, odustao od Bitlsa, Stounsa (usput, nije tačno ono što se prećutno podrazumevalo ili vatreno branilo, svejedno, da onaj ko voli *Bube* obavezno mrzi *Kotrljajuće kamenje* i obrnuto, ja sam živi primer za to), Kvina... Bilo je to pre nekoliko godina kad smo se Jovan i ja dobro zalili u pagu na Kensingtonu, pa smo otišli kod njega kući i nastavili da pijemo uz muziku s ploča, koje je on puštao na gramofonu. Iako sam bio prilično pijan, ipak se sećam da je, kad sam ustao da krenem kući, sa zvučnika dopirala pesma *Ide Mile Lajkovačkom prugom*. Jedva da sam je poznavao, ali su se njena monotona melodija i jednostavne reči koje se ponavljaju savršeno utapale u alkohol koji sam te večeri popio s prijateljem, topao Tozovčev glas probudio je u meni emociju i ja sam zapevao:

*Ide Mile Lajkovačkom prugom
Lajkovčkom prugom ide Mile...*

Jovan verovatno nije mogao da me prepozna, nikad pre toga nije me čuo da pevam, prišao mi je, zagrlio me, pa smo sledeće stihove otpevali zajedno koliko nas grlo nosi, krivudajući prugama njegovog tepiha:

*Ide Mile sa još jednim drugom
Sa još jednim drugom ide Mile...*

Kad je usledio živahniji deo pesme (*Suvo seno košeno / tekla reka kroz selo...*) jezik me se zavezao, ali to nije pomutilo radost mog starog druga. OdšepRTLjao je do gramofona, uzeo ploču i na rastanku mi je svečano uručio kao poklon.

Samo jednom slušao sam kod kuće tu ploču. Žena je spremala večeru u kuhinji, ja sam po treći put puštao u dnevnoj sobi *Ide Mile Lajkovačkom prugom* pokušavajući da prizo-

vem magičan trenutak one večeri kad sam zapevao s Jovanom.

Nisam primetio kad je Elena je ušla u sobu. Trgle su me strogost i odbojnost u njenom glasu, kao da me je zatekla u nečem nepriličnom: – Milane, Mi-le, štaa je to?

– Ništa – odgovorio sam pomirljivo i ugasio gramofon.

Tada još nisam znao da *Ide Mile Lajkovačkom prugom* može da mi posluži kao oružje u ratu protiv gospođe koja svira harfu ili u ratu sa samim sobom, što se na isto svodi.

*

Vreme i jačinu zvuka kad gospođa svira merio sam ravno dva meseca. Aplikacija na mobilnom telefonu pokazivala je da u vreme sviranja buka iznosi oko 70 dBa, dok u vreme zatišja, kad sam pošteđen oktava, ne prelazi dopušten nivo od 35 dBa. Merenjem sam ustanovio i da gospođa radnim danima, za razliku od vikenda, ima prilično uredan ritam sviranja: od 09:00 do 13:30, pa od 15:30 do 17:00, a ponekad i od 19:00 do 20:30. Prvog vikenda, u subotu, svirala je od 09:00 do 13:57, pa od 17:15 do 20:22, a u nedelju od 09:00 do 13:55, pa od 16:13 do 20:15. Bio je to, avaj, vikend koji je moja žena provela s Emom kod roditelja na selu da bih ja mogao u miru da pišem! Sledećeg vikenda nekim čudom nije bilo sviranja, da bi se narednih vikenda vežbanje ustalilo: od 09:00 do 13:00, pa od 17:30 do 20:00. Sabrao sam sate i minute, napravio grafikone i jedne večeri pokazao sve Eleni.

– Ovo je nepodnošljivo – rekao sam – nešto moramo da uradimo.

Elena me je posmatrala onako kako, pretpostavljam, posmatra klijente kad joj govore o svojoj mucu i objašnjavaju zašto su im potrebne njene advokatske usluge: spokojno, usredsređeno, bez trunke emocije na licu.

– A šta bi ti uradio? Šta misliš da uradiš?

Žacnulo me je što te rečenice nije izgovorila u množini. Mi smo bračni par, treba da nastupamo zajedno, kao tim. Uz to, Elena je advokatica. Istina, ovo verovatno neće završiti na sudu (mada, nikad se ne zna!) a i specija-

lizovana je za zamršene stvari (trenutno radi na jednom zločinu bez motiva, kako ona kaže, jer nijedan od petoro osumnjičenih ili potencijalno sumnjivih nema motiv), što će reći da bi nasilje koju nada mnom sprovodi gospođa koja svira harfu lako mogla okvalifikovati kao trivijalnost.

– Pre nego što bismo eventualno potražili pravno rešenje, mogli bismo da se obratimo ostalim stanarima u zgradi, sigurno i njima smeta buka. A mogli bimo i da pozovemo i gospođinog muža da sedne za moj pisaci sto dok ona gore svira i da lično izmeri nivo buke – rekao sam držeći se množine, a i kondicionala, za svaki slučaj.

Elena je uzvratila da je naša zgrada radnim danom skoro avetinjski prazna i da bi se ostali stanari, kad bi im buka smetala, verovatno dosad požalili. Gospođin muž, rekla je, u sopstvenom stanu svakako trpi veću buku, ali to za njega nije ni trpljenje niti buka; nivo buke nije, dakle, argument, a moju iritiranost zvucima harfe dok gospođa napipkava po žicama i niže octave („neko će možda reći: kao bisernu ogrlicu, toliko je zvuk harfe nežan, suptilan, plemenit“!) drugi mogu pripisati mojim tankim živcima.

– Ja tankonervan?! – povikao sam.

– Naravno da nisi – požurila je da me umiri. – Postoji prilika da sa njima – rekla je upevriš prstom u tavanicu – porazgovaramo makar neformalno. Iduće subote. Prave zabavu, pozvali su i nas.

– A je li? Ja neću ići.

– Zнала sam. Već sam im potvrdila da ću ja doći, a za tebe sam rekla da mnogo radiš, grabiš svaki slobodan trenutak za pisanje, verovatno ćeš biti sprečen.

– A je li – otelo mi se ponovo. Bio sam ljut što me je pravdala kod komšija, što je na neki način odlučila u moje ime i odjednom sam poželeo da u inat svemu ipak odem na zabavu. Zaustio sam da to kažem, ali sam čuo sebe kako izgovaram: – Ne, neću ići.

Od tog trenutka, ljut i na sebe samog, otišao sam u radnu sobu, čak ni Emu nisam poljubio za laku noć. Katkad uveče pisanje mi polazi za rukom, težio sam se.

*

Klin se klinom izbija. Ili: i mi pisci konja za trku imamo. Oktave. Jesu oktave nezaobilazne u istoriji pesništva, jesu prevaziđena pesnička forma (a baš takve ih volimo i naizust pamtимо, kao što ja još od davnih dana, kad smo o pesništvu Laze Kostića učili u školi u Jugoslaviji, pamtim *Santa Maria della Salute*), jesam ja prozni pisac a ne pesnik ali... Nekoliko dana uzastopce, isključivo danju, kad sam najkreativniji i kad imam školske uslove za rad (svoj prostor i vreme!), pisao sam oktave. Onako, vežbe radi, kao što gospođi oktave služe kao vežba u njenoj muzici. Oktave sam pisao i na srpskom, i na engleskom. Kao:

*A Lady is playing harp, so gentle and so fair
With delicate fingers, she plucks each multi-
colored string
A man sits close by, he is writing without a
care
Inspired by the music, his pen takes the wing
The harp's melody flows, with notes high in
the air
A soulful sound that makes the hart wants
to sing
The man's words come alive, with the
rhythm so rare
What wonderful works they create together,
in pair*

Ili:

*Dama harfu svira, vežba sa žarom
Prsti njeni stvaraju nežne zvuke
Pisac ispod njenog stana kao pod hamom
Piše uz teške muke
Oktave iznad brišu napisano ko rukom
Pretvaraju reči u čudne zvuke
Ali on piše dalje bez obzira na to što mu
smeta
Za lepšu muziku i reči svako se bori otkad
je sveta*

Nipošto nisam nameravao da napišem bilo šta optimistično, ali gde ima toga da pišemo ono što želimo i kako smo zamislili? Šta bi onda radio onaj drugi, pravi pisac u nama, pisac-egzekutor? Te moje oktavice nisu imale nikakvu vrednost. Ipak, bio sam zadovoljan

što sam ih s lakoćom sročio, a mučilo me je što sam zarad rime žrtvovao istinu. Na kraju, rekao sam sebi, te oktave su samo vežbe, a ko zna – možda su i znak da će mi pisanje krenuti i da ću na vreme završiti knjigu.

*

Dan zabave kod suseda, subotu, proveo sam koreći sebe. Ponos mi nije dozvoljavao da kažem Eleni da sam se predomislio, a ona kao da baš nije htela da me obodri da ipak pođemo zajedno. Zabavu ceo dan nije pomenula, uveče se spremila i kroz odškrinuta vrata sobe u kojoj sam ja kobožagi pisao, doviknula: – Ema je u svom krevetu. Odoh ja! *A ja ostadoh kao kažnjeno dete*, hteo sam da viknem ali sam se uzdržao. Samog sebe sam kaznio i šta imam sad njoj da cvilim.

Kako je veče odmicalo, sve sam se više kajao. Ipak je to bila prilika da se ostvari ona propuštena množina u u Eleninom i mom razgovoru od pre nekoliko dana, da nastupimo zajedno ili da barem tako izgleda, ako bi o sviranju harfe u vreme mog pisanja bilo reči. I mimo toga, da zajedno provedemo prijatno veče u društvu.

Da je veče bilo prijatno, u to nisam sumnjao. Prešao sam u dnevnu sobu i izašao na balkon. Do mene je odozgo dopirao veseli žamor, bilo je toplo veče, verovatno su gore držali otvorene prozore. Onda je sve za nekoliko trenutaka utihnulo, da bi se potom začuli meki, nenametljivi zvuci harfe: gospođa je davala privatan koncert za prijatelje. Zamislio sam Elenino razneženo lice i pobesneo. Odjurio sam do skrivenog mesta u radnoj sobi, uzeo ploču s pesmom *Ide Mile Lajkovačkom prugom*, stavio je na gramofon u dnevnoj sobi i pojačao ton. Programirao sam gramofon da neprekidno ponavlja istu numeru, zavalio se u fotelju i slušao:

*Ide Mile Lajkovačkom prugom
Lajkovačkom prugom ide Mile
Ide Mile sa još jednim drugom
Sa još jednim drugom ide Mile...*

Ne znam koliko je vremena prošlo pre nego što se odigrala sledeća scena: ulazna vrata stana su se otvorila i ja sam na svom pragu ugledao gospođu koja svira harfu, okruženu neko-

licinom ljudi (pretpostavljam da su pridošlice prvo zvonile, fin je to svet, pa pošto nisam čuo, Elena im je otključala vrata).

– Whaaat's thaaat? – zavrištala je gospođa.
– Whaaat's thaaat? – vrištali su u horu ljudi oko nje.

Gospođa je držala jednu ruku visoko podignutu, šaka joj je bila stegnuta u pesnicu. Kosa začesljana u punđu otkrivala je odlučno lice. Bretele haljine od tanke tkanine okeraste boje bile su joj skliznule sa ramena i ja načas prepoznah u prizoru Delakroovu sliku *Sloboda vodi narod*. Na brzinu ćušnuh gospođi zavijorenu trobojku u onu stegnutu pesnicu, stavih joj kapu na glavu, obnažih joj grudi i stadoh da posmatram kako sa svih strana stepeništa ka vratima mog stana hrle ljudi, padaju jedni preko drugih kao pokošeni rafalom na barikadama. Nevažno je da li se sve baš tako dogodilo, pisanje se hrani maštom, bitno je da je ono o čemu pišemo doživljeno, a ne manje ili više spretno iskonstruisano. I da su likovi uverljivi, došapnu mi pisac-dvojniki, namignu ka gospođi koja svira harfu i ona mi se odjednom učini kao bogom dan, uverljiv lik koji pod hitno treba da unesem u roman. Od tog časa znao sam da ću bez muke nastaviti pisanje, prebivala ona u vreme dok pišem po žicama harfe ili ne.

Ipak, želeo sam da dovedem do kraja prethodnu scenu. Stajao sam na korak od vrata i dok je gomila urlala „Whaaat's thaaat?“ i „Godness, what does it mean?!“, pokazivao sam na svoje uvo, kao zbog buke ne čujem šta mi govore, pa sam otišao do dnevne sobe. Verujem da su se ljudi ponadali da ću utišati muziku ali ja sam je još više pojačao. Vratio sam se i prošaptao ka zaprepašćenim licima: – That means: Here goes Mile.

Zatvorio sam vrata, isključio gramofon i seo da pišem.

*

Nekoliko meseci kasnije, pošto je knjiga izašla i počela da se pomera naviše na listi bestselera, pozvao sam gospođu koja svira harfu i Jovana na ručak. Želeo sam da se upoznaju, da im se lično zahvalim za doprinos romanu, a gospođi i da se izvinim što je lik savršene žene koji u knjizi (naravno uz njenu saglasnost) ona otelovljuje, morao tako strašno da strada. Za

ručak sam izabrao pab na Kensingtonu blizu Jovanove kuće, da bih bio siguran da će on doći. Jer kad smo poslednji put razgovarali telefonom, požalio mi se da je onemoćao, da se sve se teže kreće, retko izlazi na ulicu...

Gospođa je stigla na vreme. Malo smo pričekali, pa kako se Jovan nije pojavljivao, naručili smo jelo. Ona je za ručak odvojila sat i po, imala je potom neku odranije predviđenu obavezu. Bila je lepa i lepo raspoložena. Smejala se na moje izvinjenje zbog stradanja njenog lika u romanu, „blago vama, vi pisci možete da radite s rečima šta hoćete, a mi muzičari moramo tačno da odsviramo svaku notu“, radovala se što je u romanu savršena žena, možda i njen muž najzad uvidi da je i u životu takva i da neće, oh, da nikad neće, kao u romanu, razoriti to savršenstvo, onako, bez motiva...

Petnaestak minuta pre nego što smo završili ručak, krajičkom oka primetio sam da je Jovan ušao u pab. Dirnuo me je njegov oronuli izgled. Mahnuo sam mu da nam priđe, ali on je odmahnio i, uz blag smešak, smestio se za susedni sto. Kad sam gospođu ispratio, pridružio sam mu se i stao da navaljujem da naruči nešto za jelo. Nije pristao. Ne oseća glad, rekao je, jedino umor oseća, čitava večnost trebala mu je da se spremi i dođe do paba, a to je samo da bi me video i čuo ono što sam nagovestio da želim s njim da podelim.

– Gospođa je veoma lepa – rekao je. – Možeš na mene da računáš. Neću ništa reći Eleni.

– Nije to što misliš.

– Meni, starom liscu, to kažeš! Šta misliš, zašto nisam seo za vaš sto? Bilo je divno gledati vas uživo kako zaljubljeno ćaskate. Nikakva mašta, ni na filmu, niti u knjigama, ne može da izazove isti doživljaj kao kad se prisustvuje sceni u stvarnosti. Počastvovan sam.

– Nije to što misliš – ponovio sam tvrdoglavo.

– Dobro, nek ti bude – uzvratilo je. U glasu mu se osećao umor. Malo je počutao pa je dodao: – Uostalom, ništa ne znam dok mi ne kažeš šta imaš da mi kažeš. A gospođa je...?

– Gospođa svira harfu – rekao sam spremno, kao da sam sve vreme samo na to pitanje čekao.

Дејан Михаиловић

МЕСЕЧАРКА

Резервни мајор Орден Јованов престао је да пева у хору ЈНА исте оне топле пролетње вечери када је сео на древни дедов трonoжац уместо на столицу, да вечера. Брада му је допирала до ивице стола. Отад је одбијао да седне на столицу говорећи нешто нејасно, отприлике, то нас је довде и довело. Чим се пензионисао, одлучио је да проведе своје преостале земаљске дане под бевандом. Здепаст и Баховим текућинама ода ни Банаћанин, лично је на џиновску кућну буву са кратким, зифт црним чекињастим брковима а là Џугашвили и с једним увек тамним, претећим подочњаком. Његове повремене испаде и хирове разумела је само његова жена Живана, друсна и ћутљива кројачица урокљивих очију, и она Пречанка, чије је модно име било Жана. Дан је проводила окићена шпенадлама, кројачким сантиметрима и концима, и кад шије и кад кува, и на проби, и у самопослузи. Њихов син, такође Орден, дванаестогодишњи дечак, миран само кад спава, обедовао би заједно са оцем у кујни, седећи на обичној столици и гледајући на сваки начин да направи неку зврчку.

Неколико деценија касније дечак је испричао своју причу.

Управо је почињао Дневник. И те, 1989. године било је повода за жаљење, за оплакивање сопственог живота и вајкање за протеклим временима. Умро је Јицхак Башевис Зингер, јављају светске агенције, али мајору то ништа не значи већ обраћа пажњу на објаву која следи, да је Михаил Горбачов распустио Комунистичку партију СССР.

Мајор истовремено прати и Дневник и Жанине кретње и Ордену позицију у стану и зато су врата између дневне собе

и кујне увек отворена. Повремено долива себи у чашу из полића, отпија и певуши корачнице и маршеве по навици, као да вежба. Кројачица из дневне собе слуша његове стакато гласовне испаде и на клавиру кроји мустре и црта моделе.

Када је спикер јавио да је за патријарха изабран владика Павле иако се патријарх Герман још није био преселио (тако им и треба, багра затуцана, забрундао је мајор) – неко је позвонио. Шнајдерка се тргла и треснула маказама о радну површину, која је на то тужно одјекнула и испустила раштимован тон као кад се откине опруга зидног сата, а мајор је прднуо и опсовао себи у браду. Тачније, негде између своје браде и ивице тањира из којег се пред његовим већ увелико црвеним носем пушила врела банатска цицвара. Као да муштерије не долазе сваког дана у исто време, дечак је испустио за мајком, која је отишла да отвори врата, заглушујући крик: подражавао је индијанског поглавицу јер му се перјаница вође племена одједном нашла на глави. Мајор је скочио и замахнуо руком да га ошамари:

– Ордене!

Али поглавица је већ одјао до улазних врата и после изненада завладале тишине у дневну собу је из предсобља одједном изронила та „госпођа“. За њом су ишли кројачица и дечак, са перјаницом у руци. Тамо, у кујни, мајор се у тишини већ био сјурио на трonoжац. Опазио је одмах да муштерија, скромно али уредно одевена старија жена, уздржана и учтива, носи праву бисерну огрлицу. Кројачица је изговорила, наглашавајући поједине речи:

– Дошла је *госпођа* Драшковић, да сашије *костим*.

Госпођа Драшковић је ушла и застала на сред собе, зачуђена, јер није знала коме је кројачица представља – у стану није видела никога другог.

У дневној соби пренатрпаног војног стана, међу хрпама одеда и костима, домаћег веша, решоа, ауфингера, корита и ванстил-

ских комада намештаја, госпођа Драшковић је угледала клавир. Стари петроф служио је као радна површина за кројачке мустре, постоље за неколико саксија цвећа, згодно место за маказе, кључеве, рачуне, мајорове нотне свеске и чинију воћа. Био је скоро непрепознатљив, без једне ноге коју су замењивала три стуба наслаганих књига, одабраних дела Горког, Пољевоја, Тита, Кардеља и укоричених годишта Заставе. Пришла је клавиру, загледала педале, у обиласку задигла похабано ћебе којим је био прекривен и помиловала поклопац нежно, руком и погледом.

Села је без питања, али је, судећи по томе што се одмах тргла, осетила да однекуд стиже талас нелагодности.

Полако је подигла поглед, као на позив, и тамо, кроз одшкринута врата кујне, међу тањирима, чинијама, мирисима беванде, запршке и топлог пецива, тик иза кухињског стола угледала два црна ужагрена, недремана ока, од којих је једно придржавао болесно таман подочњак. Очи су је нетремице посматрале.

Утом је пред њу иступио дечак и продрао се:

– Тетка, је л’ знаш неку сонату?...

Госпођа Драшковић се без одговора окренула и отворила поклопац клавира, а дечак се наместио на столицу поред ње. Одсвирала је нешто по свој прилици изванредно јер је остао замишљен још неко време, клатећи непрестано једном ногом у ритму минувале мелодије. Покоји раштимовани тон док је свирала није покварио утисак изузетне интерпретације. Кројачица и власник тамног подочњака нису се оглашавали. Госпођа Драшковић додуше није добро чула мајора како мрмља себи у браду, међу тањире, нешто као, ’де баш њу нађе, али је била сигурна да јој кројачица приноси послужавник и каже, донела сам вам аспириин и воду, што упркос спољним изразима њене забринутости није била у стању да протумачи као пажњу домаћице према гошћи, него као добро смишљену представу, као тобожњу бригу једне припросте

и префригане шнајдерке за здравље своје муштерије. Мајор је мрмљао нешто као, у овим тешким временима, када се Немачка уједињује а Југославија распада...

– Која је то соната? – упаде дечак.

– Месечева – рече госпођа Драшковић и угледа на тањирину поред чаше два ацетисала.

Отпила је воду, захвалила се, хладно одбила шнајдеркине аспириине и приметила, гледајући, кроз отворена врата кујне, у зажагрене очице између два тањира на кухињском столу:

– На њему сам свирала од пете године до почетка студија, а онда су дошли ваши.

– Баш на овом клавиру? – запањила се кројачица.

– Баш на њему.

– Живана, ко ти је, бре, ова месечарка!... – скочи мајор са треношца. – Је ли, бандо! Па ваљда су прво дошле Швабе, мислим ваши!?... Ваљда је у међувремену избио неки рат!?... Ваљда су се наши мало млатили по шумама!?...

– Па ни ми нисмо седели скрштених руку – није отрпела муштерија – чували смо богатство за вас!

Кројачица, кршећи руке, продра се на дечака:

– Ордене, марш у купатило!

Дечак без речи пређе из собе у кујну и намерно седе за сто. Отац му неконтролисано опали шамар, и дечак поче да запомаже, јаој, мама!... ко су њихови?!... хоћу да свирам!... Али га је отац, појац у хору и мајор у резерви, надвикао:

– Нисте седели скрштених руку, али ни скрштених ногу! – грмео је басом док му је тамни подочњак бубрио, повећавао се и знојио. – Приређивали сте балове за швапске официре и онда се с њима јебали!... И такви ће да ми васпитавају децу!...

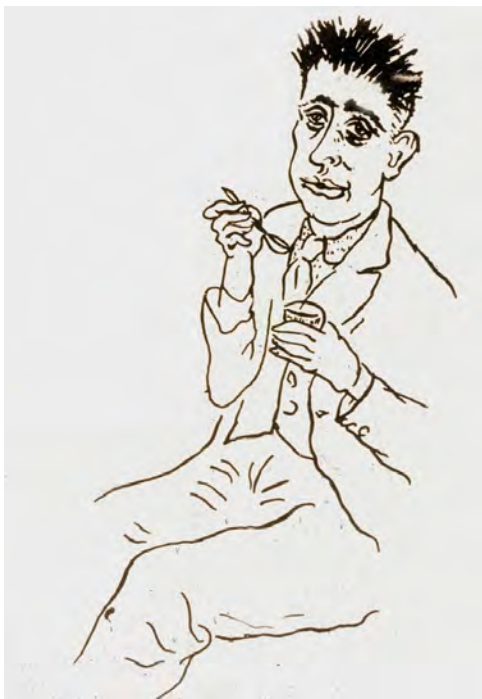
Госпођа је устала и без поздрава напустила кућу. Више никада није дошла да

подигне штоф за костим. Кројачица није стигла ни да јој узме меру. Само је рекла:

– Ето ти, Ордене! Почели су с клавиром, а завршиће са станом.

Мајор је промрмљао, па тако смо и ми почели, и појурио по парабелум. Онда је нашао крпу за прашину, метлицу и ђубравник, и бауљајући по поду дуго чистио метлицом са пода трагове муштеријиних корака, брижљиво брисао отиске њених прстију по диркама на клавиру, на чаши с водом коју је испила, на тацни коју је придржавала и по осталим предметима у кући које је додирнула, онда је мокром новином утрљао и изравнао усеке од флекуца са њених штикли на тепиху и само њему видљиве отиске њених ципела на паркету, и на крају је сувом крпом темељно обрисао замагљена острва на прозорима и полираним деловима намештаја која су остала од њеног даха.

Дечак је ћутке вечерао, кројачица је стручно опипавала госпођин штоф за костим, а са телевизора је грмело: у Европи је укинут Варшавски пакт, у Јужној Африци апартхејд, Словенија је прогласила независност, на Филипинима је оживео вулкан Пинатубо и убио сто људи...

Robert Desnos, Selbstporträt

Vasa Pavković

Jedan lirski zapis o 29. junu 1994.

Jutro me je zateklo sa nogom oslonjenom o zid, blizu pekare „Partizani“, na samom ulasku u grad Pančevo.

Nisam čekaо ni pet minuta, kada se na mostu preko Tamiša pojavio mali žuti autobus i ja, šaljivo, trudeći se da tako izgleda, stoperski podigoh ruku.

Autobus se zaustavi, otvorih vrata i nađoh se u zagrejanom prostoru. – Dobar dan svima.

To je autobus koji srpske pisce vozi u Vršac, gde će po prvi put biti priređen omaž Vasku Popi.

Pogled po sedištima, koja su sva zauzeta, otkriva lica poznatih, tek poneko lice mi nije znano.

Tu su: Saša Petrov, Milutin Petrović, Milisav Savić, Goca Ćirjanić (to je ona – video sam se s njom samo jednom u životu, na Sajmu knjiga, daleke 1988), Predrag Bogdanović Ci, slikar Bata Mihajlović, Vlada Stojšin...

Bata Petrović me pita da li je i Vukajlo sa mnom. Kažem ne i već se spremam da objašnjavam kako dogovor među nama nije ni postojao, kad tri stolice dalje ugledam Vukajlovo nasmešeno lice i oznojano čelo.

To je jedna naročita vrsta duhovitog cinizma koji kruži među mnogim piscima. Misleći docnije o njoj, uzrok joj pronalazim u svakodnevnom druženju ove grupe ljudi, dosta jalovim razgovorima, nekoj vrsti duhovne slobode i lenjosti, melanžu boemštine s konca veka i disidenstva koje je ugašeno promenama u svetu...

Šofer je veseljak. Zubanoviću koji sedi napred, do njega, kuvajući se zbog pokvarenog grejanja, i meni pripoveda o španskom pesniku Padronu. Vozio ga je 220km na sat, te mu je ovaj poplašen, u posveti svoje knjige napisao „Fandū“.

Autobus juri kroz žitnicu, povremeno s naporom obilazi široke crvene kombajne, živo trubeći pri prolasku... Žito se talasa pod suncem, krošnje su tamno, tamnozelenene, vreline dana se pojačava...

Prolazimo brzo kroz Banatski Karlovac, još hitrije pored kičaste „ruske“ crkve u Nikolinci-ma, u lakim smo razgovorima...

Po dolasku u Vršac autobus nas vozi u manastir Mesić. Po prvi put sam u tom prostoru. U susret nam dolazi ovisoka, bleđa duvna. Nasunica joj je prepuna žutih dlačica, lice joj se jedvice pomalja iz crnog ovoja, odvodi nas hitro u crkvu i na brzinu, skrušeno i nervozno u isti mah, obaveštava o istoriji manastira Mesić.

Ometaju je oni koji pale sveće i stavljaju novac na predviđeni tas pred ikonicom. U uglu, pored priprate, na stočiću, zapažam komadiće hleba, flašu s bledim vinom (ružicom?).

Po prvi put mi se obraća Bora Radović. Pita da li imam sitnine. Nažalost, izvinjavam

se, ćerka mi je prethodne večeri odnela sve iz novčanika. Posle me neko vreme muči to odbijanje, ali docnije proverivši, utvrđujem da sam rekao istinu. U novčaniku nije bilo ni pare.

Posećujemo biblioteku manastira. Usput mi neko priča o četiri devojke koje je, valjda Amfilohije Radović, doveo ovde iz Beograda, „odškoloval“ ih i potom poveo po zemlji Srbije. Tri su otišle, ostala je samo ova, koja nam pripoveda istoriju Mesića.

Biblioteka je smeštena u metalne ormance, relativno nesređena. Zapažam i nešto što bi se moglo nazvati inkunabulama.

Sedimo u sunčanoj porti, pijuckajući pitku manastirsku rakiju. Duvna nam donosi knjigu da se upišemo. Skoro sva imena posetilaca staju na jednoj stranici. Neki uz ime ostave i poneki zapis. Smislim da ću napisati: „Posmatrajući jato čvoraka iznad malog groblja“. Kad na mene dođe red, napišem samo svoje ime ćirilicom.

Odlazimo. Zatvarajući manastirsku kapiju, kaluđerica nam maše! Možda sam bio jedini koji joj je tako, prisno, i otpozdravio.

Penjemo se autobusom na Breg, i u brzom prolazu, nemajući vremena da odemo skroz, do Kule, posmatramo panoramu grada Vršca u dolji. Niske, kuće, crveni, novi krovovi.

Neko pokazuje malo strmo polje, obraslo visokom, gustom, požutelom travom, na kojem je Crnjanski vodio dvoboj sa Sodenmajerom.

Prolazeći bočno i brzo putem pokraj vrsačkih vinograda, ushićeno komentarišemo njihovu veličinu i uređenost. Zuba kaže da je bar jedan potez ovih vinograda njegov, a drugi Milutinov.

Primećujem da iznad vozačeve glave visi jedna od onih malenih zastavica kakve oni vole da kače. Na njoj je znak „izlečenih alkoholičara“, nekog njihovog kluba, što stalno podgreva šaljivost u razgovorima mojih saputnika.

Miting poezije u Vaskovu čast održava se u gradskom parku, naspram hotela „Srbija“, a iza leđa spomenika Steriji. Prisutno je na početku 5-6 gledalaca. U grupi posmatrača „prepoznajem“, na osnovu fotografije objavljene u knjizi

„Osvetljeni prozor“, Olgu Ostojić Belču, čiji mi se književni stil dopao na prvi pogled. Upoznajem se sa Dušicom Pavkov, sa kojom sam telefonom razgovarao oko njene mape stihova, u kojoj bi bili i Caranovi grafički listovi. Kraj nje stoji njen muž Ilija Bakić, pogled njegovih crnih očiju, kao vatra su, poseduje nešto od ekspresije glumaca nemih filmova.

Miting poezije je otpočeo Aleksandar Petrov pročitavši jednu Popinu pesmu iz zaoštavštine. Pesa je vrlo dobra, neka vrsta staračkog osvrta na život i prostor.

Potom, „po starešinstvu“, Dragi Bugarčić proziva učesnike i oni izašavši čitaju stihove. Prvo dame, potom mnogobrojniji muškarci. Mene je Dragi Bugarčić ostavio za kraj, što je zbunilo Boru Radovića, koji me sa sedišta na klupi pita očima da li ću uopšte čitati? Klimam glavom. Dragi me ili ne ceni ili želi da ostavi takav utisak. To mi deluje simpatično, jer posle mene čitaju još samo dva pesnika i Petrov okončava omaž Popi svojom pesmom o njemu. I neki drugi autori su imali „prigodne“ pesme. Iznenadio me je, posebno, Vukajlović. Njegova pesma je sva od zapitanosti i nedoumica o odnosu dva pesnika i uopšte smisla koji su zagovarali u životu i u pisanju. Jedna od najboljih pesama koje je napisao.

Posle čitanja sedimo u sumračnoj, kasarnskoj prostoriji Doma vojske, hladeći se pivom i hladnom zakuskom. Sedim sa Olgom Ostojić Belčom i ćaskam. Vrlo lako teče taj razgovor. Tražim joj rukopis za Maticu, ali se ispostavlja da joj ga je već tražio Jerkov. A da je ona započeti roman, sav u fragmentima, prekinula zbog sinovljevog odlaska na ratište. Sin joj je fizičar, ima i ćerkicu o kojoj se ona kao baka sada brine. Uopšte, Olga odaje utisak mnogo mlađe žene, a nekoliko Vrščana neće propustiti da mi u toku dana, u razgovorima, podvuku kako je bila izuzetna lepotica. Olga mi poklanja zajedničku knjigu, napisanu sa suprugom Dušanom – *Povratak u zavičajni predeo* – , u kojoj ću nekoliko narednih dana uživati, u lepim dugim rečenicama, u vanrednom smislu za slike ravnice, figure i meditaciju.

Oko 13 sati autobus nas vozi prema Vaskovom rodnom mestu Grebencu. Put je naporan,

zbog neizdržive vrućine. Sela kroz koja prolazimo – Straža i Dupljaja – mrtva su, prašnjava. Asfaltni put je pun naprslina, rupetina, šofer vozi sporo, trudeći se da izbegne procepe. Na samom ulasku u Grebenac ugledam vertikalne nanose peska u kojima su pčelarice iskopale rupe za svoja gnezda. Posmatram njihov naročiti let, ispruženih krila, na kojima kružno planiraju, obrušavajući se vrlo vešto svaka u svoju rupu. Jednom ću doći tu da ih posmatram i pišem o njima.

U centru Grebenca, asfaltni put se završava. Dalje je prašnjava seoska džada. Ispostavlja se da je Vaskova rodna kuća srušena, odavno, i da nema ni jednog traga njegovog rođenja i boravka u selu. Dok koračamo, sklanjajući se u senkama kuća, ja grickajući jabuku petrovaču, koju sam otkinuo sa jednog od mnogobrojnih stabala što rastu duž ulice, Bora Radović mi priča o Vaskovom dedi bankaru i njegovoj „sasvim prirodnoj smrti“. U dvospratnoj kući, deda je vazda imao posude s vinom, na svakom od spratova i na međuspratovima. Radeći tokom dana, on bi po svojoj potrebi i navici uzimao određeno vino. Čašu, recimo. Onog jutra kad je umro, posle milibrota i dosta bele kafe, što mu je bio uobičajeni doručak, tražio je od žene, Popine bake, i čašu vina. Ona se čudila, ali ju je on ispio, zatim otišao u posetlju, legao i umro.

Nalazimo belu paorsku kuću, ispred čijeg ulaza je na drvenoj daščici crnom farbom napisano „likovna kolonija“. Ulazimo u dvorište, čiji je dobar deo pod loznom odrinom, tu je sto i za njim nekoliko bradatih, zajapurenih slikarskih faca.

Upoznajem, konačno, Javora Rašajskog. Lice mu je preplanulo, brada ide ivicom lica. Nema mnogo vremena za razgovor sa mnom od mnogobrojnih gostiju, od potrebe da sve prati i organizuje, uz to, istovremeno, razgovara i sa TV ekipom iz Novog Sada, koja je svrnula u Grebenac da ovekeveći početak prve privatne likovne kolonije u Vaskovom rodnom mestu.

Govorimo o mom prikazu *Ptica Vršačkih planina*. Saznajem da se ornitologijom, kako kaže, neće više baviti i da je završio monografi-

je *Ptice Srbije* i *Ptice Jugoslavije*. Naslikao je 120 tabli za tu knjigu – slika domaćih ptica. Knjiga je primljena kod tri izdavačke kuće, ali nijedna nije u mogućnosti da je odštampa zbog izuzetne cene štampanja. Po Javorovim rečima, cena bi bila oko 50000 maraka. Dogovaram se s njim da ću mu poslati svoju knjigu i javiti se pismom. Da ostanemo u vezi.

Pesnici su zaseli pod lozom, na stolu je pita s mesom, štrudla s pekmezom, debela prava banatska. Tu je i salata, seljački veliki hleb, puno flaša lozovače i vina.

Neki i ne žele da odu odavde, u pola pet kad stigne zadnji čas za odlazak.

Milisavu Saviću je Zuba sakrio jednu cipelu. Odlazim iza kotarke u sandučar, skidam poklopac s rupe, poklopac s poprečno ukucanom daščicom – drškom. Sve je čisto, skoro obojeno tamnozelenom bojom. Još miriše ta boja.

Javor mi docnije govori, meni i Bori Radoviću, o svojoj želji da Popi podigne spomenik u Grebencu. On bi izvajao lik, potrebno je naći sponzore, neku zvaničnu organizaciju...

U pet sati smo stigli do starovršačke zgrade opštine. Unutra u zamračenom prostoru je svežije, prijatno. Vrlo brzo gradonačelnik otvara skup i daje reč Bori Radoviću. Bora izgovara fini tekst o Vaskovim posvetama u knjigama. Zatim Vlada Stojšin predugo i preširoko priča o Vasku, nekim svojim poznanicima i anegdotskim iskustvima. Dragi Bugarčić ga netaktično prekida, ali Vlada nastavlja. Saša Petrov govori vrlo analitički o Vaskovoj poeziji, posebno o pesmi koju smo danas premijerno čuli. Dušan Belča priča o Vaskovom odnosu prema Vršču i naporima nekolicine pisaca da ga vrate Vršču. Ređaju se prilozi, od zanimljivih do dosadnih. Negde pred kraj, gospodin Ervin Maroš i mene proziva. Govorim odmah posle odličnog obraćanja Gojka Tešića koji nam je saopštio svoje stavove o Vasku kao najvažnijem srpskom istoričaru književnosti, navodeći i lična iskustva iz razgovora s Popom. Naravno, Popa nije dozvoljavao da išta pribeleži, dok su razgovarali. Potom Adam Puslojić preširoko priča o svom viđenju Vaska Pope i iskustvima sa njim kao prevodiocem.

Dok to traje, sećam se brzog podnevog skoka do Konkordije, gde je pred neposrednim otvaranjem *Bijenale* mladih jugoslovenskih likovnjaka. Prošao sam brzo kroz sale i zapazio neke od poznatih mladih umetnika: Miletu Prodanovića, Stevana Markuša, Dragana Jelenkovića ... Vršac je, zahvaljujući ambicioznom mladom čoveku, nekom novom bogatašu, dobio izvanredan prostor za ovakve izložbe. U dvorištu Konkordije je bioskop, kafe... Sve to je zgodno za bogatu kulturnu ponudu tokom sedam-osam meseci. Šteta što grad u kojem živim, Pančevo, nema takav prostor.

Skup o Popi je završen negde oko pola sedam. Odmah smo se odvezli do JAT-ovog restorana. Na našem autobusu sam pročitao da je on vlasništvo „Neuropsihijatrijske klinike Vršac“ – pa smo mi, u stvari, menjajući ludake, kružili ovim prostorom.

O večeri neću mnogo pisati. Sedeo sam između Bore Radovića i Duška Vukajlovića. Bora mi je pričao o svojim razgovorima sa Popom, i obrazlagao šta misli o jeziku pojedinih knjiga i njihovom izvoru. Pitao sam Vukajla zašto se stalno znoji, rekao je tiho, smejući se na svoj način, da bi trebalo da ode kod lekara.

Vraćali smo se, posle manjih natezanja i međusobica oko polaska, kroz noć.

Pozdravio sam sve učesnike, mahnuo prema Goci Ćirjanić, koja mi je obećala da će načiniti rukopis „Pisma iz Španije“ za Maticu srpsku, i iskočih na parking pred hotelom Tamiš. Neke devojke, možda gimnazijalke su stopirale, baš tu, otvorih im vrata našeg autobusa i one veselo uskočiše u njega, odlazeći kao i moji saputnici za Beograd.

Sve se to desilo 29. juna 1994. godine, kada je prvi put obeležen dan rođenja najvećeg srpskog pesnika u 20 veku, Vaska Pope. U Vršču, gradu ispod plavog brega.

Ана Ахматова

КЛЕОПАТРА

Већ је целивала Антонијеве усне грубе.
 Већ на коленима пред Августом сузе
 лила...

Слуге је издале. Грме победничке трубе
 Под римским орлом, а вечерња магла је
 била.

И излази њеном лепотом очаран
 последњи,

Висок и усправан, и збуњено прошапта он:
 „Као робиња стајаћеш у тријумфу пред
 њим...“

Али, на лабуђем врату исти спокојни
 наклон.

Сутра ће децу оковати. О, како је мало
 остало
 Њој посла на свету, још с мушкарцем се
 нашалити
 И црну змију, као опроштајну самилост,
 На тамне груди равнодушно руком
 положити.

1940

Под тамним велом стезах руке.
 „Зашто си данас тако бледа била?“
 -Зато што сам га, од све муке,
 До пијанства тугом напојила.

Како заборавити? Изашао је тетурајући,
 На уснама му је сета лежала...
 Потрчала сам, ограду не дотићући
 И до самих вратница сам трчала.

Крикнух без даха: „То шала је само.
 Одеш ли умрећу пред тобом, ту“.
 Спокојно и сабласно се насмејао
 И ракао ми: „На стој на ветру.“

1911

Таворе звуци у етру
 И зора се издаје за таму.
 У занавек занемелом свету,
 Чујем тек тебе и себе саму.
 И под ветром са Ладоге снене,
 Кроз готово звона звон
 Уз лаки блесак дуге укрштене
 Претворио се ноћни разговор.

1945

Нисам волела од давних дана,
Да би ме жалили невеселу,
И са капљицом туге сама
Идем ко са суцем у телу.

Ето зашто, око зоре се вукући
Идам ја, чудеса стварајући.
Ето, зашто!

1945

Знаш и сам да нећу славити
Наших сусрета најчемернији дан.
Шта ћу теби за сећање да оставим,
Сенку своју? Шта ће ти она, не знам?
Посвету, ко спаљену драму,
Од које оста тек пепео клет,
Или изненада пропао кроз раму,
Новогодишњи страшни портрет.
Или једва чујни, бреза белих
Звон нагорели, пуцкетави,
Или то што ми нису успели
Пружити доказе о туђој љубави.

1945

МЕСЕЦ У ЗЕНИТУ

Ташкент 1942, 43

1.

Заспати огорчрна,
Пробудити се заљубљена.
Угледати како је црвен мак.
Каква је то сила
Данас навратила
У твоје светилиште, мрак?
Са мангала угарак,
Како је само горак
И како је твој бор висок.
Шехертезада
Излази из сада...
Такав си, значи, ти, Исток.

2.

С прљавих ли тргова Лењинграда
Или са блажених летејских поља,
Ти шаљеш ми свежину хлада.
Тополама је украшена ограда

И преко азијских звезданих миријада
Разлила се туга моја.

3.

Све ће се опет мени да врати:
Врелине ноћи и мучења
(Как да ме у сну бунцање Азије прати),
Халиминог славуја певање,
И библијских нарциса цветање,
И невидљиво благосиљање.
Све то ће по земљи ветар да отпрати.

4.

И у сећању, као из кутијица модних,
Осмех седокоси са уста свезнајућих,
Турбана гробних набори благородни
И цар-патуљак грм шипка умирујући.

5.

Треће пролеће чекам далеко
Од Лењинграда.
Треће. И чини ми се, оно ће
Бити последње.
Али, нећу заборавити никада,
До смртног часа,
Како ми је био пријатан звук воде
У хаду дрвета.
Бресква цвета, мирише лубеница.

И ко би смео ми рећи да сам овде
Ја у туђини.

6.

Не бејаш овде седамсто година,
Али се ништа изменило није.
Иста се божија милост лије
Са непорецивих висина.

Исти се хор звезда и вода злати,
Исти ти сводови са неба црна
И исти ветар носи зрна
И исту песму пева мати.

Стабилан је мој азијски дом.
О њему не треба бринути сада.
Још ћу ја доћи. Цветови и ограда.
И базен биће са чистом водом.

Превео са руског Светислав Травица

Jacques Vaché

Џејн Кењон

ПЕСМЕ

Септембарска баштенска забава

Седимо с пријатељима за округлим
стакленим столом. Разговор је уман;
сви су му дорасли. Пчеле
долазе на спирално увијену кору крушке
на твој тањир.
Из мог крила или с твоје руке допире
мирис наше јутарње интимности. Кроз
вино
пролази зрак јесењег сунца.

76

51

У пролазу

Напуштамо Мауи – орхидеје на нашим
тањирима,
китове које смо гледали с балкона,
Маи таи коктеле украшене воћем –
пењемо се на тридесет две хиљаде стопа
са пензионисаним учитељицама, удовцима
и младенцима. Мушкарац и жена поред
мене,
млади, крупни, бронзани и успешни,
дуго гледају у лице једно другом
без страха или стида.

Нервозна, захвална због рума, свог
последњег острвског гутљаја, и
циркулације

крви, почињем да читам Гогољеву причу
о сликару чија љубав према луксузу
уништава његову уметност. Људи

спуштају
завесице на прозорима, остављају сунце
напољу,

и филм Траг почиње.
Настављам да читам у свом бљештавом
стубу светлости

попут сеоске учитељице док из мрака с
моје десне стране

допире звук пољубаца. Слагала бих ако
бих
рекла да нисам кришом бацила који поглед
ка њима.

Током спорог спуштања у Сан Франциску
схватам да сам све погрешно разумела:

„Не брини, у реду? Није се још увек
вратио.“

Престала сам да правим претпоставке о
њиховим занимањима
и о томе колико зарађују заједно. Поново
су заћутали.

Дотакли смо писту и поскочили три пута.
Кљун авиона се најзад спустио;
Осетила сам кочнице. Жалост мојих
суседа је била стварна док су се растајали
код капије.

Он је имао
везани лет за Тусон
и отрчао је.

Три вране

Три вране лете преко метално сивог
неба. Тургењев, четрдесет година
заљубљен
у Полину Виардо...

Париз, Баден, где год су она и Луј живели
писац их је следио, писао књиге
у којима љубав неизбежно пође наопако.
Мушкарци су заједно ловили ситну
дивљач.

Пролећна киша, немилосрдна као опсесија:
планински потоци теку брзи и набујали.
Црвене ресице процветалих јавора висе,

јарке су наспрам мокре, црне коре.
„Живео сам,“ рекао је, „читавог живота
на рубу туђег гнезда.“

Ледена олуја

Четинари и зимзелено шибље широког
листа

лепи су али рањиви вечерас...
јер овде у предграђима Њу Хејвена
природа, необузdana, кида гране
жбуња и дрвећа са естетским осећајем
који је практичан али разоран...

Гост сам у овој кући.
На ноћном сточићу О добром вођењу
домаћинства и
Читалац Ничеа... Остали још увек спавају.
Најболнија чежња ме хвата.
Нетелесна...

Можда за лепотом –
за оним за чим је Китс уздисао,
због чега га волим и поштујем;
можда за обећањима бога;
или за заборавом, ништавилом; или за
неким чак екстремнијим
стањем, које осећам али не уместо да га
именујем.

Нек дође вече

Нек светлост касног поподнева
прође кроз пукотине амбара, осветли
бале сена на свом путу.

Нек цврчци запевају
а жена узме своје игле
и плетиво. Нек дође вече.

Нек се роса накупи на мотици
заборављеној
у високој трави. Нек се звезде појаве
а месец открије свој сребрни срп.

Нек се лисица врати у своју јазбину.
Нек се ветар умири. Нек се шупа
зацрни изнутра. Нек дође вече.

Флаши у јарку, кашици у
овсу, ваздуху у плућима -
нек дође вече.

Нек дође, као што ће доћи,
не плаши се. Бог нас не оставља без утехе,
зато - нек дође вече.

*Избор, превод са енглеског и белешка о
ауторки - Данијела Јовановић*

Џејн Кењон (Jane Kanyon, 1947-1995), рођена је у граду Ен Арбор у Мичигену где је завршила основне и постдипломске студије. Током студија је упознала америчког песника Доналд Хола који јој је био предавач на факултету. Након удаје за њега селе се на фарму у Њу Хемпширу где је провела остатак живота. Објавила је четири збирке поезије и збирку поезије Ане Ахматове коју је превела на енглески језик. Постхумно је објављена још једна збирка њене поезије као и књига есеја и чланака које је објављивала у часописима.

Објављене књиге:

From Room to Room, 1978.

The Boat of Quiet Hours, 1986.

Let Evening Come, 1990.

Constance, 1993.

Otherwise: New and Selected Poems, 1996.

A Hundred White Daffodils, 1999.

Twenty Poems of Anna Akhmatova, 1985.

Matijas Enar

**GODIŠNJA GOZBA
GROBARSKOG BRATSTVA**

DIVLJA MISAO

*Na koju god stranu čovek da se okrene,
vidi grad Liburn*

Onezim Rekli, Podela sveta

11. decembar

Odlučio sam da ovo mesto nazovem Divlja Misao, naravno.

Stigao sam pre dva sata. Još ne znam tačno šta ću beležiti u ovaj dnevnik, ali dobro, svakako utiske i beleške koji će sačinjavati materijal značajan za moju tezu. Moja etnografska

sveska. Moj dnevnik s terena. Uzeo sam taksi sa niorske stanice (Pravac: sever-severozapad, petnaest kilometara, papreno skupo). Desno od regionalnog puta ravničarski predeli, beskonačne njive, bez živica, ne baš naročito ve-sele kad pada mrak. Levo se išlo uz crnu senku močvara, ili mi se barem tako učinilo. Vozač je imao neviđene muke da nađe adresu, čak i sa GPS-om. (Koordinate Divlje Misli: 46°25'25.4" sever 0°31'29.3" zapad.) Na kraju je ušao u dvorište nekog imanja, neki pas je počeo da laje, stigli smo. Vlasnica (šezdeset godina, nasmejana) zove se Matilda. Zaposao sam mesto. Moja kuća (moj stan?) u stvari je zadnji deo glavne zgrade, u prizemlju. Prozori gledaju na baštu i na povrtnjak. Desno imam pogled na crkvu, levo na njivu (ne znam šta na njoj raste, lucerka? Često sam imao utisak da su sva niska i zelena polja, polja lucerke) a preko puta u redovima ono što slutim da su rotkvice ili kupus. Spavaća soba, dnevna s kuhinjom, kupatilo, to je sve, ali to je već mnogo. Moj utisak, kad mi je gospođa Matilda rekla „e pa evo, kod kuće ste”, bio je neodređen. Istovremeno srećan što sam na terenu i malo uznemiren. Bacio sam se na komp da proverim radi li vaj-faj izgovarajući se svojim člankom za *Studije i perspektive*. Čisto da samog sebe zavaram, ništa nije bilo hitno. Pre svega, poslao sam poruke i četovao s Larom. Legao sam rano, ponovo pročitao nekoliko stranica Malinovskog i u mraku obratio pažnju na zvučno okruženje. Neodređeni šum motora u daljini (kotao?), s vremena na vreme neki još udaljeniji automobil. Zatim sam zas-pao, praznog stomaka.

Apsolutno moram rešiti problem prevoza i kupiti nešto za jelo.

12. decembar

Prvi dan navikavanja na moj novi teren. La Pjer-Sen-Kristof je u sredini trougla čiji su vrhovi Sent-Maksir, Vilije-an-Plen i Faj-sir-Arden. Sve čudnovata imena koja daju oblik mom Novom svetlu. Petnaest kilometara od Niora, deset od Kulonža.

Otišao sam iz Divlje Misli oko 10 sati, pošto sam shvatio da nisam sam u svom stanu

etnografa: fauna je u njemu bogata. Verovatno žabu privlače brojni insekti, a mačke žaba. U kupatilu, tačno između tuša i klozetske šolje, otkrio sam koloniju crvenih crva, ili pre crvena živa vlakna što liče na mrave. Prilično su slatki kad ne gazite po njima. Mirno se kreću prema vratima, i treba ih pre tuširanja samo oterati mlazom vode u slivnik. Uspeo sam bez problema da prevaziđem odvratnost, što me umiruje u pogledu moje sposobnosti da se suočim s teškoćama terenskog rada. Uostalom, čak i Malinovski beleži da su insekti i reptili glavne prepreke za etnologiju. (Pošto nikom neću čitati ovaj dnevnik, mogu lepo priznati da mi je prilično gadno što imam crve u kupatilu te da sam četvrt sata oklevao pre nego što sam se istuširao). Tu je i lepo stado patuljastih puževa, što je prilično bezopasno. Pretpostavljam da prizemlje i vlaga tome dosta doprinose. Sve u svemu, napustio sam Divlju Misao oko

10 sati i otišao do svoje stanodavke gospođe Matilde da je pitam postoji li način da odem u grad kako bih napunio ostavu, izgledala je vrlo iznenađeno, e pa nemam pojma, nije imala pojma, nije znala da li autobusi saobraćaju do sela. (Danas sam saznao da je moguće rano ujutru uhvatiti autobus za osnovce i gimnazijalce, ali pomisliće da sam neki satir, a onda ću morati da čekam dobra dva sata da se otvori samoposluga, zabeležiti u poglavlje *Prevoz*.) Bez uvijanja mi je savetovala da kupim kola: u La Pjer-Sen-Kristofu postoji samo jedna kafana gde se mogu naći osnovne potrepštine, a to znači udice, cigare i dozvole za ribolov. No dobro, neću morati da lovim svoj ručak: gospođa Matilda (više njen muž, Gari, jedva čekam da ga intervjuišem) bila je tako ljubazna da mi pozajmi stari motocikl, imovinu jednog od njihove dece (zabeležiti u poglavlje *Prevoz*) i jednu staru crnu kacigu bez vizira čija je postava u dronjcima, s nekoliko vintidž nalepnica (žaba koja plazi jezik, logo AC/DC-a). Imam dakle prilično nesigurno ali efikasno prevozno sredstvo. Oko podne sam otišao u samoposlu-gu, u glavni grad kantona, Kulonž-sir-l'Otiz (lepo ime), uzeo sam mnogo stvari pre no što sam shvatio da nije lako sve to doneti motociklom: konzerve tunjevine, sardine, zamrznute pice, kafu i slatkiše (čokoladu). Regionalni

put vijuga do grada ni sam ne znam koliko, i prelazi dosta široke reke. (Otiza?) Pijaca, pošta, crkva, mali dvorac, dve pekare, isto toliko apoteka, jedna prodavnica odeće, tri kafane, brzo se sve to obiđe. Kupio sam novine kako bih ostavio utisak da znam zašto sam došao u Sportski bar i popio sam čaj slušajući razgovore ne bih li uspostavio vezu s mestom. Narečje (poatvensko-sentonško, prema zvaničnom lingvističkom nazivu, nikoga ne treba vredati) verovatno polako nestaje (ali nemojmo trčati pred rudu: poglavlje *Idiomi*, lep naslov). Nadam se da ću imati više sreće na pijaci. Posle čaja vratio sam se u Divlju Misao; zbog jednog psa zamalo da se usred krivine motorom zakucam u zidić (eto rečenice za koju sam mislio da je nikada neću napisati), ali na svu sreću uspeo sam na vreme da ga ispravim, nekim čudom. Zatim sam se ponovo posvetio svom planu rada. Šeststo četrdeset devet stanovnika u La Pjer-Sen-Kristofu prema poslednjem popisu i opštini. Dvesta osamdeset četiri ognjišta, kao što bi rekli stari. Stanovnike zovu Petrokristiforci, prema Vikipediji i veb-stranici opštine. Drage Petrokristiforke, dragi Petrokristiforci, odlučio sam (poglavlje *Pitanja*) da napravim stotinak intervjua s vama, birajući ispitanike tako da na kraju dobijem jednak broj lica svakog roda i starosnog doba. Čini mi se da je to empirijski dobra ideja. Godinu dana rada, podeljeno u dva šestomesečna boravka na selu. Genijalno. Osećam da sam pun energije. Bacio sam pogled na nacrt članka za *Žive ruralnosti* i odmah dobio prvu intuiciju. Zaista dobro radim na selu.

12. decembar, nastavak

Sad su dva sata ujutru, tišina i samoća me pritiskaju, ne mogu da spavam. Čujem živuljke i imam utisak da će se popeti na mene tokom noći. Suviše je kasno da pozovem Laru (slatko se nasmejala kad sam joj najavio da se moj stan odsad zove Divlja Misao), nema nikoga na mreži na četvrti. Pored toga, za čitanje imam samo *Argonaute zapadnog Pacifika*, *Dnevnik*

Malinovskog i Igoovu *Devedeset treću*, nije baš sjajno kad čovek hoće da se opusti. (Zašto sam poneo *Devedeset treću*? Verovatno zato što sam stekao neodređeni utisak da se događa u ovom kraju.) Malo mi je hladno, sutra moram videti s Matildom da mi pozajmi neko grejanje. A sad? Igraću tetris, eto šta će me opustiti.

12. decembar

Radio: vremenska prognoza, Božić se približava itd, itd. Ledena kiša, vožnja motora nemoguća. Kupiti anorak, važno. Prva osmatranja u selu. Otkrio sam da na kraju polja ispred moje Divlje Misli, iza drveća (topole?), malo niže, teče reka, Otiza. Stanodavka me je povela u obilazak crkve. Ključ je vrlo impresivan, najmanje dva dobra kilograma kovanog gvožđa. Sama crkva nešto manje, skroman, prilično banalan dekor. Ipak lepa. Saznao smešnu stvar: predsednik opštine je ujedno i kantonski grobar, može i obrnuto. Pročitao odličan članak na internetu povodom ruskog izumitelja tetrisa. Taj tip je genije. Trebalo bi mu dati Nobelovu nagradu, izgleda da je još nije dobio. Ništa novo.

14. decembar

Dobro sam spavao. Mačka je ponovo ostavila mrtvu žabu ispred mojih vrata, simpatičan žrtveni dar, bljak. *Gallia est omnis divisa in par tes tres¹*, govorio je Cezar o Galiji, e pa ova selendra je ista takva. Izdelio sam katastarski plan na tri zone, zona oko kafane, zona oko crkve i blok kuća. Prilično gusta naseljenost u centru, oko crkve imanjanja, prilično udaljena jedna od drugih, i nedavno izgrađeni paviljoni u bloku. Može se osnovano pretpostaviti da su stanovnici bloka *Granice* lokalci koji rade u gradu. (Zabeležiti za poglavlje *Delati*, dobar naslov.) Odlučio sam da se vratim u Pariz za praznike, ostaje mi deset dana rada pre odmora. Prvi razgovor, Matilda, pošto mi je, da se tako izrazim, pri ruci, to je najlakše, ona će mi omogućiti da doteram svoj upitnik, a kasni-

1 Prva rečenica Cezarovog dela *De Bello Gallico* (*Galski rat*), u prevodu: „Cela Galija podeljena je na tri dela.” (prim. prev.)

je ću moći da ga pročistim. Objasnio sam joj zašto sam tu, zašto ću provesti godinu dana u ovom selu, izgledala je iznenađeno. Vi ćete nas proučavati, je li tako? – rekla je. Odgovorio sam pa, ne samo vas, što baš i nije bilo naročito spretno. Onda sam dodao: „Cilj moje teze je da razumem šta danas znači živeti na selu”, zaključio sam da je ta sinteza sjajna (zabeležiti u poglavlju *Pitanja*). Što pokazuje da u dodiru sa stvarnošću čovek istinski formuliše svoje ciljeve. Mislim da ju je to umirilo. U svakom slučaju, zakazan sastanak za sutra ujutru. Sad bežim, treba da se nađem s predsednikom opštine u kafani-pecaroškoj radnji da mi predstavi gazdu i stalne goste. Izgleda da načelnik vrlo ozbiljno shvata svoj posao. Kad je saznao da dolazim sa Sorbone (što je donekle istina), bilo mu je stalo da me lično povede u obilazak sela. Njegovo pitanje jeste „zašto mi?” „Zašto ovde?” Ne mogu da mu objasnim zaplet oko subvencije Okružnog veća De-Sevra, to bi bilo malo ponižavajuće (ne mogu mu reći ni da me je ime palanke zabavljalo i da je bila dovoljno zabačena da bi bila zanimljiva), te odgovaram da je moj mentor slavni profesor Žan Kalve izabrao mesto, to zvuči ozbiljnije, kao da je Božji prst (prst Univerziteta, u ovom slučaju) označio njihovo selo, tako se osećaju važnim, to je odlična stvar. Pitam se šta bi Kalve rekao da zna. Prilično sam siguran da bi ga bolela briga. Dobro, bežim, već kasnim.

14. decembar, nastavak

E pa eto, desilo se, uveden sam na ključno mesto za socijalizaciju u naselju, pravi centar sela, kafanu-pecarošku radnju kod Tome. I zaista, tu se prodaju cigarete, različiti artikli za ribolov, konzerve, mleko i druge tečnosti, nekoliko listova i časopisa. Gazda Toma ima šezdesetak godina i prilično je gojazan. Stolovi od svetlocrvene formike, stari šank od istog materijala, stolice s metalnim nogama. Televizor. Snažan zapah vina, mastike i hladnog duvana, što me navodi da verujem kako se propisi o pušenju na javnim mestima i ne poštuju baš neizostavno. (Selo je buntovno, prvi znak.) Četiri muškarca igraju karte, dvojica drugih su za barom, nema žena. Belo vino-kasis, krigle,

Rikar. Iz petnih žila sam se trudio da odbijem turu, na kraju sam uzeo jednu Oranžinu čija je pulpa bila zalepljena za dno flaše, a čep zarđao po ivicama, što me navodi na pomisao kako se pored krigli ovde gazirana pića baš i ne piju mnogo. Možda je trebalo da prihvatim jedan kir ili nešto slično, ali morao sam da sačuvam sve svoje sposobnosti da bih iole radio.

Počinje da mi se sviđa vođenje dnevnika. Zabavno je, imate utisak da razgovarate s nekim. Uviđam u kojoj meri ne pripadam ovde. Imam osećaj da glumim. Posmatrač koji pokušava da pripitomi neprijateljski nastrojenu sredinu. Hodam po jajima. Možda sam previše oprezan. (Poglavljje *Pitanja*?) Predsednik opštine izgleda kao veseljak, uprkos svom ne baš veselom zanimanju. Gazda Toma mi je rekao „samo ostanite ovde nedelju dana i ne mrdajte i upoznaćete celo selo”.

Nedelju dana kako pijem bajatu Oranžinu, dobiću čir, pomislio sam. U tom trenutku, jedna mlada žena ušla je u bar, kao da bi gazdi dala za pravo. Malo starija od mene, oko trideset pet godina, rekao bih, izgleda hipi-seoski (znam šta hoću time da kažem), ne osmehuje se, nije mi uputila nijedan pogled, stala je pred šank i počela da viče, nešto o povrću i plaćanju, što nisam razumeo. Gazda Toma joj je odgovorio istim tonom, ma ne, ništa ti ne dugujem, počeli su da se vređaju, predsednik opštine se umešao govoreći smirimo se, smirimo se, zatim je furija izašla zalupivši vratima, što je izazvalo uzdah olakšanja kod predsednika opštine i gazde, uzdah praćen nizom neuljudnih ali izgleda opravdanih komentara.

– Ona je sve luđa.

Pitao sam u čemu je stvar, onako u prolazu.

– Ludača, rekao je gazda.

– Povrtarka, rekao je predsednik opštine. Ona uzgaja povrće.

– Odavde je? (Zaključio sam da je moje pitanje vrlo umesno)

– Manje-više, odgovoreno mi je, a da nisam saznao ništa više. Jedina izvesnost: postoji barem jedan starosedelac ženskog roda u kategoriji trideset-četrdeset godina.

Dosta brbljanja. Večeri će mi se odužiti, osim ako ne postanem pijanac u kafani-pecaroškoj radnji. Srećom, tu su tetris, internet i Malinovski, izvori zadovoljstva i znanja. Kad završim večeru (kao sad: omlet između dva parčeta tosta pred ekranom), malo se dosađujem. Nemam želju da se prihvatim Viktora Igoa. Moja Divlja Misao nije sumorno mesto, samo je malčice stroga. Treba da donesem neke stvari iz Pariza, jednu ili dve slike za zidove, knjige, sve u svemu, malo dekoracije. Uostalom, ovde ću provesti godinu dana. Kad na to pomislim, obeshrabrim se, moja treća noć u selu i već sam se smorio kao crknuti pacov. Na svu sreću, imam sastanak s Larom za deset minuta.

14. decembar, nastavak

Strašno frustriraju ove veb-kamere, uprkos intenzivnom erotskom naboju (ili baš zbog njega). Lara je bila u pidžami, mislim u nekoj vrsti satena. Hm, ova opaska je malo neumesna. Ne zamišljamo Levi-Strosa kako priča o donjem vešu svoje žene. (Ideja za članak: seksualnost antropologa na terenu. Uporediti sa opscenim mislima Malinovskog pod njegovim komarnikom.) Pa ipak sam uznemiren. Malo mi fali da sve oteram dođavola i da se smesta vratim u Pariz, ali bih prvo morao da prevalim dvadeset kilometara motorom u ledenoj noći do stanice, zatim dva i po sata TŽV-a², ako u ovo doba još ima vozova, u šta sumnjam. Dakle ništa. Podjednako sam daleko kao i Malinovski usred Pacifika, jer udaljenost znači samo da ne možeš dobiti ono što hoćeš u trenutku kad to želiš: bilo da su u pitanju dva sata, dva dana ili dva meseca putovanja, nema značaja. Voleo bih da budem s Larom, sad, u ovom trenutku, a sam sam u Divljoj Misli, sam kao Napoleon Šanjon kod Janomamija. K meni, Bogovi antropologije, mali Bogovi Divljaka, dođite mi u pomoć i odvedite me prema Savršenoj tezi.

Najbolje je misliti na nešto drugo: nastavimo priču o susretu krajem poslepodneva. Dakle posle upada pomenute Lisi, besne zbog neke priče o lovi, predsednik opštine je preduzeo da

me predstavi kartarošima, koji su me gledali kao da sam Marsovac. Videli su na meni masku drugosti, moglo bi se reći levinasovskim rečima. Ne bi drugačije reagovali da sam im izvadio svoje drangulije i mačete i predao im ih kao ritualne darove.

Trebaće mi dosta vremena dok me ne prihvate. Osmehnuo sam im se, i čak sam ih pitao šta igraju, čisto da bi izgledalo kao da se interesujem za njih, uzaludan posao, na pitanje su razrogačili oči, *pa, coinchée*, tako mi i treba. Upravo sam potražio u rečniku, *coinchée*: regionalizam, zapad (dotle je u redu), igra karta-ma, varijetet manile s licitiranjem, e to me ni najmanje nije prosvetlilo. Diskretno sam pitao predsednika opštine, kartaroši su ljudi iz sela, različitih zanimanja, ali svi su revnosni ribolovci ili lovci. Siguran da ću ih sresti kasnije, odustao sam od beleženja njihovih imena.

Zanimljiviji susret, u svakom pogledu: Maks. Oko četrdeset pet godina, kožna jakna, crna jareća bradica, velika glava, ramena, malo trbušast, kaciga, motor pred vratima, govori bez ustezanja – osetio sam se kao da sam se vratio u Pariz, tačnije u Montrej. Svratio je da kupi pljuge kad ga je predsednik opštine pozvao i predložio mu da popije piće s nama. Maks je umetnik; doselio se ovamo pre desetak godina (i zaista je živio u Montreju, zabavna pojedinost). Stanuje na velikom imanju malo izvan sela, kako mi je objasnio. Srdačno me je pozvao da ga posetim čim budem imao malo vremena. Otišao je iz Pariza zato što mu je trebalo više prostora za rad, a i zato što ga je njegova bivša žena, kako se izrazio, smarala. Jedva čekam da čujem njegove utiske o stanovnicima. Izgleda da mu se jezik lako razvezuje.

Dakle, dva pastisa kasnije, predsednika, koji je, ako sam dobro izbrojao, popio četiri, počelo je da hvata. Jagodice su mu se malo zarumenele, a i oči, a naročito je način na koji je govorio poprimao nesumnjivo lokalni prizvuk. Razumljivo, ali veoma lokalno. Razgovarao je o politici s gazdom i s Maksom; besneo je na prefekturu, koja je bila poništila jednu od njegovih jesenjih opštinskih odluka, u vezi sa

2 TŽV (fr. TGV – *Train à grande vitesse*) francuski brzi voz koji razvija brzine i preko 500 km na sat. (prim. prev.)

zabranom berbe pečuraka u opštinskim šuma-
ma za neznance, što je za njega bila povreda
ponosa – samo ponosa, našalio se Maks, zato
što u šumarku Ažas niko nikada nije video ni
nogice od vrganja. Razgovori su se nakrat-
ko prekinuli dok je trajao lokalni dnevnik na
televiziji, bilo je dakle 19 časova, vreme da se
vratim u Divlju Misao; zahvalio sam predsed-
niku na dočeku i pomoći, rekao Maksu (koji
više nije izgledao kao da mu se žuri) da ću ga
pozvati kako bih navratio do njega, pozdra-
vio sam gazdu i otišao. Noć je bila vlažna; bez
zvezda, a ipak osvetljena bezbrojnim božićnim
ukrasima koje ovdašnji ljudi kače na svoje fasa-
de, kao da se takmiče ko će imati najviše sijalica
koje sijaju u tami i svetlećih Božić Bata koji se
penju na prozore. (Istražiti, otkriti poreklo tog
čudnog običaja). Treba mi, pešice, tačno četiri
minuta normalnim korakom kako bih stigao u
Divlju Misao (i izazvao besni lavež Garijevog
psa dok prolazim kroz dvorište, nadam se da
će se uskoro navići na mene, pomalo je zastra-
šujuće).

47

58

Čitanje, i večerje.

14. decembar

Prehlađen pri ustajanju. Soba ledena, seti-
ti se da potražim dopunsko grejanje. Koloni-
ja crva napreduje u kupatilu (fuj), minijatur-
ni puževi takođe u dnevnoj sobi, da li su ove
dve stvari povezane? Brzi doručak. Pripremio
upitnik, proverio diktafon. Pozdravio Laru na
četu. Upravo sam video Matildu kako prolazi
kroz dvorište. Znači kod kuće je. Idem. Konač-
no imam posla.

15. decembar, nastavak

Dva sata snimanja i zečatina sa senfom (ni-
sam imao srca da joj kažem kako ne volim ze-
četinu, dakle jeo sam je, sve u svemu prilično
je ukusna. Stvarno se vrlo brzo prilagođavam).
Matilda je vrlo simpatična i neobična. Prvo
iznenađenje: primila me je najpre u kuhinji, dok
smo popili kafu, a zatim me je odvela u ono
što zove radna soba. Treba da revidiram svoje
hipoteze: ne samo da je u njoj kompjuter po

poslednjoj modi, već i štampač, skener i hrpa
knjiga iz oblasti informatike i računovodstva.
Matilda upravlja porodičnim gazdinstvom.
Njen profesionalni itinerer (nisam našao druge
reči) impresivan je. Kao kćerka poljoprivredni-
ka, udaje se mlada i sama uči menadžment.
Kako sama kaže, seda za kompjuter u devede-
setim. Gari se bavi poljoprivredom u pravom
smislu reči, a ona administracijom. Ona se sta-
ra o svemu, o računima, ulaganjima, zaduži-
vanju. Ne računajući povrtnjak i živinarnik (ži-
vina i zečevi), jedinu životinjsku proizvodnju
na gazdinstvu, i to prvenstveno za sopstvene
potrebe. Matilda se nedavno ponovo posvetila
stočarstvu (aktivnost prekinuta od smrti nje-
ne majke, odavno), zato što joj je, kako kaže,
dojadio da jede odvratnu piletinu iz samo-
posluge. I u pogledu kvaliteta hrane, ljudi sa
sela saglasni su s onima iz grada. Deca su joj
završila škole u gradu i stupila u brak daleko
(pariska predgrađa i Bordo). Nemaju sposob-
nosti da preuzmu imanje, a još manje želju, i
postavlja se pitanje prestanka aktivnosti. (Ma-
tilda ima pedeset sedam, a Gari šezdeset dve
godine). Nekada je Matilda pored toga brinula
i o seoskoj parohiji i pomagala svešteniku u
svakodnevnom životu, sve do njegove iznenad-
ne smrti (izgledala je veoma potresena dok je o
tome govorila) pre nešto manje od dve godine.
Na osnovu toga zaključujem da je katolikinja
praktikantkinja (nisam još predvideo upitnik
„vera”, ali planiram da dodam jedno poglavlje
Vero vati). Saopštava mi da od opatove smrti
(da li je opat prava reč? Jebote nemam pojma
o katoličanstvu), više nema sveštenika koji živi
u selu, već za sve jedan leteći sveštenik, kršte-
nja, sahrane i venčanja. (Selo je dakle izgubi-
lo centralni položaj, barem na sveštenučkom
planu. Ima li i verskih manjina? Protestanata,
Jevreja, muslimana? Budista, ko zna?) Matil-
da je dosta uzdržana, naročito što se tiče inti-
mnosti i seksualnosti (treba da pregledam taj
deo upitnika). Moje pitanje o preljudi je prosto
jadno, nisam mogao da ga postavim, moram
naći načina da to pitam, moram naći načina
da istražim taj modus društvenih odnosa na
indirektniji način) i odnos prema novcu. Kad
su njeni prihodi posredi, odgovara neodređe-
no: snalazimo se, nekad nam ide bolje, nekad

gore, prošla godina je bila odlična. (Uvek mogu da izvedem brojeve na osnovu cene tone pšenice.) Ona je međutim nepresušna kad govori o svom detinjstvu. Imanje njenih roditelja, njene sestre, bdenja, vatre za Svetog Jovana (običaj za koji sam mislio da je više urban, istražiti, poglavlje *Proslavljati*), kestenje u kaminu, šetnje po šumi, slavlja u selu, pekareva peć (i dalje se seća, govorila je, ukusa vrućeg hleba na kojem su topili puter), igranke subotom u mladosti, čitav sat snimka mi je otišao na to. Različite ličnosti iz njene mladosti, takođe, njen otac, njena majka, njene sestre; kako se upoznala sa svojim Garijem, koji se prvo udvarao njenoj starijoj sestri, zato što sam još bila mala, govorila je, kao da bi se, da nije bila mala, Gari odmah interesovao za nju; zatim vremena njihove veridbe, njihove svadbe, preuzimanja imanja njenih svekra i svekrve itd. itd. Mislim da joj je bilo drago što je neko sluša. Usred razgovora, vratili smo se u kuhinju, gde je pripremila zeca (na svu sreću izašao potpuno isečen iz frižidera). Prešao sam na susedske odnose u selu, a i oko toga ona se prvenstveno vratila svojim uspomena: kako je nekada bilo mnogo više prilika za druženje, ručkova u dvorištima imanja, u lepim danima itd. Ponovo nostalgija. Nije međutim bila u stanju da mi ispriča neki nedavni društveni događaj u kojem je učestvovala, osim, upravo, sveštenikove sahrane. Prema njenim rečima, ona održava dobre odnose sa svojim komšijama. Ah da, saznao sam i da je moja Divlja Misao na početku bila seoski konak za turiste, ali s obzirom na rad koji je to podrazumevalo i malobrojnost klijenata, Matilda je zaključila da je rentabilnije da je iznajmljuje na godinu. (Zabeležiti za poglavlje *Delati*.) Zatim smo se okupili oko zečetine, Gari je stigao na ručak, bio je odvezao jedan od traktora na pregled. Nije postavljao pitanja u vezi s intervjuom, samo je pitao, i je li dobro prošlo? Kao da poštuje intimnost svoje žene. Gari ima prilično lepo lice i oči jarko plave boje, izgleda mlado za svoje godine. Popričali smo za vreme ručka, bio je red na njih da me ispituju. Bili su prilično radoznali da saznaju kako se postaje antropolog; hteli su i da im objasnim zašto se nauka toliko zanima za njihovo selo. Odlučio sam da im kažem istinu: o subvenciji

Okružnog saveta, o mojoj nameri da napišem pravu ruralnu monografiju koja nedostaje savremenoj etnologiji, o mojoj intuiciji (oslonjenoj na proučavanje iscrpne bibliografije) da ta regija može biti reprezentativna za aktuelne izazove ruralnosti. Objasnio sam im da je moj prethodni teren bila mala varoš Arjež, i Gari je napravio ovu primedbu: ah, jug, kad je klima u pitanju, mora biti da žalite, što dokazuje da ne poznaje Arjež, gde je gotovo podjednako vlažno kao što je ovde. Svesrdno sam im zahvalio na ručku, a naročito na motociklu, koji mi je doslovce spasao život, tražio od Garija da mi obeća kako će me jednog dana povesti sa sobom u lov i zatim otišao. U Divljoj Misli odložio sam preslušavanje snimka za kasnije (moj program automatske transkripcije podjednako ima teškoća s Matildinim načinom govora kao i sa arješkim akcentom, trebalo je to da naslutim, te stvari su smislili Parižani za orleanske radiologe) kako bih što brže zabeležio te događaje u Dnevnik.

Ono što začuđuje i stvarno mnogo obećava jeste to da ovo selo zasada izgleda veoma prijateljski i gostoljubivo. Osim ako me čašica crnog koju me je Gari naterao da popijem ne čini veselim (uzgred budi rečeno, taj pikrat nije tako odvratn).

14. decembar (nastavak)

Noć je poodmakla. Samoća. Bludne misli. Lara svuda. Pitam se da li bi možda trebalo zaustaviti veb-kameru pre nego što definitivno pređemo na postmoderni seks. Malo mi se gadi pomisao da ću na kraju masturbirati pred ekranom. No dobro, još samo osam dana da izdržim, ipak to nije toliko teško.

Zanimljivo otkriće dok sam se igrao sa digitronom na kompjuteru: inverznih brojeva 11, 22, 33, 55, 77 et 121 svi su periodični brojevi. 1 kroz 11 = 0,090909090909 i tako dalje; 1 kroz 22 = 0,0454545454545 i tako redom. Pitam se da taj zakon nije možda skriveno lice važne teoreme o inverzima prostih brojeva.

Dosada i radoznalost su dojke nauke.

15. decembar

Jebo te dan loše počinje. Upravo sam dobio komentare recenzenta iz *Studija i perspektiva* za moj članak. Gad. (Ili gadura, sasvim je moguće da je u pitanju žena, krava, iako postoji užasno muževna strana u tim zlonamernim kritikama i toj surovoj ironiji). Šta ti uobraženi tipovi misle, ko su oni? Primedba broj jedan: *Rezultati ovog kratkog arješkog saopštenja izgledaju tim tanji što su njegovi ciljevi neizmerni*. Šugavi psi. A povrh svega, ta rečenica ništa ne znači. Kratko saopštenje, kurac moj. Pedeset stranica, srce mog rada. Mrzim ih. A zatim nastavlja: *metodo loška neodređenost je takva da uspeva dodatno da umanja značaj inače već skromnih opservacija*. Pravo razbucavanje, osećam mučninu i peku me oči. I on zaključuje, posle celog jednog pasusa ogavnog izliva žuči: *naslov „Povratak u Montaju” mogao bi da izmami bleđi osmeh čitaocu da tekst koji sledi nije isto onoliko daleko od Le Roa Ladirija kao što je XIII vek daleko od XXI veka*. Još me i zajebava ovaj recenzent. Citiraću im Tomasa Bernharda: „Ugledni uređivački odbor časopisa *Antropološke studije i perspektive* je akademija šupaka bez talenta.” I dodati neku dobro izabranu primedbu tipa „pitamo se da li je osrednjost vašeg časopisa uzrok ili posledica vaše nesamerljive gluposti” pa završiti jednim „s mojim veličanstvenim prezirom, gospodine recenzente”, što će barem biti eksplicitno.

Zbog toga sam nesrećan, patim i vraćam se u krevet.

16. decembar

Suviše slomljen juče da bih ponovo palio kompjuter. Danas lepo vreme, što je dovoljno retko da bi bilo pomenuto. To mi popravljalo raspoloženje. Mrzlo je, drveće ima predivno lišće od inja. (Lepa rečenica, vidiš). Matilda mi je pozajmila električno grejanje, prijatno je toplo. Najpre sam malo sređivao, izbacio *manu militari* tri patuljasta puža, očistio leševe dva druga koje sam zgazio iz nepažnje, u pakao otpremio dobrih desetak crvenih crva čisteći kupatilo. Kako mi je bilo preko glave da izbacujem mačke čim bih otvorio vrata, odlučio sam da ih usvojim, a to životinjsko društvo je na kraju

krajeva prilično ugodno. Jedino ograničenje: one ne ulaze u moju sobu. Ima ih dve, jedna riđa prilično dobroćudnog izgleda i jedna crna prilično strašna, kao iz neke ezoterične knjige o seoskim magijskim običajima. One se taru o moje noge dok pišem. Ovde sam već skoro nedelju dana, a i dalje nisam video močvaru, onda sam odlučio da krenem u ekspediciju. Posle mog napada deprimiranosti, malo uživanja u prirodi baš će mi prijati. Srećom je Lara sinoć bila slobodna, razgovarali smo dobar sat i to me je obodrilu. Univerzitetska karijera je nesporno dug put posut bolom. Kad pomislim na onu đubrad iz *Studija i perspektiva*, dođe mi da nekog ubijem. Treba da objavljujem ako hoću da mi se ukaže prilika da dobijem neki posao posle teze, ne mogu ostati student *ad vitam*, i prositi stipendije levo i desno. Uskoro ću napuniti trideset godina (Aaaarrgh), nisam poranio. Lara mi tvrdi da bi *Ruralia* lako prihvatila moj članak, ali nemam dovoljno energije da im ga odmah pošaljem. Mogao bih možda da ponovo jurišam na *Studije i perspektive* s jednom prerađenom verzijom mog izlaganja na skupu u Klermon-Feranu (uzgred, baš smo se dobro zabavljali, u gluvo doba završili u baru koji se zvao Viking, ili Drakar, ne znam više, igrao sam sa učesnicama, naročito s jednom direktorkom za istraživanja u Nacionalnom centru za naučna istraživanja, stručnjakom za istoriju poljoprivrednih tehnika, zašto sad odjednom mislim na nju?), ali taj tekst je suviše dobar za tu prokletu đubrad, preživeti bez njega. Sad, opuštanje: imam benzina u motoru, prema mojoj računici, dovoljno za stotinak kilometara, napunio sam bisage čokoladom, keksom, flašicom vode i jednom IGN kartom regije, imam grejač za vrat od vune i rukavice, opremljen sam.

Avanti, popolo.

17. decembar, nastavak

Smrznut, doslovno smrznut. Mislio sam da neću uspeti sasvim sam da siđem s motora, moja kolena prosto su odbijala da se isprave. E sad sam stavio radiator ispod radnog stola i uključio ga do daske, ali i dalje

cvokoćem. Ali ipak lepa šetnja. S druge strane glavnog puta, predeo se u potpunosti menja, da pomislite kako je tu postavljena namerno, prava granica. S te strane, močvare rasprostiru drveće bez lišća i svoje bezbrojne vodene tokove, reke, kanale, ili obične slivnike, koje zovu „žlebovima”; polja su tu zelena ostrva prekrivena panjevima; sreću se ravne barke kojima upravljaju ljudi što stoje na zadnjem delu, s dugačkim veslom u ruci, niske kuće, čije su šalone često ofarbane, a na obali vode kleče, da bi oprale svoju kosu, pognute grane žalosnih vrba. Pogledom se ovde korača po slojevima magle, ometaju se ribolovci poređani kao topole na plovnom putu, prolazi se kroz bela i pusta sela, uronjena u svoj krečnjački pokrov. Zaprepastila me je velika lepota i ogromna tuga tih predela, čak i po lepom vremenu, šta više reći. Na proleće ću ići u šetnje barkom, ima više pristaništa koja nude ekskurzije. Moći ću da vodim Laru ako dođe da provede nekoliko dana sa mnom za Uskrs. Tada ću već poznavati region kao svoj džep, trenutno sam daleko od toga. Uprkos karti i GPS-u, uspeo sam dvaput da se izgubim, treba reći u moju odbranu da nije baš lako gledati u telefon na motoru, a u kartu još manje, i da gotovo potpuno odsustvo bilo kakvog uzvišenja ne olakšava orijentisanje. U podne mi je bilo previše hladno, zadržao sam se u jednoj velikoj varoši na obali, po izgledu turističkoj, s prodavnicom suvenira i agencijom nekretnina, ali naravno, četvrtak jutro i velika hladnoća, nije bilo žive duše. U radnji su se prodavali neobični regionalni specijaliteti, liker od anđelike (šta je anđelika?) i pašteta od nutrije (zamišljam trbušaste ribolovce kako umlaćuju debele vodene pacove udarajući ih veslima na dnu barke pre nego što ih pretvore u paštetu, bljak). Jedan podjednako turistički restoran nudio je lokalni meni, supu od nečega što se zove *lumas* (lokalni puž, još jednom bljak) i jegulje, stuštio sam se u malu palačinkarnicu (ideja za članak: ucrtati južnu granicu galette od heljde, možda podjednako značajnu kao što je ona koja razdvaja crep od škriljca ili granit od krečnjaka – intuicija: da li bi galeta od heljde glasala za levicu?), prilično simpatičnu, u jednoj uličici na dva-tri koraka od reke. Imala je kamin, zagrejao sam se i zasitio, i nastavio svoju ekskurziju, ovaj put prema

severu. Prešao sam, a da to nisam ni primetio, granicu Vandeje, pre nego što sam na obali naišao na jednom ostrvu, na opatiju Majze, onu kojom se Rable inspirisao za Telemsku opatiju (naravno nema kaluđera, ni povrtnjaka, još manje vinograda – kupio sabrana dela ovog velikog čoveka o kojem gotovo ništa ne znam, lepo je znati da je čovek okružen slavnim ličnostima, to je ohrabrujuće). Zatim nastavio prema istoku, prošao kroz kronicu lepih sela, posetio jednu romansku crkvu iz XII veka, kul, pre nego što ponovo pređem preko auto-puta, nađem se u ravnici i skliznem do Divlje Misli, promrzao od hladnoće, ali srećan što malo bolje poznajem okolinu.

Dobro, ne može sve biti razonoda i zadovoljstvo, treba da prionem na posao, treba da napišem razgovor sa Matildom pre sastanka u kafani sa predsednikom opštine u 18 h, lokalno vreme za aperitiv. Treba da me upozna s najstarijim stanovnikom sela, i da mi pomogne da zakažem sastanak sa njim za razgovor, pre nego što bude prekasno, kao što kaže. Očigledno, čiča je vrlo star. Predsednik opštine je izgledao tako oduševljeno da nisam imao hrabrosti da mu kažem da nisam folklorist, da ne tražim specijalno da se srećem sa starcima, najkraće rečeno.

17. decembar, nastavak

Lara, jesi li tu? Da li si tuuuuu? Ne, nije tu. Dobro, šta sad da napišem? Komplikovan je Rable, u stvari, ništa ne kapiram. Ne drži mi vodu. Upravo sam neslavno izgubio na tetrisu za dva minuta. Šta da radim? Šta bi uradio Malinovski? Siguran sam da bi Levi-Stros bio šampion u video-igricama. Kakvo sranje od zanimanja, antropolog. „Na koju god stranu čovek da se okrene, vidi se grad Liburn.” To je rečenica Onezima Reklja u *Podeli sveta*, naročito prikladna za ovu situaciju, Liburn je na koliko, na dvesta pedeset kilometara odavde? Dobra ideja, Onezim Rekli. Više uopšte nije u modi. Alkohol mi prija. Ja sam orao, mislim brzo, mislim dobro. Ideje naviru, ideje naviru, samo momenat da vas zabeležim na pravi papir. Mogu da beležim jednom rukom a drugom da kucam.

НАЂА ТЕШИЋ КОНФЕРЕНЦИЈА У РАГУЗИ

(одломак из романа РОДНА ГРУДА)³

Било је лако приметити је на пријему, иако Индира није носила сари, већ бели путнички костим индијског стила, широк и удобан, с панталонама широких ногавица, и бели провидни шал. Путовала је неколико дана, горе уз обалу, видела римске рушевине и све је било дивно до сада. Индира је замислила да ће писци и научници причати о писању, сви заједно. Рекла је да су све њене књиге о женама - мајкама, бакама, свекрвама. Зар нису желели да сазнају о овим женама и о њој самој, о Индији. "Знаш ли шта су текстуални простори?" питала ме је, гледајући програм.

„Не,” рекла сам, смејући се. Индира је говорила брзо и њен акценат је био смешан, с јаким драматичним "р".

„Добро. Разумем ,жанр’... али ево још једног, погледај: „Позиција субјекта у текстуалној бисексуалности”. Да ли си збуњена? Ја сам збуњена. Веома збуњена. У реду је. Није важно. Видела сам леп град уз обалу. Можда ћу видети још неки.”

Ово је био први званични пријем, са вечером организованом у Старом граду, покушај, чула сам од Терезе, да се сви окупе. Али поделе су биле очигледне; мале групе су шапутале овде и онде, смишљале сплетке, повремено постајале тихе. Неке су изгледале љутито, неке повређено. Нисам могла да одлучим, да ли су поделе биле због скривене националности дуж француско/америчких линија или личне амбиције, али било ми је драго што сам неутрална. Била сам сигурна да ће Индира урадити исто, заузети неко лепо место, савршена позиција, исто као што су наше земље у УН. Звали су нас "несврстани", некад је то био важан покрет за Трећи свет.

На пријему није било локалаца, јер бих их приметила - смејали би се гласно и били

превише дотерани. Две Енглескиње су стајале са стране, разговарајући међусобно. Само су им се уста померала, тај њихов посебан културни стил који се сматра за добро васпитање. Нисте могли разликовати Немице или Скандинавке од Американки, све док им се не приближите. Њујорчанке, препознатљиве по својим одлучнијим покретима, имале су своју групу; разговарале су о некретнинама и о томе где им деца иду у школу. Холанђанка са пламено црвеном косом, жалила се на своје сестре из покрета које су је напустиле, након што јој је њена књига донела много новца. Францускиње су и даље разговарале само на француском и међусобно, али су радо прихватале сваког ко је говорио француски, то сам знала. Привлачиле су ме, али ме нису довољно занимале; моја љубав за француски давно је нестала, можда је језик био превише прецизан, можда је геометрија њиховог ума била превише досадна. Не могу да се сетим зашто сам их толико волела. Жена са коњским репом и још две су разговарале о некој интригантној тајној теми, судећи по погледима које су размењивале, подигнутих обрва. Једна је рекла:

„Чула сам да лезбејке држе сву моћ овде, организују све ове ствари како желе.”

„То сам и ја чула,” рекла је друга. „Све су оне из Њујорка.”

„Сумњам у то,” рекла је она са репом.

„Знам да имају своје забаве,” рекла је ниска жена с јужним нагласком, "најбољу храну, са шампањцем, све наручено. Видела сам тог дечка како им доноси сандук директно тамо где су им собе...”

„Лезбејке?”

„Наравно. Они су изабрале најбољи хотел за себе, онај на плажи. Могу да се купају и забављају кад год желе. Разлог знам, зашто...”

„Значи ли то да су сви гости у том хотелу хомосексуалци?”

„Врло вероватно, судећи по њиховим радовима.”

„То није фер”, рекла је жена са репом. „Могла бих да се заиста изнервирам. Зашто само они могу да користе тај хотел?”

Први пут сам добила инспирацију, замисливши лезбејске комисије које процењују све - или према изгледу, или према насловима. Како би било да напишем нешто о овоме, могло би бити занимљиво? Следећег тренутка, одбацила сам ту идеју - феминистичке научнице се не би сложиле. Јуче сам покушала да се нашалим са некима, о свом недостатку инспирације и како је хумор увек добар излаз, кад ме је жена кит зауставила, попут полицајца:

„Ако немаш ништа конструктивно да кажеш, немој ни да се трудиш!” Штета.

„Јебеш овај живот”, помислила сам, „јеби га по сто пута.”

„Нико, нико ми неће рећи да је живот моје мајке исти као живот Маргарет Тачер”, викао је црни човек на Индиру.

„Знам”, рекла је Индира мирно. „Имам петоро деце, моја мајка их је имала осморо.”

Петоро деце, помислила сам и приближила јој се. Свиђао ми се њен изглед. Човек је наставио бесно против Енглеске, а онда нам се придружила млада, плавокоса жена, са веома широким куковима и она је такође била разјарена. Показујући на програм, рекла је да јој име није правилно написано и да није из Минесоте, већ из Мејна.

„Ти си вероватно Џејн”, рекла сам. „Ми смо у истом програму, нас троје.”

„И то баш последњег дана”, рекла је. „Јеси ли приметила?”

„Треба да се састанемо и договоримо шта да радимо. Ја још...” Почела сам.

„Ја ћу само читати своје песме. Баш их брига за нас, живе песнике и писце, јеси ли приметила?”

„Ако не желе да слушају о индијским женама, оне су на губитку, мислим,” рекла је Индира смирено.

„Трећи свет је недовољно заступљен овде”, рекао је црни човек, бесно.

Усред свега тога, приметила сам млади пар који претходно нисам видела. Обоје су носили плаве фармерке, његова коса је била мало дужа од њене. Стајали су наслоњени на дрво и љубили се, затим се он насмејао нечему што је девојка вероватно рекла, она му је исплазила језик, а онда ју је он ухватио око струка. Свиђало ми се да их гледам и лепо су се проводили; штета што нас је прекинуло звоно. Сви су журили ка вратима, затим се окупили на заједнички ручак у Старом граду, где је део улице и баште био претворен у ресторан за нас.

Нисам могла поново да нађем млади пар. За столом није било места поред Индире, која је седела са Францускињама и човеком из Нигерије. Желела сам да осетим нешто пријатно, мало топлине; одједном је постало хладно, јак ветар је померао папирнате подметаче и виљушке. Села сам на празно место поред жене са коњским репом, а наспрам жене коју сам тајно звала кит. Нигде другде није било места. Брзо јести и отићи, одлучила сам, али са само два конобара то је изгледало као да ће проћи читава вечност само да се наручи. Како бих убрзала ствари, препоручила сам им одређена јела, објаснила им састојке, натерала сам их да наручимо сви исто.

„Хвала Богу што сте ту”, рекао је конобар. „Шта сте ви, водич?”

„Да”, слагала сам. „Не завидим ти на том послу”, рекао је. „Није лако, зар не, за нас.”

Имао је близу тридесет година, маслинасту боју коже и веома плаве очи, обичан момак са острва.

„Какав фрајер!” рекла је једна жена. Никад нисам користила ту реч, није ми била блиска, или та реч није могла описати ништа што бих ја икада рекла.

„Мммм, прелеп је”, рекла је жена поред мене. „Погледај како се креће, погледај те бутине. Да ли су сви овде добри љубавници?” Ово је било упућено мени.

„Не знам.”

„Зар ниси одавде?”

„Не, нисам.”

„Тако су у форми”, рекла је жена, „али боље да се не упуштам. Већ имам везу и... не би требало да саму себе уништим.”

Ову жену сам боље упознала од осталих, јер сам је видела кроз прозор са локалним момком и зато што ме је стално питала о сексуалној пракси овде. Била је млађа од осталих са тим својим коњским репом, раздражљива, узнемирена; нокти су јој били скроз изгрицкани. Са овим новим питањем звучала је као да је и привучена и уплашена темом, ипак, питање је било изречено јавно, отворено, нешто што овдашње девојке нису никад могле да ураде. Ни ја нисам могла.

Покушала сам да преведем термин 'уништити самог себе', али био је исувише нов, превише модерно употребљен у овом случају; а са друге стране, може имати значење да се униште зграде, градови, култура. "Уништити себе и остати жив" не може се рећи на исти начин у овој земљи, иако ова девојка није мислила ни на шта толико драстично попут, рецимо, самоубиства. Схватила сам да не знам шта је мислила, разликовала сам се много од ње.

Онда сам чула још један бољи коментар: "Целе ове прошле године бавила сам се својим животом", рекла је жена оној која се није хтела да се уништи.

Било је чудно. Чула сам ову реченицу и раније у Њујорку, али нисам обраћала пажњу на њу. Вероватно сам је много пута чула по аутобусима, у подземној железници, на забавама, такође. Сада су се ови речи издвојиле од особе која ју је изрекла, стајале су саме за себе, као да су висиле у ваздуху, да бих их поново погледала. Опет нула. Било је тешко за размишљање, јер то није постојало у мом искуству - радити на свом животу, не на начин на који је ова жена рекла, или можда је главни проблем био само у тој речи? Радила. Исувише практично. Овде нико није волео да ради и ако вам се то није свиђало на послу, зашто бисте се трудили да радите код куће? Не, не би им пало на памет, живот пролази овако или онако, то је све. Радити на свом животу подразумевало би и резултате, неко побољ-

шање, рецимо, после годину дана напорног рада, иначе, не бисте улагали време без разлога. Мора од свега бити неке користи.

Срце ми је почело убрзаније да лупа - и сасвим нова мисао - то је значило прагматичан приступ економији, који се проширио на целокупан живот, на све пре и после посла, како се осећате, колико дуго то траје, да ли се исплати - рецимо, он није вредан тога, то је губљење времена - и како се изражавате, које речи користите. Хоће ли и овде ускоро почети да се говори и мисли на тај исти начин? Сада, када се социјализам неумитно завршава. Могуће је.

„Радити на себи” није могло да се преведе, или би звучало као мастурбирање. Скоро сам се насмејала, замисливши то у новинама.

Жена кит се изненада окренула према мени; до тада је причала са ситним човеком с јарећом брадицом, који је изгледао као Троцки.

„Ти си одавде?” питала је.

„Ваљда јесам”, рекла сам.

„Зашто кажеш да ваљда јеси? Да ли си из овог града?”

„Не, из другог.”

„Како то да немаш акценат?”

„Ја сам такође Американка. Требало би да имамо дар за језике”, рекла сам.

„Стварно? Како то да си рекла „ми”? Како себе доживљаваш?”

„Не доживљавам себе ни као шта”, рекла сам. Рекла сам ми, помислила сам. Нисам то урадила годинама.

„Не могу да верујем”, рекла је. „Шта предајеш?”

„Позориште. Пишем драме”, рекла сам.

„Да ли сам видела неку?”

„Че је најпознатија, али то је било у неко давно време.”

„Че Гевара?”

„Да, он.”

„То није о женама?”

„Не, о Че Гевари је.”

„Ти не волиш да пишеш о женама?”

„У свим мојим драмама има жена. И мушкараца, такође.”

„Да ли има овде добрих писаца?”

„Један је добио Нобелову награду.”

„Стварно! Да ли он живи овде?”

„Он је мртав.”

„Не можеш све да пратиш”, рекла је, као оправдавајући се. „Неко ми је рекао да овде једу мачке”, рекла је гледајући у свој тањир. „Да ли је то истина?”

„Да, повремено то раде”, рекла сам, с великим задовољством. Она ће јести и бринути се за сваки залагај. Посматрала сам како гура тањир од себе. Постајем зла, помислила сам. Требало је да држим језик за зубима. Није требало да им причам о себи, било је боље пре. Нема питања, ни одговора, нема раздражљивости. Губила сам концентрацију; баш кад сам била близу да се сетим нечега веома важног, они су морали да се умешају. Жена кит ми више није постављала питања. Након последњег, окренула се према човеку који је изгледао да би могао бити њен супруг, тих човек, упола мањи од ње. Али друге сада, када су имале бесплатног стручњака, почеле су да ми постављају питање за питањем: о политици, животу, смрти, историји, све су хтеле лепе, прецизне одговоре, на које нисам могла брзо да одговорим, нити сам то желела. Исцрпљивале су ме сада, када сам само пожелела да једем. И приметила сам: нико није питао за Немце. То се није променило. Никада нису питали за њих.

„Да ли је било је тешко живети под диктатуром?” питала ме је једна старија жена, правећи тај посебан израз са набраним челом, који означава тугу и искрену забринутост. Џејн Фонда је била добра у таквим улогама.

„Не, није било”, рекла сам као и увек. „Са десет година, нисам знала да је то диктатура. Нисам знала ни да смо сиромашни.”

„Твоја породица је била сиромашна?”

„Не, сви су били сиромашни”, рекла сам, не желећи да објашњавам како „Смрт трговца”⁴ овде не би разумели. Снови се разликују од нације до нације, зар не? Жена није била задовољна одговором, више би волела да сам рекла „да, било је страшно” или нешто слично. Комунизам је био романтичан за њих, зао, секси, шта ће они сад? Деловало је да комунизам нестаје, иако никада заиста није ни постојао, у било којој земљи, осим као идеја.

Могла сам да им удовољим, не би било тешко. Могла сам рећи да, понекад, или варирати своје извођење забаве ради, и онда би било занимљиво видети шта ће се догодити даље, али све би водило до једноставног закључка - живот је овде ужасан, а тако је добар у Америци, и требало би да будем захвална што сам део тог њиховог света. Да нису биле толико нападне, можда бих им то и рекла.

Баш сам будала, помислила сам. Требало је да се држим своје одлуке. Добиће ме, сигурно ћу изгубити. Стомак ми се стегао, али покушала сам да будем љубазна, иако није било лако. Нису играле фер, само су ме непрестано провоцирале, терале ме да реагујем, а онда би ме окривиле за исход. Шта сад урадити? Никада не знате, зар не? Жена с коњским лицем жалила се да не може да пронађе ни једну једину енглеску књижару у граду. Сиротица, замислите то!

Затим се друга, која је изгледала као изнурена мачка, жалила на мушкарце. Јурили су је синоћ, и штипкали је такође. Била сам јој захвална што је променила тему од „живота под социјализмом” и прешла на другачије теме. Загрејане храном и вином, навалиле су сад на љубавне везе и мушкарце уопште, и одмах су дошле до главног проблема - како имати добру везу и добар секс у исто време. Опустила сам се - ово ће сад испасти добро. Заправо, најбољи дија-

4 „Смрт трговачког путника”, позоришна драма Артура Милера (прим. прев.)

лози у Њујорку односе се на ову тему - жене разговарају једна с другом о одсуству мушкараца у својим животима. Где год да одете, то је оно што чујете, главни недостатак мушкараца, као да су сви побијени у рату. Нисам била једина која мисли тако. Било је очигледно, сваки глумац би вам то рекао само их погледавши - ужасно су их привлачили локални мушкарци, на улици, у ресторанима, било где, али нису биле спремне да ризикују. Морало је бити на сигурно.

Постојао је проблем - више ништа није било сигурно, јер се болест ширила у свакој земљи, чак и у Кини, где су, наводно, болесници били изоловани у карантину. Ништа о томе није писало у локалним новинама, ни слова, само су имали своје уобичајене теме и проблеме, надолazeћи крај социјализма и различите националистичке свађе. Што не значи да то нису имали. Наравно да јесу. Мора да јесу.

„Погледај”, рекла је изнурена жена, подижући сукњу. Њена бутина је била избраздана, бела, с великом модрицом у средини. Најпре сам помислила да је реч о проблему помешаних сигнала, уобичајеном културолошком неспоразуму, али онда ми се поглед променио за 180 степени, и ја, која сам се раније жалила на домаћи мачизам, гледала сам сад то другачије, очима нашег конобара. Прво, није то била лепа бутина. Безвезна, мекана, локални момци би могли да нађу нешто много боље. Можда су ове жене они штисали и нападали из освете.

Препознавала сам њихов бес, посматрајући их. Конобару, конобару, донеси ми још једну чашу воде, још једну шољицу, више леда, није довољно хладно, не то, донеси ми други десерт, променила сам мишљење, да ли су добри љубавници, јеси ли све извукла из тога, извукла из тога, драле су се, иди у пакао, конобар је мрмљао, трчећи тамо-амо, и размишљала сам као он - силовала бих их. Мрзим их, понављала сам, баш као и шездесетих, када су ми бес, мржња и љубав експлодирани, али чак ни тада нисам до краја искалила свој бес. Мрзела сам заједно са Американцима; али то је било другачије.

Мрзим Америку, помислила сам, увек сам је мрзела, још увек је мрзим.

Мрзим их, било је откровење, мој идентитет, признање, исто као што се вероватно јадни Алан осећао кад је викао својим родитељима да је хомосексуалац. Нешто скривено. Нешто велико, спремно да избије. Мрзим, понављала сам. Луда од среће, могла сам им пљунути у лице. Све што је пажљиво грађено током протеклих година сад се рушило, све што је био мој донедавна, свакодневни живот.

То је морало да се заустави, или ће бити проблема. Обратила сам се својој мрзовољној себи нежно, као што то радим с децом, хајде да разговарамо о овоме, у реду, момци?

Да ли мрзиш све њих?

(Не, не све.)

Наравно да не. Имаш америчке пријатеље, зар не?

(Да... али...)

И твоји синови и Марк?

(Па... да...)

Није њихова кривица. Сједињене државе имају само две границе, а једна је са Канадом.

(Тачно.)

Заправо, ти их не мрзиш, буди озбиљна? Нико ме не желиш да наудиш?

(Мислим да не.)

Глас разума је све прекрио, а затим преузео контролу. Полако, бес ме је напуштао. Нико ништа није приметио. Била је то само моја унутрашња експлозија, невидљиви епилептични напад. Ипак, моја издвојеност је остала, чинила се чак и већом; гласови жена допирани су до мене, као са Марса.

„Највише волим пилулу. Узмеш је и забавиш,” рекла је једна.

„Јесте ли икад пробали сунђер?”

„Превише нереда.”

„Није ако се навикнете. Пилула није за мене.”

„Зашто не?“

„Добијала сам секрет.“

„Ја се држим дијафрагме. Не може нашкодити.“

„И подмазује.“

„Тачно, али ниједна није сигурна. Ја носим своје кондоме где год идем.“

„То је тачно, али никад не знате јесу ли добри ван САД-а.“

„Сигурна сам да су немачки у реду. Била сам тамо прошле године. Све што они праве је првокласно.“

„Чула сам да их немају овде,“ рекла је девојка са коњским репом.

„Не бих била тако сигурна,“ рекла је друга жена.

„Да ли их имају овде?“ коњски реп је погледала у мене очекујући одговор.

„AIDS? Сигуран сам да имају,“ рекла сам, жалећи што сам то рекла. Можда је спавала с тим типом у тренутку лудила и сада ће се бринути до смрти, јадница. Плавокоси дечко је имао херпес на усни. Да ли бих сада спавала с њим да обоје имамо двадесет година? Може ли се AIDS добити пољупцем?

„Вероватно су мале шансе, или бих ја чула за то,“ додала сам, желећи да је утешим. Деловала је младо, с репом и свим тим; могла бих имати ћерку њених година, помислила сам.

Оне су полазиле; побринула сам се да оставе велику напојницу, гомилу безвредних динара који су изгледали као дечији новац. Конобар је подигао поглед и махнуо ми, затим се вратио својим прљавим тањирима. Није морао ништа рећи. Довољни су били његови погледи. Осећај издаје поново ме обузео - била сам С ЊИМА, имале су новца за те ствари, за дискотеку где су сада ишле. И ја с њима. Била сам расположена за то, било шта, само да не размишљам.

Упитала сам старог човека за оно место за плес на које сам некада ишла. Остало ми је као сећање на филмове које сам тад гледала - румба, пригушена светла, море у

позадини и ја као девојка, у белој хаљини. Чекање да музика почне. Нешто чудесно ће се догодити на том плесном подијуму. То мора да је било, отприлике, у исто време када сам била са плавокосим дечком.

Стари човек ме је сумњичаво погледао. "Како се тога сећаш? То место је одавно нестало. Нико више тако не игра, само скачу горе-доле, као кенгури." Рекао је да сада играју у ужасним мрачним подрумима у које он никада не би ушао, то су веома скупа места, која су само богати странци могли себи приуштити. Није ни за зреле особе, као што је то некада била стара дворана за плес. А сада сам ишла тамо, у локални диско први пут, у подрумима старе тврђаве.

.....

Стари човек није био у праву. Било је ту више од онога, горе-доле. Оне су на тренутак биле опседнуте, али ништа од свега овога неће остати сутра ујутру. То је оно што је Запад осмислио, то скривено лудило, селективни губитак контроле. Пратила сам своје мисли, као облик забаве. Шта сам друго могла да радим, није било места на плесном подијуму. Око мене је мноштво младића такође посматрало подијум, али нисам могла да закључим шта мисле. Пам Пам, музика је трајала дуго и досађивала сам се. Пошла сам ка излазу, када је почела другачија музика, подсећајући ме на наше народне песме с југа. Жене су рекле 'ох, не', разочаране, и склониле се са подијума. Тројица младића су ускочила, очигледно коловође. Плесали су као да су вежбали за овај наступ, подигнутих руку, љуљајући куковима, изгледало је озбиљно, напето, предсказање неког драматичног догађаја. То је игра на живот или смрт, говорили су њихови погледи. Срећом, насмејали су се и махали према нама, дођите, дођите, рекли су на енглеском, али нико се није помакао, вероватно су биле уплашене. Дискотека је демократична. За овај плес, морали сте знати кораке. Момци су изгледали разочарано, њихова игра није била смишљена само за њих.

Како су бубњеви убрзавали, напетост унутар дискотеке постајала је неподно-

шљива и затекла сам се на плесном подијуму не знајући шта радим, како се зове овај плес. Могао је то бити стари ритуал удварања, или мачевалачка борба, понекад сам била нападнута, а други пут сам ја јуришала, а они су се повлачили, затим падали мртви на под. Никад пре нисам играла овако, али ритам ми је био познат и снажан, па нисам размишљала о корацима. Знала сам да плешем добро, иако смо играли као неку предратну увертуру.

Довикивали су док су играли, храбрили ме, као и једни друге, разним узвицима. Нисам била сигурна колико су година имали, чинило се да нису примећивали моје. Били смо само играчи на плесном подијуму и волела сам то, нисам овако плесала годинама и остала бих са њима још, да Тереза и Бети нису нешто рекле о поласку. А онда се један од момака огласио:

„Не можете сад тек тако да одете. Нећемо вам дозволити,” рекао је, а рука му је чврсто стискала моје раме. Повукла сам се ипак, и оставила их. Нису ни покушали да ме силом задрже. Напољу смо били велика група која се поделила у мање. Град је био тих, затворен, само су наши кораци одјекивали на белом камену. Прешли смо мост ка улици са трамвајима. Баш овде, изван градских зидина, остала сам са женом китом и њеним мужем; испоставило се да живе близу мене. Управо сам се поздравила са Терезом и Бети и нешто им обећала, кад сам, окренувши се према Старом граду, угледала ону тројицу момака како ми се приближавају. Да ли су ме пратили?

„Да ли би вам сметало да ме отпратите до куће?” рекла сам. „Нисам могла да их се отарасим,” додала сам, показујући према момцима.

„Наравно,” рекао је њен муж, „нема проблема.”

„У вашим годинама, не бих трпела никакве глупости,” рекла је жена кит. „Само реците тим гадовима да нестану.” Било ми је жао што сам уопште ишта рекла, нисам лако могла да им објасним да је то за мене било другачије, ови момци су ми били као рођаци, синови, можда. Нисам их се заиста

плашила, нисам чак ни била сигурна да је страх права реч. Сада сам издала и њих, и плес, својим глупим речима, и то још, пред женом коју сам презирала. Издала сам и плавог момка. Мора да ме је волео кад ми је годинама писао непрекидно, сва та писма која никада нисам ни отворила.

(Превод с енглеског Гордана Залад)

БЕЛЕШКА О ПИСЦУ

Нађа Тешић (Ужице, 8. јула 1939 – Њујорк, 20. фебруар 2014) је првих петнаест година живота провела у родном Ужицу, где је завршила нижу гимназију. Године 1954. са мајком Госпавом и братом Стојаном (касније, познатијим као Стив Тешић), преселила се у Америку, у Чикаго, где је живео њен отац Радиша, избегли краљевски официр, који се након Другог светског рата није вратио у земљу. Након матурирања у Чикагу, Нађа Тешић је студирала у Висконсину (Индијана) француску и руску књижевност, као и филм. Постдипломске студије наставила је у Француској, на Сорбони, где је докторирала на тези о Марселу Прусту. Након повратка у Америку, предаје француски језик на Ратгерс универзитету, упоредо похађајући и Филмску школу Универзитета у Њујорку. Предавала је и продукцију, сценарио и режију на Бруклин колеџу. Сем бројних драма (најпознатија После револуције, 1979), крајем осамдесетих започиње писање својих романа: *Shadow Partisan*, 1989 (*Бунтовница у сенци*, објављен на српском, 2022), затим *Native Land*, 1998 (*Родна грудa*, управо преведен, чији одломак доносимо у прилогу); *To Die in Chicago* (*Умрети у Чикагу*), 2010, (преведен на српски, 2012) и *Far from Vietnam* (*Далеко од Вијетнама*, 2012). Деведесетих година 20. века напушта универзитетску каријеру да би се посветила друштвено ангажману, посебно погођена крвавим распадом Југославије, и нарочито, НАТО-бомбардовањем Србије, 1999. године. Од тада је била врло чест гост у родном Ужицу, Београду и Србији (ФЕСТ, Окто-

барски сусрети писаца, на манифетацијама у Ужицу, посвећеним њеном прерано преминулом брату, оскаровцу, Стиву Тешићу). Умрла је у Њујорку у 75. години живота. Часопис „Међај“ посвећује јој тематски број (109/2019, ур. Зоран Јеремић), а Народна библиотека Ужице је организовала изложбу посвећену Нађи и Стиву Тешићу, која је до сада гостовала у више градова Србије. Рецепција опуса Нађе Тешић, као сви њени романи буду преведени, тек ће добја-

ти на значају приказујући унутрашњу личну драму о идентитету, трагично стопљену истовремено са глобалним процесима и распадом земље у којој је Нађа рођена, Југославијом, о чему говори и њен роман Родна грудa.

(Избор, наслов одломка и белешка о писцу: Славица Гароња)

Славица Гароња

ПОВОДИ

Нађа Тешић, Бунтовница у сенци
(Прометеј, Н. Сад, 2022)

70

ПОТРАГА ЗА ИДЕНТИТЕТОМ И РЕВОЛУЦИЈА КАО (НЕ) ИСПУЊЕНА СУДБИНА

Познатија као сестра америчког оscarовца, Стива Тешића, Нађа Тешић (Ужице, 1939 – Њујорк 2014), остала је за живота, поготово као књижевница, скоро потпуно непозната у српској средини, иако је иза себе имала четири романа⁵, неколико драма и мноштво написаних сценарија. Чињеница што су сва њена дела била написана на енглеском језику, свакако је одмагала тој правовременој рецепцији код нас, па се интерес за њено дело јавља тек у последњој деценији 21. века, када јој је за живота на српски језик преведен само један од романа (Умрети у Чикагу, 2012, превод Иване Димић и Драгана Бабића), а тај интерес се повећава, нарочито након њене смрти⁶.

Њен први написани роман (1989), Бунтовница у сенци (Прометеј, 2022, превод Радмиле Настић), свакако кључан за њено целокупно књижевно стваралаштво, који је Нађи Тешић у ствари, отворио простор у поновни проналазак идентитета, не само кроз писање као разрешење личне трауме, већ и у идентитет (романо)писца. Дајући несумњиво, кроз лик главне јунакиње Ане свој алтер его, модерним романескним поступком активирања низа (потиснутих) слика из подсвести, из временске перспективе од преко пола века након што су се догодили, роман слика кључне године живота главне јунакиње у родном граду / земљи, у првих петнаест година свог живота, а пре дефинитивног одласка породице, за оцем емигрантом, у Америку. Иако без географских одредница, роман са пуно аутентичних боја осликава послератни живот у Нађином родном граду на Ђетињи, где су симболичном употребом језика, кроз аутентично сликање једног времена, сачувани бројни облици једног давно напуштеног и заправо, изгубљеног начина живота, данас и нама самима готово непознати.

И стога је роман Бунтовница у сенци, једна драгоцена, модерно испричана прича

5 Написала је, сем више драма, и следеће романе: Shadow Partisan 1989 (Бунтовница у сенци, о којем је овде реч), Native land 1998 (Родна грудa, који се управо преводи), To Die in Chicago 2010 (Умрети у Чикагу, превод И. Димић и Д. Бабића 2012), и Far from Vietnam (Далеко од Вијетнама, 2012).

6 Хвале вредан је урађен темат часописа „Међај“ из Ужица, под насловом „НАЂА ТЕШИЋ“, који је приредио Зоран Јеремић (бр. 108 / октобар 2019).

о нама у послератном времену, писана са уметничким нагоном и дубљим аутодиктатом, као интимистичка интроспекција и поглед на свет детета / девојчице у одрастању, у времену постреволуције, као и у првим еротским импулсима. У преплету са сликама живота Анине улице, ликовима из породичног окружења, све је обојено изразито идеологизованим временом послератног, још оскудног доба социјализма, кроз у много чему колективни начин живота. Парадокс је што Ана породично припада „пораженим снагама“, оличеним у оцу-емигранту (који се после рата као краљевски официр није вратио у земљу, где се кроз читав роман приказује тај недостатак оца), у судару са новим, постреволуционарним, послератним добом, коме девојчица Ана недвосмислено, свим срцем припада! Ипак, реч је о тешкој и тужној књизи, у којој доминира на интимистичком плану осећај трауме. Стожер основног трауматски доживљаја представља Анина мајка, као тип прејакне жене и повремено тиранке, тачније, само је Ана њена примарна жртва, као њен потпуни антипод. Анина мајка готово у овом роману да има рецидиве митске, демонолошке и еротске богиња (неживиљеног ероса, осујећеног брачним моралом, али са потцењивачким односом према мужу и док су били у браку, која сада то искаљује на сопственој ћерки), а у исти мах, она је остварена једино као „мушка мајка“, уз Аниног млађег брата. То је она црвена нит спознаје, која прати девојчицу Ану од првих страница, као трајно „нежељено дете“ па се може рећи, да у подтексту читавог романа доминира та негативна фигура мајке, ометачице развоја саме личности ћерке (најзад, њеном вољом сви одлазе у Америку), коју, дакле, танано и уметничко биће њене ћерке доживљава као највећу животну трауму, што је доиста ретко у нашој лирератури.

Анина мајка такође окупља око себе и специфично женски свет паланке, на свакодневной, обавезној кафи, што је готово централни, стајаћи мотив у роману, а кроз који је сабрано целокупно женско „знање“, али и живот паланке (чаршијска

оговарања, са скоро једином темом - љубавни односи мушкарца и жене – све до сирових прича о односима са мушкарцима, порођајима и абортусима, у једном бруталном виду живота, што у девојчици изазива додатну мучнину према том женском скупу, а на неки начин и према тако огољеном женском принципу. Оне немају ни лично име, већ су именоване битном ликовном особином, попут жене коју јунакиња иронично-хуморно зове само „златан зуб“, итд.). Сувише различита од њих, угрожена са свих страна, другачија и посебна, Ана ипак успева да успостави равнотежу са собом – највише кроз посматрање и учење, односно читање и игре на улици и дворишту – сликајући поратне године у малом граду, чији је добар део јавног простора, чинио друштвени живот у новом, социјалистичком друштву и закону колективитета (библиотека, игранке, биоскоп, корзо). Једино уточиште и љубав, у раном детињству Ана налази само код баке (која јој, парадоксално, није била рођена бака, већ баба-тетка) са којом је спознала сву ону неопходну женску љубав, негу и заштиту у најмлађем добу, чија се реченица о деци, јавља не само као кључна слика карактера ове личности, већ и нека врста лајт-мотива у роману: „Деца су божји анђели на земљи! Бог говори директно кроз њих, боље него ми, остали грешници!“

Суштинску одлику овог романа, чини заправо, ново (послератно) југословенско друштво, са којим се Ана заједно рађала – а то је задојеност партизанском борбом и револуцијом, у којима је та идеологија добила у Ани највећег, страственог заговорника! Нови човек и свет будућности, правде и једнакости, црвена боја која ликовно доминира читавим текстом, Руси и партизански (народни) хероји, били су занос примерен младости и Анин најживљи утисак тих првих поратних година у родној земљи и граду. Када ју је учитељица питала шта ће бити кад порасте, она без предомишљања одговара: - Партизанка! А када јој учитељица каже да то није занимање, и да је то време прошло, она остаје збуњена, јер је у њој већ формирана слика једног прецизног идеала.

Видеће се, то ће остати трајна фасцинација и основа њеног идентитета, тада већ формираног на идеји револуције, као бунту против друштвене неправде, идеал, који ће, видеће се, остати да тиња у њој читавог живота, да би, препознат, поново букнуо у њој на сасвим другом крају света, преко океана (у демонстрацијама против рата у Вијетнаму, са новим лидером њене младости, Че Геваром).

У роману Бунтовница у сенци, Нађа Тешић се, иначе, подједнако иронијски односи, како према доминантној идеологији свог времена – комунизму (са иронијски, верзалом истакнутим паролама, које су тад красиле јавна места окупљања око државних празника, или на транспарентима које су и они носили кроз град), али тако исто и према религији и њеним обичајима, творећи већ тад личност са ставом и отвореном сумњом и бунтовништвом, која од тада па заувек све пропушта кроз филтер властитог негоматизованог мишљења. За првих петнаест година одрастања и школовања у Југославији, Ана се формира као изворно дете социјализма, које је са послератним генерацијама оберучке пригрлила све заносе и идеје револуције, када је заволела руске филмове и романи, да би у наглom преокрету унутар исте те земље, после 1948. свега тога постепено нестало, што није промакло њеном проницљивом оку, да и о томе не проговори на критички начин. Тако, са „открићем“ америчких филмова, она се поново издваја од својих вршњакиња, и са презиром говори о „холивудском сну“, филмским звездама, које су њене другарице из школе оберучке пригрлиле. (На питање другарица из разреда, ког филмског глумца или глумицу „обожава“, она одговара: „Не обожавам никог. Сви моји хероји су мртви!“). Критички поглед на свет задржаће од тада, па заувек, и не сањајући да ће ускоро отићи и остати у свету који је управо презирала као духовно површан, материјалистички, насупрот чистим идеалима и жртвама њене револуције (за разлику од мајке, која је једина у породици, у тоталу, остварила свој „амерички сан“). Но, врхунац тог идеолошког парадокса настаје када

је њена мајка накратко стигла у затвор (што је вероватно и учврстило мајчину одлуку да што пре оду за Америку), и када Ана природно, стаје потпуно на страну своје породице, смишљајући генијалан начин да мајци у истражном затвору достави поруке на дну шерпе пуне паприкаша! (и то је била једина мајчина похвала у њеном животу).

Живо је у овом роману насликан провинцијски градић и његови топоси, житељи, школски живот и наставници, прва мода, лета на реци, са пуно поезије и изузетних опажања микросвета природе, биља и птица (у ретким тренуцима Аниног опуштања и самоће). Све ту пулсира ретком снагом једно болно и интензивно (поново) проживљеног живота и тим више су драгоцене забележени облици народног митског и магијског начина мишљења (некада хуморно интерпретирани), врачања и веровања, клетви и изрека, ксо и живописне слике породичних и сеоских слава или кола око цркве (на селу код деде), непомирљива опозиција село-град у начину живота који се убрзано мења у корист града, биоскоп и корзо, све до прве љубави, која се дешава истовремено са Аниним одласком - где је све постало изузетно важно, као амблеми једног времена. Тај живот у родној земљи и граду јој се више није поновио и без обзира на болне трауме које је носила из рата и после њега (савезничко бомбардовање, које је једва преживела са баком испод срушене куће, заостала бомба после рата од које су страдали неки дечаки, послератне вашке и оскудица), и оне које ће тек доћи, било је то нешто најбоље што је спознала у свом искуству, што више није нашла нигде и за чиме је безуспешно трагала читавог свог живота, као да поручује овај роман.

У срећно пронађеном кључу, у свом првенцу Бунтовница у сенци, Нађа Тешић је успела да се с успехом отисне кроз свет своје прве младости, у велику књижевност - да нам да драгоцену слику послератне епохе у Југославији, колико живописну, толико и модерну, у наративно модерним исказу. Сада, када је та земља давно нестала, као и описани вредносни системи у послератном друштву – чији је баштиник

и Нађа Тешић, роман Бунтовница у сенци, можемо сматрати изузетно драгоценим литерарним сведочанством, каквих имамо мало о том времену. Романи Нађе Тешић

вероватно нису толико важни за америчко друштво (написани изворно на енглеском језику), али су итекако битни за нас и сада времену српску књижевност.

Евелино Гаспарини, СЛОВЕНСКИ МАТРИЈАРХАТ,

*превео са италијанског др Иван
Димитријевић*

(Прометеј, Нови Сад, 2023)

Италијански слависта и етнолог Евелин Гаспарини, обављајући обимна компаративна етнографска и лингвистичка истраживања међу Словенима, у периоду од 1947, да би 1973. објавио је своје животно дело, Словенски матријархат, које је свој превод на српски језик чекало пуних пола века. Научној јавности је понуђен јединствен и потпуно нов поглед на словенску прошлост, где аутор на темељу неспорне повезаности фолклора и дијалеката, обичајног права и материјалних остатака, најзад и компаративног ишчитавања митско-усмених фолклорних песничких и прозних записа, доказује да су Словени имали аутентичну, матријархалну културу, толико различиту од рецимо, германско-норманских народа, која сеже, односно, природно се надовезује на неолит и заправо проистиче из њега, са ослонцем на Средоземље. Из ових поставки могу се боље разумети и ишчитавати многи савремени облици најшире друштвене, културолошке и религиозне сфере свих словенских народа, које су најжалост, у другој половини 20. века, како каже Гаспарини, оштро и идеолошки подељене између две цивилизације и две религије – источног и западног хришћанства.

ИЗБОР ИЗ ГАСПАРИНИЈА (СЛОВЕНСКИ МАТРИЈАРХАТ)⁷

ЖЕНСКА МОТИКА

Древна мотика Словена представља облик најелементарнији и најархаичнији

на целом нашем континенту: ради се о једној врсти рашљи, чија најдужа грана има функцију дршке, а најкраћа оштрице. То дрво под углом од 90 степени образује читаву мотику, и тек недавно је метална оштрица убачена тако што је причвршћена за ону кратку грану ручке онако како се издубљени део врха стреле причвршћује за њену осовину.----

У женско обележје овог архаичног оруђа нема никакве сумње.

У самом називу житарица у пољском и украјинском (zboże, збиже) садржана је реч „бог“, схваћена као „срећна порција“. У свим словенским језицима се каже „богат“ и „убог“ у смислу имућан или сиромашан, односно снабдевен средствима која обезбеђују срећну судбину, или ускраћен за њих. Земљорадња је света ствар и човекова дужност. „Грех је продати жито, и код многих имућних сељака виде се зрна пшенице поцрнела од времена, којих њихови власници нису знали како да се реше.“

У Великој Русији мотика је чинила део опреме невесте. У хрватском Приморју мотика је „најпотребнији алат“. У Србији је копање мотиком женски посао у Омољу, Лужници и области Нишаве. Један отац је приговорио сину на избору невесте зато што будућа снага неће бити довољна снажна „да диже тешку мотику“. Све до пре 40-60 година у Босни су окопавале „само жене“. Мушкарци нису користили мотику, извештава Филипковић из Височке Нахије, већ само жене и девојке. У Конавлима, код Дубровника, употреба мотике је до те мере повезана са хортикултуром да жене окопавају мотиком башту, али не и њиву. У ствари, жене окопавају властиту ораницу, занемарујући ону породице мушкарца, како ћемо боље видети нешто касније. У Русији и Летонији је коришћене мотике „посао девојака“. Плевљење корова је делатност боконогих жена у Опочну, у Пољској. У Попову, у Херцеговини, где мотику користе оба пола, жена се враћа са њиве носећи своју и мужевљеву мотику. Мотика је чинила део

7 За ову прилику, изостављене су све фусноте из изабраних делова, који би битно оптеретиле текст у овој предвиђеној форми часописа. (С. Г.)

опреме невесте такође у Словенији. У Отоку, у Славонији, девојчина мотика се називала деминутивом „мотичица“. Девојка је почињала да окопава тим оруђем са 15-16 година, и носила је своју мотику у мужеву кућу. На острву Крк „мотичица“ беше справа мања од праве мотике, и са равном ручком. Динарска племена која су прешла на сточарство нису практиковала другачију земљорадњу до оне мотичке, и том врстом рада „бавиле су се само жене“. Хуцули са Карпата гајили су мотиком чак и кукуруз, и сматрали су да је грех отворити плугом „груди мајке земље“, умањујући ту кривицу свакојаким врстама чини и врадбина.

У горњем току реке Мрасу ова мотика је неизоставан атрибут сваке девојке и преноси се у наслеђе по женској линији. Шаман је стављао у руку умрле жене мотику, а у руку мртвог човека секиру. На женске гробове се постављала мотика или дуги ашов звани „озин“. Ове аналогije између Летоније и Алтаја, упоређене с посве сличним обичајима са других континената, не остављају никакве сумње у чињеницу да је женска земљорадња мотиком састављеном из једног комада дрвета била задуго одлика како уралско-алтајских ратара из Евроазије, тако и Балтофинаца, Балта и Словена. Наћи ћемо мало даље обилате потврде ове врсте истраживања.

УПРАВЉАЊЕ КУЋНОМ БАШТОМ

Природна је и универзална ствар да се онај ко обрађује какав део земљишта признаје за власника плодова на том истом тлу. Према томе, ако би било могуће доказати да је словенска жена имала право поседовања над домаћом баштом, тиме би се доказало и да је у епохи мотичке земљорадње, а делимично и док је год опстајао такав аграр, све обрадиво земљиште било у поседу жена.

У Србији и Бугарској је девојка што је удајом одлазила у мужеву кућу налазила у новој „задрузи“ или породичној заједници у коју је улазила башту коју је претходно оставила у кући свога оца. У Љесковцу је

нова млада одбијала да сиђе с кола која су је водила у мужевљеву кућу док јој „домакин“ не обећа комад земље који би обрађивала. У Бугарској је свадбени хор позивао свекра да обећа невести виноград или ливаду. У Србији, у Омољу, свака „задруга“ је додељивала женама врт за узгајање лана. У Бугарској, Пољској, Украјини девојке позивају нову младу да ожали своју девојачку башту. Код Западних Словена, у Украјини и Србији је градина засађена цвећем упозорење пролазнику да у кући живи удата девојка. У Лици се домаћом баштом бави жена. У северној Русији само се жена брине о врту, а лан је искључиво женски. По истом систему је регулисано конопљиште у Србији.....Покровски истиче да се именом „собина назива пре свега појас земље засејане ланом и дате у посед било ком женском члану породице, на пример, мајци, супрузи“. У Саратовској губернији „собина“ је припадала једино супрузи. Подједнако се каже „особак“ или „особина“ у Црној Гори за оно што је само женино, никад мужево, и састоји се махом од новца којим, опет, жена купује поља која ће „задругари“ обрађивати без личне користи, али која ће се вратити у њен посед у случају деобе. У Херцеговини је земљиште „око куће“ било изузето од целине са свим ораницама. То правило се генерално запажа и у Великој Русији: површина на којој су стајале кућа и башта рачунала се у збир површина додељених члану заједнице, али се никад није мењала. У Белорусији генерално женска добра, какве год природе била, никад не беху предмет породичне поделе. У Русији смо сведоци очигледних покушаја жена да се, помоћу лана и тканине, осамостале од породице својих мужева и поврате старе привилегије. Жена је успела да спасе свој врт два пута: први пут од мушке експропријације и колективизације земљишта, што се догодило у непоуздано праисторијско доба, и други пут, у скорашње време, од модерне друштвене револуције. Домаћа башта је споменик женске жилавости, и није претеривање тврдити како је жена код Словена најстарији носилац капитала. Дакле, повртњак који је удавача остављала у кући своје мајке, и који је поново нала-

зила у кући мужа, био је истинска својина. Код Словена није постојало веће право власништва од тог. Подела послова међу половима, својствена женској земљорадњи, и друштвена организација у егзогамне кланове довели су до одвајања добара међу супружницима и женског наслеђивања материнских добара.

Но, жена је имала своју личну имовину, одвојену од задружне.

ПЛАТНО КАО СРЕДСТВО ПЛАЋАЊА

Најстарији одевни предмет Словена био је покривач од рогозине, чији изглед није могуће реконструисати.... Многобројне пословице и изреке указују данас на асуру као одевни предмет сиромаша и покајника, као што је код нас мантија.

Још увек је актуелна и карактеристична за Словене, и поред тога што је на путу да нестане, дупла прегача (кецеља), предња и задња, често различите величине и боје, која се везује о крста једним испреплетеним појасом.

Археолошки докази старине двоструке прегаче су нађени у женским гробовима из Хороднице, на Дњестру. Дупла кецеља је несашивени, кратки и одвојиви прекривач, с којим се ризикује да жена остане непокривена, поготово у задњем делу, при сагињању током окопавања мотиком или брања јестивог биља...Прва и најстарија тканина за одећу је она која се означава општесловенском речи „поњава“ или „понева“. Као што показује њено име (од „опона“, платно које виси, завеса, застор), ради се о сукну које се обмотава, без поруба, и које се користи онакво какво излази из разбоја.

Део словенске ношње којем народ приписује специјалну важност јесте појас. Пас је фундаменталан у одевању свих Словена и обавезан за особе оба пола. Појас се увек прави ткањем или плетењем. Нема сумње да је словенски појас од биљних и предтекстилним супстанци, те да сеже у доба рогозине.

Гајење лана је женска мотичка култура. Једно предтекстилно доба је свакако постојало и у западној Европи, али одевне предмете од рогозине налазимо једино код Словена.

У Русији девојчице почињу да предуткају и везу појасеве са дванаест година. ---Девојка доноси свој разбој у кућу мужа. Разбој чини део њене опреме...Умеће ткања је за жену брачна квалификација, и управо везењем и ткањем она ће (како ћемо видети) остварити своја прва и не баш невинна љубавна искуства.

Жене се удружују у задруге да би се узајамно помагале што при жетви, што при обради лана (рус. „помочи“, укр. „толоки“, срп. „мобе“), што је женска солидарност која се, у неким случајевима, може сматрати остатком древног матријархата.

Посредно и помоћу новца од сукна се може назрети прастаро женско господарство кућом: у пет области Србије, из осам различитих извора, сазнајемо да су градитељи куће (мајстори) добијали за свој рад накнаду у платну, то јест да су компензовани женским новцем. Да се врло вероватно ту ради о старом женском праву на својину куће доказују извесни обичаји из Бугарске, где свекар понекад обећава снахи један дом, или се вереник обавезује да пренесе на вереницу кућну имовину.

Даривање платна у религијске сврхе сеже у паганско доба. У Белорусији се сукно поклањало русалкама (нимфама), којима је, будући да беху без одеће, оно било потребно да би се покриле, онако како су мордовске жене даривале тканином духа из „сауне“ (купатила) или Мајку Вода. У Ђевђелији су се платном одуживали плесачима „русања“, у Босни се то исто чинило са „полазником“ или првим посетиоцима у Новој години, а дарове у сукну су у Србији размењивали „побратими“. У Црној Гори, Далмацији и, у прошлости, у Пољској платном су се измиривали крвни деликти.

Ова платна су тек наизглед дарови. У стварности се ради о задовољавању традиционалних обавеза или о исплаћивању пружених услуга. Управо су тканином,

крупком предива, ланом и крпицама у руским селима жене куповале шта је било потребно за кућу од путујућих трговаца.

Постојали су у Русији и Србији порези на платно, и крађе платна, о којима су говорили Руска правда и Црквени устав Јарослава Мудрог...У свим словенским језицима глагол „платити“ указује на плаћање платном.

МАТЕРИНСКИ КЛАН

Пре но што су постали патрилокални, матрилокални бракови су прешли један низ обичаја и установа, чије евидентне трагове чувају Словени и Балтофинци. Женска брачна иницијатива, предбрачни састанци вереника и „радно давање“ удаваче обичаји су карактеристични за народе са егзогамним забранама и величањем женске плодности. Женска плодност је толико нужен и жељен услов да дозвољава младој жени слободу премештања, кретања и иницијативе које не предвиђа индоевропска традиција. У словенској земљи није могао настати мит о Пенелопи.

Постојање материнског клана данас се може доказати непосредно само у суженој области словенског југозапада. Но, зато има других породичних обичаја, неускладивих са очинским правом, који су широко распрострањени на читавој словенској територији, и чије зрачење извире из једног матријархалног средишта нимало различитог од оног црногорског.

У матријархалним друштвима се потомство одређује према мајци на основу древне животне максиме „fructus sequitur ventrem“ (плод следи трбух, утробу из које је изашао).

Деца су могла да се одвоје од мајке само уз њен благослов, то јест уз њен пристанак. У Архангелској области су се одвајали чак и против њене воље, али је другде бојазан од наношења на себе мајчиног проклетства тим чином била довољна да држи породицу заједно...

Ова пракса доказује да код Словена постоје две врсте породице: очинска, са мушком и колективном својином, лишена моћи оца, како у задрузи тако и у инокоштини, и мајчинска, са женском или полно мешаном својином, увек личном, а којом потпуно влада материнска моћ. Матерински систем који се успоставља по очевој смрти није матријархат у правом смислу те речи, већ један привремени матронат, живот под окриљем мајке, који понавља, докле год је мајка жива, најстарији породични модел са материнским правом.

У материнској породици је, напротив, најмлађи син онај који је повлашћен при наслеђивању.

Етимолошки, термин „род“ има обељежје бујности, плодности (Фасмер, ЕРРЈ) и од њега се образују речи „родити“ (срећно изнети на видело), „рођење“ и тако даље.

Постоје украјинска предања о „родовима“ које су створили потомци заједничке прамајке. У Радому, у Пољској, верује се да свака мајка седи на небу раширених ногу, између којих се налазе у реду сва деца коју она има на земљи. Ова деца су пак имала своју децу, те се на овај начин ствара циновски троугао, који се никада не завршава у својој основи, већ тек на крају света, чији врх држи мајка људске врсте (356)

Код Куча из Црне Горе су се клан или „братство“ називали такође и „трбу“ (трбух).

У Босни се за означавање „братства“ посеже за једном још специфичнијом речју из женске анатомије: „срце“, стомак, материнца. Каже се: „Од мог срца пет кућа.“ У Грузи се род рачуна „по крви“ то јест по оцу, или „по млеку“ односно по мајци. „Шири род“ је онај очев, док мајчин подразумева једино најближе сроднике, попут деце и унука. У Скопској Црној Гори, напротив, „материна се родбина више поштује и цени од очеве“, а у Босни се каже да је „дебела крв“, то јест очева, виша, али је „танка“ мајчина, милија и дража.

АВУНКУЛАТ

У претходним поглављима смо утврдили присуство у словенском друштву једне древне материнске породичне задруге, са матрилилокалним браком и матрилинеарним наслеђивањем. Осим у случају удовиштва, жена у вирилокалном дому више није у стању да та права лично остварује, већ мора прибећи посредништву свог најближег мушког сродника: брата. Прва установа коју смо позвани да испитамо у овој развојној фази словенске породице је она авункулата.

Невестин брат чини важан део словенских свадбених обреда. Много је пута брат онај који удаје своју сестру, договара цену продаје невесте и добија један део те суме, било тако што симболично продаје њену плетеницу, било тако што на свадбеној прослави младожењи предаје своје место крај сестре, било тако што му краде коња и враћа га у замену за откуп.

У српским народним песмама, везаност брата за сестру заузима примат међу породичним блискостима. Понекад код Јужних Словена ујаково место на венчању преузима „кум“, крштени кум младожење. Међутим, ако се ствари осмотре изблиза, у крштеном куму се могу препознати обриси древног ујака. С обзиром на то да црква дефинише кума као духовног сродника који има дужност да се верски стара о кумчету, Словени га асимилију са ујаком, који је први међу рођацима, и који је од памтивека имао задатак да помаже сестрићу у свим тешким животним околностима.

У Србији, у Грузи, за дечака који расте личећи на оца каже се „метнуо се на баба“, али ако личи на мајку, веле да се „метнуо на ујака“ (ујчевину). Ова сличност сестрића са ујаком има у Србији један врло специфичан значај, као што ћемо ускоро видети.

Прелазак сестрића у породичну групу ујака чини аутентични авункулат. У Далмацији ујак је морао одобрити брак сестрића. Ујак прима у своју кућу сестрину децу која остану сирочад, и проглашава их наследни-

цима дела или читаве своје заоставштине. „Ујчевина“ је у Грузи „род ујака“, у Богишићевом зборнику је то уопштено мајчина родбина, у Вуковој Рјечнику то је terra avunculi (земља ујака).

Песма којом младу у часу напуштања очеве куће позивају да се окрене како би доделила будуће потомство братовом „роду“, није одлика само Јужних Словена. Таква песма одјекује у истој ситуацији у Волинији, у области Хелма са мешовитим језицима ту песму певају и Пољаци и Украјинци.

Авункулат је утиснуо трајни печат у језик Словена. Назив са сестриног сина „нећак“ је резервисан искључиво за сестриног сина у старобугарском, староруском и српскохрватском језику. Авункулат је очигледно прастара, општесловенска установа.

ПОВРАТАК СУПРУГЕ У „РОД“ И ЊЕГОВА СТРУКТУРА

Позив невести да се окрене у тренутку у ком заувек оставља очињу кућу, обичај је само код Словена, и мора бити да се ради о скорашњој пракси, иако општесловенској, због тога што су у почетку синови припадали ујаковом „роду“ без обзира на вољу младе. Опсежне упоредиве доказе за то обезбеђује нам пак други обичај Словена, који припада истој фази вирилокалног брака и материнске филијације: повратак невесте у „род“ из ког је потекла.

Уистину се може приметити да црногорска супруга, чак и ако је удата у кућу унутар истог села, мора о Божићу провести барем једну ноћ у родитељској кући, без мужа (осим ако он није позван), и било да је млада или стара, увек мора то учинити с једним дететом. Овај услов је толико битан да, уколико нема властито дете, она доводи са собом дете свог „дјевера“. Супруга се враћа из патрилокалног пребивалишта, и тај њен повратак је несумњиво повезан са матрилинеарношћу потомства, које се може потврдити у различитим друштвеним структурама, а посебно у оној авункуларној. У

Бугарској се тај повратак одражавао у кући кума, древног ујака, а не оној родитеља. Постоје у Србији враћања супруга која се повезује не са мајком или родитељаима, него са браћом, и такав је повратак онај ради слављења „славе“, односно патрона, светог заштитника породице или „братства“.

Овај побожни повратак супруге, који су практиковали и Паштровићи „из куће у род на побожну част – подвукао Вук Караџић у Рјечнику), сматрао се толико важним да је писани закон обавезивао браћу да приме сестре и славе са њима такве празнике: „Сваки брат дужан је дочекивати сестру или одиву на крсна имена или на побожну част.“ У Великој Русији последњи чин свадбеног ритуала састоји се у томе што родитељи предају једну икону младој, која се заувек удаљава из њихове куће. Тај обичај са иконом младе је заједнички и Украјинцима и Белорусима. У северном делу Велике Русије икона ће штитити невесту „на далеком и туђем месту“, а млада ће се побринути да је смести у такозвани „женски угао“, иза фуруне, где ће имати свој мали свети кутак, супротан главном светом кутку њеног мужа. У том ћошку и тој икони ће невеста у поверењу упућивати своје молитве за властиту сигурност и срећу у туђинској кући.

У источној Европи и Евроазији обичај са невестином иконом је пагански и изузетно стар. Обичај са женским кутком и идолима супруга је местимично раширен по читавој Евроазији код номада. „Слава“ је српска, женска икона је превасходно руска и пољска, али одвајање жене од „светиње“ породице свога мужа је општа и фундаментална црта породичне структуре Словена.

Невеста се венчањем удаљава од рода својих родитеља, али брак није раздвајање од рода. У Црној Гори „роду“ припадају такође жене удате у други „род“, али не и њихова деца. Матријархално наслеђе и егзогамија дали су словенској заједници другачији печат од оног који носе индоаријевска и западноевропска друштва.

БИНАРНА СЕЛА

Једна аграрна цивилизација са узгајивачима житарица је у основи сеоска земљорадничка и то од неолитског доба. Село је прастара културна творевина, међу најзначајнијим и најкарактеристичнијим у повести човека. Мала бинарна села, са два кратка низа домова постављених на супрот једни другима и са ужом фасадом дуж једне велике улице, убедљиво су најраширенији тип словенског насеља.

Унилатерално село, које је формирао само један род, може поштовати егзогамно правило једино ако ступи у савезништво са другим једностраним селом у патрилокални брак. На тај начин настаје егзогамија села, која може да се очува на основу обавезе ступања у тазбинско сродство и након што дотично село постане дворедно.

Словенска традиција која се тиче села (где спадају место за плес и окупљања, супротности између квартова, ритуали заштите пребивалишта итд.) наводе на претпоставку да првобитно насељени локалитети беху мали. Сама природа културне спомен, која је држала хармонично сједињене житеље таквог села, није могла повезивати неко бројније становништво.

На огромном простору изби и села изграђених уз друм постоји још једна карактеристика која разликује великоруско, белоруско, пољско и лужичко насеље од било каквог другог у Европи, а то је његова апсолутна једнообразност. Било да је формирано од десет или стотину кућа, изглед тог села ће увек бити исти. У свом изворном и древном облику, тамношње куће, распоређене у два паралелна низа, неразмакнуте су и савршено поравнате у линији главне улице, са улазом на ужој фасади, симетрично супротстављеним оном преко пута, веранда наспрам веранде. Домови су тако близу једни другима да се у Владимирској губернији додирују. „Са твог крова киша се слива на моју тарабу, а са мог на твоју“, говорило се у Дмитровском рејону. „Улица“ је опет, често подељена уздужно једним централним потоком или јарком. Тако подеље-

не две поливне села често имају различит назив, и у многим случајевима функционишу као два различита насеља. (447-8).

Ривалитет и борбе између две дихотомijske половине познати су у етнологији.

Реч „пол“ је заступљена, према Попову, у свим словенским језицима. Највећи део назива зона словенског села указује стога на један од само два дела тог насеља. Изузев ознака „пол“, „половина“, „полаћ“, „плат“, где је то очигледно, оне „бок“, и „крај“ чувају у староруском језику облик двојне. Доведу ли се у везу ова значења са топографским обликом словенског насеља, стиже се до поузданог закључка да словенско село беше изворно образовано од два полусела, од две половине независне и везане суседским спонама. У многобројним словенским селима која имају водени ток, речица не протиче кроз једну од ове две стране, него средином пута који те стране дели на две паралелне врпце. Мост, понекад просто једна даска, допушта да се пређе преко. Међутим, прећи речицу, на мосту, чамцем, или тако што ће се она прегазити, значи венчати се.

Изрази „половина“ за означавање мужевог дела у који је млада ушла, или оног породичног из ког је изашла, етнолошки гледано постају јасни: „половина“ је егзогамна двојна организација, односно „себра“ једне од укупно две постојеће егзогамне групе.

У многим селима код Јужних Словена о Духовима се стављају у покрет групе девојака које, саме или праћене неким човеком, у парадној одећи и неретко наоружане сабљама, секирама и палицама, посећују куће певајући стихове што позивају на свадбу нежењеног момка или неудату девојку из тих домова. У Славонији се називају Љеље по рефрену своје песме, друге их називају и „краљицама“ (што је можда хоноративни апелатив невеста) или „лазарике“, „лазарке“, због тога што образују своју поворку на Лазареву суботу. У Украјини ове групе девојака зову „кралки“, у Великој Русији „русалки“. Духови су заправо велики пролежни помен мртвима, и том приликом ваља истерати „русалке“, то јест

нечисте духове девојака преминулих пре удаје, које, завидећи на земаљској срећи својим другарицама, са буђењем пролећа угрожавају ту срећу отмицама и убиствима младенаца и деце. Оружје Љеља и Лазарки је вероватно сећање на истеривање ових духова. У далеко паганско доба, из којег потиче овај обичај, ниједне судбине се људи нису плашили толико као оне да умру пре брака, то јест да постану „русалке“. Само је венчање могло спасти неудату девојку овог ужасног усуда.

Уколико се иза каквог краља здесна налази нека краљица слева, морала је постојати и једна краљица с десне стране, као што је морало бити и краља са леве. Другим речима, постојала су два краљевска парка: краљ здесна и краљица слева, и краљ слева и краљица здесна, због неопходности да се предложи венчање нежењених момака из десног реда кућа са краљицама из левог низа, и неударних девојака из левог низа домова са краљевима из десног, и обрнуто. Поменута поворка Љеља и њихово понашање дају нам потврду оваквог тумачења. Свака девојка може учествовати у обреду Љеља само једном у свом животу....будући да сам тај ритуал представља једну врсту увода или иницијације у пун женски живот. Обред лустрације русалки постао је на тај начин светковина женског нубилитета, женске стасалости за ступање у брак. Могуће је да се у давнини поворка Љеља завршавала венчањима. Обред са Љељама јасно одражава и дан-данас обичај размене жена у двојним организацијама.

БАБА ЈАГА

Бајке су једно од најобимнијих културних наслеђа човечанства. Може се рећи да нема народа на земљи који усменом казивању није поверио успомене на своја религијска веровања или на своја предања. Стиче се утисак да се митови умножавају и обогаћују у новијим цивилизацијама, могуће у неолитском добу.

Бајка има свој стил и свој ритуал казивања. Бајке се казују искључиво ноћу. Та „ритуална“ целовитост казивања бајке у Европи је нађена само у Русији. Бајке се причају зими, не због тога што је зима доба доколице, него зато што су зими вечерњи сати, због краткоће обданице, они када се „бди“ и „преде“. А бајка је повезана са будношћу (неспавањем) и са предењем. Разлози за ту повезаност су заборављени, али је спајање тих појава сачувано. Премда постоје и код Словена и у западној Европи врсни приповедачи бајки, може се рећи да је преношење наслеђа везаног за ту усмену форму поверено првенствено женама. Приповедање бајки је вокативан и свети чин, као што је то сликање митова по стенама и пећинама. (829)

Баба-Јага је можда најпопуларнији лик у руским бајкама, и једини познат свим словенским народима. У бајкама које је сакупио Афанасјев је ова вештица углавном добронамерна упркос ужасном изгледу, али у другим причама, посебно оним из северне Русије, њена окрутност и моћ су застрашујући. Њу не зову увек Баба-Јага. Њу често замењују и зооморфна чудовишта, попут змија, змајева, па и напросто коња. Можемо претпоставити да у свим случајевима у којим путника-намерника или јунака бајке задеси какав опасан сусрет у шуми, па он уђе у ненастањену кућу, на сцену ступа Баба-Јага, чак и ако је та колиба кристална палата у којој спава зачарана девојка. Та девојка ће поново постати Баба-Јага будући да су „аватари“ ове вештице бесконачни.

Баба-Јагина кућа је у шуми. Међутим, у руским бајкама је кућа Баба-Јаге саграђена на необјашњив начин: она почива „на кокошијим ногама“, ређе на оним пса или на роговима овна или козе, и врти се на упоришту ових ногу тако што се окреће на захтев јунака. Ова посебност покретне избе на кокошијим ногама среће се само у руским бајкама. Нема сумње да су колибе „на кокошијим ногама“ заиста постојале, а будући да су то обично привремена и шумовита склоништа, замишљало се како је Баба-Јагино шумско пребивалиште саграђено да буде слично овим удовима, тим пре што су потребе бајке или мита захте-

вале да њена кућа буде покретна и да се може вртети, што су грађевине те врсте, толико пута склопљене на стубовима који не беху уроњени у земљу, допуштале. Колиба Баба-Јаге није затворена, него је окренута тако да не нуди улаз. Њена врата су отворена, што се понекад наглашава у бајци, али једино је кретање колибе оно што човеку омогућава да пређе њен праг. Било да има посетилаца или нема, у природи Баба-Јагине куће је да се врти, односно да се ритмично помера с једне стране на другу. То је иста она игра месечевих српова и њихово отварање ка истоку и западу. (835). Избица („избушка“) на кокошијим ногама је дом лунарног српа. Док је полумесец био растући (колиба је тамни део месечевог диска) ова грађевина се отвара у једном (источном) правцу, а кад је полумесец био падајући, колиба је окретала свој отвор ка западу и постајала неприступачна живим бићима. „Мајка“ колибе је тамни месец, који ју је саградио за растући полумесец, њеног првог станара.

За Баба-Јагину колибу се каже још да „није ни сашивена, ни покривена“. Та околност је важна јер доказује постојање колибе као слике месеца. Ова два различита начина конструисања крова, са конвексне или конкавне стране, указују на растући или падајући месец. Код Украјинаца из Подоља нађено је веровање да и само небо почива на кокошијим ногама, а пре много година Глогер је опазио у Гелчину, на реци Нарев, свадбене погаче које беху репродукција овог космичког концепта.

Једна белоруска загонетка вели: „Постоји древни, древни храст, на том храсту птица-вртеница, нико је не може ухватити, ни цар ни царица. Одговор је: сунце! Назив „вртеница“ дат овој птици што представља сунце, индикативан је такође за кућу Баба-Јаге: као што се окреће птица која указује на сунце, тако се мора окретати и кућа која указује на месец. Дакле, и колиба и њена покретљивост су астралне слике.

Начин на који је Баба-Јага заузима, везан је како за те димензије, тако и за облик месечевог српа. Положаји вештице у њој су малтене незамисливи. Мало је рећи да

она настањује брвнару. Мора се казати да је она потпуно прожима. Баба-Јагина кућа је, према томе, врло мала, не већа од пужеве кућице, и вештица је целу заузима. У ствари, то је начин на који месечев срп, полумесец, насељава простор тамног месеца, који је његов дом.

У лунарним митологијама раст и смањивање небеског тела се замишљају као процицање људског живота. У Меланезији је први, растући лунарни срп девојка, а последњи, падајући полумесец старица, вештица или преткиња по мајци.

Баба-Јагино старосно доба и њена природа женског претка и вештице су у складу са овим специфичним поимањем падајућег месеца. Растући и падајући полумесец (или светли и тамни месец) беху схваћени као два супарника (два брата), који се међусобно боре. У првој фази те борбе растући полумесец излази као победник, али задобија од ривала рану у пределу колена или стопала, што га приморава да успори корак и тера га да слаби и мршава, дотле да постане костур.

Као падајући месец, Баба-Јага носи трагове овог сакаћења. Када ту вештицу у бајци назови правим именом, њена личност је ретко целовита („Баба-Јага једна ти је нога“), римовани је рефрен који прати њену појаву. Баба-Јага је стога еквивалент једноногом индијском Шиви...јер Бог уклања ногу за време полумесеца и враћа је поново на уштап. Та вештица често користи штаку, одакле и трећи надимак те хроне вештице („дрвена нога“).

Осакаћеност или некроза удова није једина болест Баба-Јаге. Као падајући месец, на путу да постане таман, она је прљава по читавом телу, и пати због своје нечистоће.

Лунарна вештица нарочито пати од очију. Цео асоцијативни ланац који повезује месец са очима пронашао је Арнт на једном малом острву Сундског архипелага: месец је особа; очи му периодично оболевају и оздрављају.

У руским бајкама се старици из шуме даје назив „удовица“. Као женски лунарни

предак, Баба-Јага је партогенетско створење, дакле без мужа.

Скелетни изглед Баба-Јаге није само одраз њене мршавости до мере да се она готово провиди, него и њене глади и канибалистичке прождрљивости. Понекад се месечев канибализам доводи у везу с његовим роговима („пије га месец“). Ништа није толико уобичајено као називање месеца рогатим. Баба-Јага је такође рогата.

Као преткиња, Баба-Јага садржи оронуне и циновске атрибуте мајчинства. Говорићемо овде, из пристојности, само о њеним грудима, које јој висе до струка, или се вуку до прага колибе.

Баба-Јага хода са штаком. То је њен скиптар, њено жезло. Понекад уместо штаке држи дугачки штап којим се чешља лан. За Баба-Јагу се такође вели да „јаше аван, одгурује се тучком и брише метлом своје стопе“. Био он у виду штаке или тучка, штап Баба-Јаге је велика и тешка батина. Исто тако прут којим је Кирка претворила Одисејеве другове у свиње јесте један велики штап. Но, оружје Баба-Јаге је древније од неолитских култура. Понекад се оно баца преко облака, а може остати на небу три дана и три ноћи, те пасти четвртог или седмог дана. Баба-Јага и њен штап су иста ствар – увек месец.

Један од првих резултата ове анализе јесте да је муња лунарна. Исто тако не може бити занемарено приближавање што се, преко месеца и муње, ствара између Баба-Јаге и ватре.

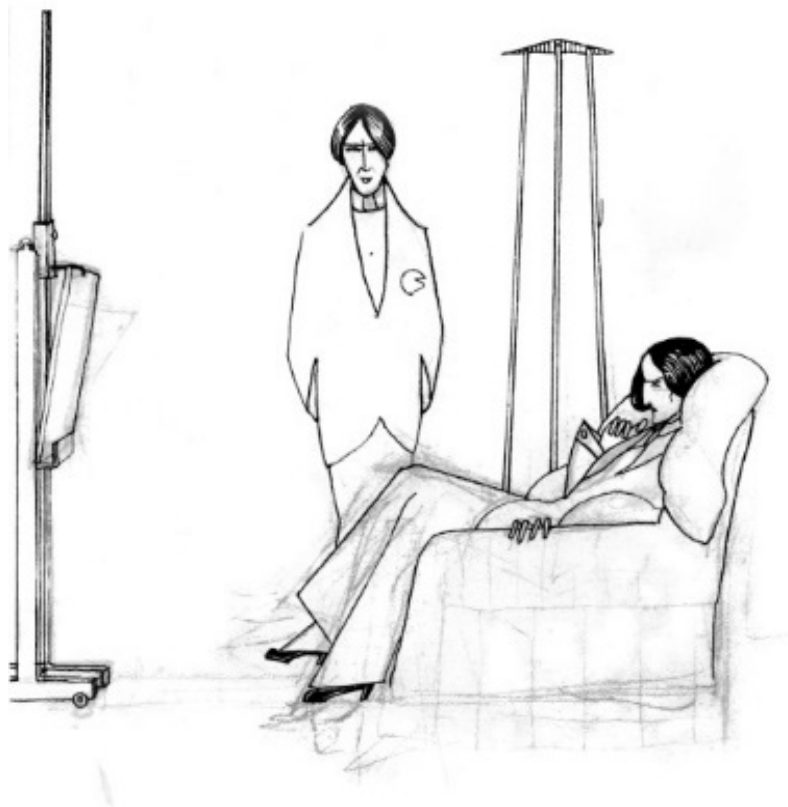
Према Даљу, Баба-Јага има откривену главу, одевена је у хаљину и без појаса је. Занимљив је недостатак појаса, пошто је он обавезан у словенској ношњи за оба пола. Одсуство појаса код Баба-Јаге приморава нас да још дубље повучемо у прошлост етнолошко датирање те вештице. Такође, кецеља, као појас од коре, сеже у предтекстилно доба, будући да је она и дан-данас од рогозине у Микронезији и Северној Америци. Судаћи по њеној садашњој распрострањености, дупла прегача је морала бити општа ношња словенске жене.

Црни зуби те вештице могу бити показатељ њених година и њене ружноће, али исцрњивање зуба код удатих жена је познати руски и бугарски обичај, који је местице трајао све до 19. века. Упоредба месеца са зубом, детаљ да тај зуб мора бити истурен и да се у Меланезији он де факто избија, чине скуп чињеница које су се тешко могле независно једна од друге појавити у Меланезији и источној и централној Европи. Оне потичу из истоветног лунарног митолошког комплекса којем припада Баба-Јага.

(Избор из књиге Е. Гаспаринија и белешка о писцу: Славица Гароња)

Евелино (Евел) Гаспарини (**Evelino Gasparini**) (Altivole 1900 – Castelfranco Veneto 1982) докторирао је књижевност у

Падови, децембра 1923. године са тезом – „Критички есеј о Достојевском” – под менторством Г. Мавера. У јесен 1934. постао је редовни професор на наставничком институту у Вићенци. Године 1936. добија место слободног професора (у звању доцента) руске књижевности на Вишем економском и трговинском институту у Венецији. Године 1947. постаје професор руског језика и књижевности у Венецији, где је предавао до 1967. године, када је прешао у Падову, где је радио до пензионисања 1970. године, као професор словенске филологије и предавач за руски језик и књижевност. Орус *magnus* и круну његовог рада чини дело на преко хиљаду страница Словенски матријархат: Културна антропологија Прасловена, које је страшно истраживао у периоду 1947-1973. и који је сада први пут преведен на српски језик у преводу др Ивана Димитријевића.

Jacques Vaché

Vladislava Gordić Petković

TELA U PRIZMI SEĆANJA I
TRAUME:

O DVA ROMANA DAMIRA
ZLATARA FRAJA

84

Teza da su prirodne nauke kolonizovale telo u toj meri da književnost i kultura o njemu više ne mogu ništa relevantno ni novo da kažu, čini se kao zastarela i odavno prevaziđena. Naime, aspekti telesnog – kako tematsko-značenjski, tako i oni ideološki, kako oni klasni, tako i oni materijalni i kulturološki – predstavljaju se u književnom delu makar posredstvom dihotomije duha i tela. Dualizam duha i materije na kom su zasnovana različita filozofska učenja jedno je od nepromenljivih ideoloških utemeljenja najpre antičke, pa potom i hrišćanske civilizacije koje trajno utiče na čitanja književnog dela, koliko se god teorijski uvidi distancirali od takvih mehanicističkih postulata koji pokušavaju da fizičko i duhovno u potpunosti odvoje jednog od drugog. Teoretičarka Elizabet Grouz podseća nas da nam telo pomaže da problematizujemo univerzalne i univerzalističke postavke humanizma u okviru kojih se marginalizovane grupacije smeštaju u klasifikacije koje ih čine nevažnim ili nepoželjnim, iako im se pripisuju pretpostavke i verovanja vezana za koncepte znanja, moći i želje.

Prizori tela koje pati, nasilja, mučenja i trpljenja fizičkog bola sačuvani su u domenu književnog stvaralaštva kao rečiti znakovi krize totalitarnih koncepata, posledice otuđenja i dehumanizacije političkih poredaka, neutažive potrebe da se ostvari i manifestuje moć. Vezivanje negativnih predstava za žensko telo i herojske, stoičke patnje za muško, pokrenulo je čitav niz kritičkih preispitivanja u oblasti feminističke teorije, koja se sve više udaljava od posmatranja tela kao isključivo fizičkog entiteta, i odavno sve odlučnije zastupa ideju o telu kao semiotičkoj jedinici. Pol i seksualnost normirani su društvenim diskursom, pa i viđenje tela ishodi iz diskursnih praksi i performativnih činova, kako se to očituje u nizu teorijskih postavki Mišela Fukoa, Žaka Lakana, Rolana Barta, Žila Deleza, Lis Irigarej, Julije Kristeve, Džudit Batler. Prema rečima Elizabet Grouz, telo je „konceptualna slepa mrlja u zapadnoj filozofiji i feminizmu“, te se u ovom određenju uspešno sumiraju sva protivrečja vezana za predstavljanje tela u književnosti: Elizabet Grouz samo adekvatno sistematizuje pokušaje da se telo sa periferije teorijskih interesa premešta u tematski centar proučavanja.

Zlostavljanje je neretko prateći motiv literarne teme odrastanja: uz romane poput *Boje purpura* Alis Voker i *Sobe* Eme Donahju, Črne mati zemle Kristijana Novaka i *Pastorka* Jurija Hudelina - da pomenemo samo nekoliko možda i nasumce odabranih dela iz svetske i regionalne književnosti - savremena književnost nudi niz primera seksualnog zlostavljanja, teme koja izaziva strah i teskobu kod čitalaca.

Naročito je seksualno zlostavljanje delikatna tema, i hrvatski pisac Damir Zlatar Fraj je prikazuje u svoj njenoj teskobnoj složenosti. Razmatranje perspektive obeju strana, zlostavljanog i zlostavljača, delikatno je koliko i nezaobilazno jer emocije znaju biti dvosekle: druga strana traume i bola neretko su kajanje i samoopuživanje, a osetljivoj dečjoj duši ostaje nejasna sama protivrečnost osećanja. U romanu *Kristalni kardinal* Frajev narator prekida posramljenost i ćutanje koje obavija žrtve zlostavljanja, svestan da tema telesnog osvešćenja i telesnog sazrevanja mora da predstavi i tu tešku, mračnu stranu socijalnih odnosa. Suština i jeste u tome da je zlostavljanje izniklo iz zajednice, bila ona represivna ili liberalna; zajednica nikada nije, niti može biti, idilična. U osnovi svakog zlostavljanja jeste izdaja autoriteta: figura autoriteta ili tutora zloupotrebljava poverenje koje mu zajednica ukazuje, zloupotrebljava slobode i privilegije koje mu društvo daje, te tako učenika ili šticećenika pretvara u svoju igračku i žrtvu.

U čitanje Frajevog romana *Kristalni kardinal* ugrađena je nelagoda: nelagoda koju izaziva suočavanje sa telom, telesnom željom, zloupotrebom tela i telesnom patnjom. *Kristalni kardinal* je bildungsroman, roman odrastanja i rađanja koji počinje u majčinoj utrobi, od samog prapočetka, ali ne vrcavom komedijom nesporazuma kao *Tristram Šendi* Lorensa Sterna, već tvrdoglavom borbom za život: majka odbija da abortira, sanjareći o tome kako će roditi devojčicu. Glavni junak pevuši još u majčinom stomaku, dok njegov otac uživa u druženju sa pticom kos, u strahu što će se prvi put naći u ulozi roditelja sa punih četrdeset i šest godina. Otac će biti prvi u nizu likova kojima se svaki životni izazov umesto u podsticaj pretvara u muku; za ugrađivanje tog odnosa slabosti i straha u pojedinca junak i narator implicitno optužuje katoličku crkvu i veru u Boga. Frajev junak raste bez ikakvih ohrabrenja i smernica, mora samom sebi da pomaže, da samog sebe edukuje i da sam razrešava svoje nedoumice, što često čini iz pozicije bezazlenog neznanja, neprepoznavanja socijalnih zabrana, neprestano zaprepašćujući autoritete oko sebe, stvarajući zabunu i nemir.

O nestalnosti i nedefinisanosti muških i ženskih identiteta Fraj progovara igrajući se slikama jedne kulture: majka kupuje svom nerođenom detetu roze odeću, tradicionalno namenjenu devojčicama, i odbija da je se odrekne, te tako tu odeću nosi njen sin. Mali Campeke, kako ga otac zove, postaje, po rečima pripovedača, beba transvestit u belim tapaciranim kolicima sa roza čipkom. Porodica je disfunkcionalna, od samog početka obeležena nepremostivim kulturološkim i ideološkim napetostima: otac je nasilan i sklon piću, majka labilna i preosetljiva, dosta mlađa od muža; ona je učesnica rata i partizanka za koju se uvredljivo kaže da je "ofarbana u crveno od glave do pete". Socijalne i klasne razlike izbiće u prvi plan naročito u poglavlju o životu i smrti kardinala Stepinca, koji gotovo plakat-ski funkcioniše kao metafora daljih podela u društvu: slika iščupanog i ukradenog srca rađa dalje nedoumice i razlike u percepciji.

Katolička crkva viđena je kao teatar, i narator je u detinjstvu tako i doživljava. Teta Agata koja se na vrlo problematičan način brine o njemu živi posvećeno i skrušeno, kao u kapelici. Već na početku romana narator katalogizuje figurice svetaca u njenoj ostavi, otkrivajući nam i da tetka sanja da malog Campeka usmeri prema crkvi i sveštenečkom pozivu. Predstavljena ambivalentno, kao nevoljena starateljka koja je prinuđena da se stara o detetu čiji su roditelji nesposobni da se brinu o njemu, te otud sklona svim vrstama emotivnih ucena, tetka od slepe, rigidne vere ne vidi humanost. Agata je kruta i dosledna u osudi greha, nespremna da slabosti prašta i razume, i jednako nesposobna da primeti nepravdu i zlostavljanje. Velečasni Njegovan je percipiran kao prijatelj sve dok dečaku ne nanese fizičku bol i ne postane oholi zlostavljač, a jedina nagrada za patnje i tugu glavnom junaku biće umetnost, koja se mora naći, stvoriti, zaslužiti.

Negde je napisano da je ovo roman odrastanja, u kome se govori o borbi sa sistemom, i o prepuštanju detetu u sebi; patnje i užici vode ka radosti stvaranja umetnosti, ka hedonističkom pokušaju da se stvori raj na zemlji. Otud u *Kristalnom kardinalu* anđeli i krilati pegazi, otud toliko česta, ali sistematska i promišljena, iskoračenja u fantastiku, snoviđenje, telepatiju

i intuiciju. Ovo je velikim delom i društveni roman koji slika Zagreb pedesetih i šezdesetih godina prošlog veka: panorama romana obuhvata toponime i prostore od Kelna do Ljubljane, od Zagreba do Toskane, od sirotišta do staničnih toaleta, od transvestita i prostitutki na nemačkim ulicama do naratorovih dirljivih uspomena na spravljanje paste sa majkom Paola Mađelija. Surovo životan, s upečatljivim likovima i prizorima radosti i patnje, *Kristalni kardinal* traži rajem na zemlji, za ispunjenjem u umetnosti, za srećom i ljubavlju.

Frajev drugi roman, *Stancija grande*, istražuje istoriju jedne kuće i porodice koja je živela u njoj. Roman nosi naslov po vili na severu Istre, nadomak Savudrijskog zaliva, koja je sagrađena u 19. veku. Nekad velelepna a danas ruševna građevina najpre je bila letnjikovac piranskog plemića Fabrisa koji je uzgajao svilenu bubu, te potom dospela u vlasništvo tršćanskog brodovlasnika Karla Čezarea koji ju je kupio 1877. i dogradio. Ovo zdanje nije opisano samo kao čarobna zamena za pastoralni raj, kao mesto raskoši, ukusa i umetničke lepote, već i kao stanište anđela, kao mesto gde se uspostavljaju neobjašnjive i nadrealne relacije između anđela i demona, ljudi i bestelesnih bića. Fraja je očigledno potakla istorija velelepne građevine koja je oronula ali nije izgubila sjaj legende i mita, niti auru ukletosti o kojoj se pripoveda.

U romanu se u filteru univerzalne sadašnjosti prepliću ličnosti, događaji i prostori, kao što je smrt Fulvija Tomice, pisca koji je proslavio Istru. Rođen je u Hrvatskoj, pisao je na italijanskom, naglašavao da je poreklom iz Istre, a izabrao život u Italiji: tako je Tomica svesno pristao na rascep identiteta koji je i Fraj izdašno fikcionalizovao. Većita Tomicina tema je drama iskorenjivanja, i drama "poroznih" granica. Drama podele, egzodusa, etničkih svrstavanja, ideoloških sukoba, kulturnih razlika i bilingvizma koji šizofreno spajaju i dele prisutna je ne samo u Tomicinom delu, već i u stvarnosti koja danas tumači njegovo delo. Polje etničkih napetosti, u kojem ovaj pisac zagovara ideal "suživota" (*convivenza*), Fraj proširuje u metafizičko pitanje izbora. Radnja *Stancije Grande* stoga se odvija u tri vremenske tačke, počinje 2000, kad umire Tomica, premešta se u 1817,

pa vraća u 2016, u razrušeno zdanje. *Stancija grande* je, sa druge strane, i snažna ljubavna priča o Frančeski i Mariju koju nam kazuje Frančeskin anđeo čuvar. On je zgrešio tako što se zaljubio u biće koje je dobio zadatak da čuva u opasnom i surovom svetu. Prijatelj ga upozorava na kaznu koja će ga stići zbog ljubavi koju oseća prema zemaljskom biću, no anđeo čvrsto veruje da Bog neće kazniti njegovu ljubav. Međutim, Frančeskin čuvar je kažnjen, preobraća se u palog anđela, te postaje demon koji opседа njeno srce, dušu i mozak, i gospodari njenim bićem. *Stancija grande* je stoga dobrim svojim delom rasprava o prirodi ljubavi, ljubavi koja obuzima, paralizuje zaljubljene i onesposobljava ih za život (što se događa Frančeski i Mariju); istovremeno, ovaj roman sve vreme vodi i dvoumljenje o razlici između anđeoskog i demonskog, kao i dilema prirodi ljubavi: da li je ljubav božanski blagoslov ili pak privid, demonska obmana?

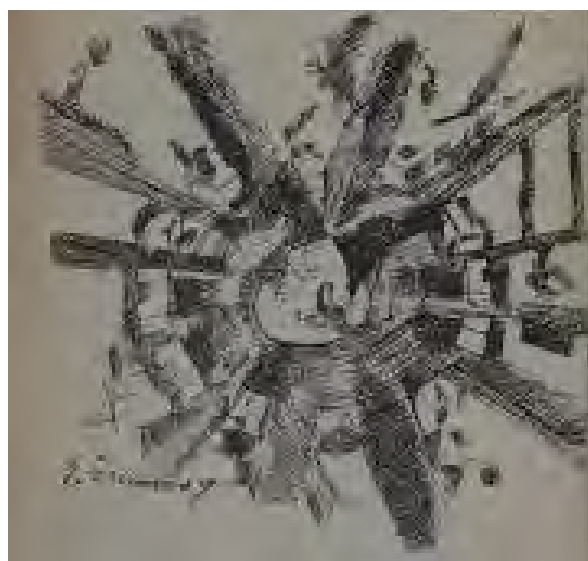
Uvek posvećen predstavljanju istorijskih i socijalnih datosti, i u ovom romanu Damir Zlatar Fraj posvećuje se detaljima povesti i kulture. Opisuje bogatstvo Trsta, operu i kockarnice, Kanal Grande ali i jevrejski geto, dočaravajući vreme kad je Trst bio važna mediteranska luka. Grad je mesto susreta i sukoba jezika i kultura, mali prostor velikih razlika. Roman ipak nije sasvim historiografski, jer važan njegov deo čini ljubavni zaplet, ali to što premrežava vreme od poslednje trećine devetnaestog veka do kraja dvadesetog daje za pravo onima koji *Stanciju grande* opisuju kao "ljubavno-vremensku fresku". Pisac istražuje prokletstvo kuće kao mogućnost da se stvori alternativni svet ljubavi, umetnosti i lepote, naglašavajući da njegovi junaci putuju kroz tri vremenske zone u potrazi za ljubavlju i za odgonetkom na kojoj je strani ljubav, da li je dar boga ili zamka u koju nas teraju demoni. Knjiga počinje nestankom male Frančeske tokom porodičnog okupljanja, a taj nestanak pokreće lavinu koja predstavlja pravi početak njene priče, koja je zapravo priča o Trstu i Istri. Frančeskin kratkotrajni nestanak donosi i presudni susret sa onostranim, sa portretima koji oživljavaju i označava početak njenog dugog dijaloga sa anđelom-čuvarom na ramenu, koji ostavlja tamne ugrize na njenom telu.

Roman je prepun minuciozno predočenih detalja, opisa, pedantnog vremenskog lociranja, toponima i imena koji svi funkcionišu kao raskrivalica jednog raskošnog mentalnog pejisaža. Fraj je istoriograf i fantastičar u istom mah. S druge strane, pred nama nije klasičan socijalni roman, jer naracija nije u potpunosti zasnovana na postulatima realizma: *Stancija grande* jeste panorama istorije i podneblja, ali je u velikoj meri i psihološki roman i fantazmagorična istorija žudnje, o čemu svedoče brojni primeri toka svesti, unutrašnjih monologa junaka i pripovedača, stalno poniranje u svest, u nesvesno, u želje, u alternativnu realnost, u nepriznate strahove i tajne.

Fraj u *Stanciji grande* govori i o dve vrste ljubavi – o ljubavi koja postavlja uslove i želi da poseduje, koja je nakaradna i uzrok pada jednoga anđela sa jedne strane, i o ljubavi koja daje, koja je plemenita, nesebična i koja nas uznosi, sa druge strane. Maja Gregl, koja je roman adaptirala i dramatisovala za Hrvatski radio, u svom viđenju Frajeve poetike s pravom pominje Bertolučija, budući da roman svet vizualizuje upravo na bertolučijevski način. Zaljubljeni pali anđeo koji je narator romana možda jeste samo maska sveznajućeg pripovedača, ali je, isto tako, i dragocen svedok, saučesnik svih ljubavnih patnji i intriga, socijalnih zabrana i pritisaka, svega što formira kako socijalnu, tako i intimnu panoramu jednog sveta. Fraj kaže: “Poznajem anđele, odrastao sam s njima i često sam bio svjedok njihovog posrtanja na vratima vječnosti. Ljubav jest jedan od najsnažnijih nagovještaja vječnosti i mi koji baštinimo vječnost odupirući se gravitaciji, privlačnoj sili Zemlje, konstanti koja je umu nedokučiva i koja nam neprestano odriče tu istu vječnost, u svojim višim sferama u koje nas baš ljubav uzdiže, bivamo neodoljivo privlačni anđelima, kao oni koji su prihvatili tijelo i došli u život živjeti fizički oblik ljubavi. Toliko smo im privlačni da su skloni dati sve da bi dobili ništa... Za čovjeka to nije ništa novo jer on često umjesto svega daje ništa. Drugim riječima, čovjek još nije naučio da zavodjenje nije ljubav i to je opasno područje za anđele. Sve u svemu sve su to skliska stepeništa palača kvantne fizike.”

Roman je višeznačan, mora se posmatrati kao kaleidoskop, otvara pred nama mnogo perspektiva čitanja: i erotsku i teološku, i istoriografsku i psihološku. Sam autor pominje i gotski roman kao inspiraciju za *Stanciju grande*: “Nehotice sam se dotaknuo nečega što volimo zvati novodobnim gotičkim romanom. Da ne bude zabune, ja nikada nisam imao namjeru napisati gotički roman, ali on je ispao baš takav – romantičan, crn, raskošan, mističan, dijaboličan, dramatičan, surov u ljubavi, svojoj istini i surov u strasti.”

Nasilje kao prozni motiv ne može se dočarati ni opisati bez evokacije telesne patnje i duševnog bola čiji je intenzitet nekada nemoguće posredovati jezikom: teme odrastanja, sazrevanja i spoznaje sebe u dijahronoj perspektivi obnavljaju interes za slike tela, makar utoliko što dočaravanje telesne patnje ili izazova može da postaje objektivni korelativ na koji se oslanja čitalačka percepcija. Jedini vid kritičkoteorijske aktivnosti s ciljem ukidanja marginalnosti tela u tekstu može biti delovanje u tom istom tekstu – s tom razlikom što se čitanje tela u tekstu mora neminovno pretvarati u učitavanje svih pozitivnih imperativa telesnosti u tekst, u afirmaciju delatnog identiteta koji se suprotstavlja agresivnim mehanizmima prisile.

Robert Delaunay, Manifeste du surréalisme

Никола Живановић ОДИСЕЈЕВА СМРТ

Миодраг Раичевић, *О стварима које је Хомер пропустио*, Граматик, 2022.

Антеј, грчки писац са размеђа другог и трећег века, у Гозби софиста спомиње да је Хомер написао такозвану „Песму за дроздове“, песму коју је отпевао својој деци и као награду добио дроздове. То се сматра првим примером епилија, кратког епа. У хеленистичкој и римској књижевности су писане епске песме које су се дотицале споредних епизода из живота митских јунака. У тим песмама се у епској форми описују обичне, свакодневне ствари. Савремена поезија је одавно дала предност свакодневним стварима и прибегла нарацији тако да се Раичевићева поезија, већ самим насловом уклапа у општи ток савремене књижевности. Истовремено, наслов упућује и на величину књижевности и цивилизације као и на љубав према Грчкој која је у Раичевићевим песмама не само колевка цивилизације већ и изгубљени рај.

Песме из ове књиге махом се баве темама смрти, пролазности, растанка, сећања, и сл. Оне се истовремено, и то превасходно на формалном плану, баве проблемима како се те ствари претачу у књижевност. Пре свега ту су, пошто су у питању нарративне песме, техника сказа, и метанарација. Песник се често непосредно обраћа читаоцу, користи се усклицима, оноματοпејским изразима, и коментарише оно што је написао. Најкарактеристичнији пример тога је израз „Да резимирамо“ који се као рефрен понавља у већини песама и полови их на два дела од који је онај први углавном доста дужи. Оно што следи испод тог стиха није ни закључак, ни поента па чак ни резиме у правом смислу него неко другачије размишљање на сличну тему које са првим делом улази у динамичан однос. У песми „О дами са камелијама“ говори се о томе како је лирски субјект као дете читао Даму са

камелијама али је никада није прочитао до краја. То избегавање краја приче, немотивисаност да се сазна њен крај подударно је са Раичевићевим избегавањем да поентира своје песме, које заправо стихом „Да резимирамо“ скреће у другом смеру не дајући им јасан и коначан крај. Је ли се песма завршила пре тога стиха, а ово је само резиме тога или је тек крај резимеа и крај песме, или краја уопште и нем? Пошто је велики број песама посвећен смрти, овде се намеће и размишљање о томе да је смрт, односно завршни период живота, онај најневажнији, о њему се најмање може медитирати, најкраће се памти, најмање се понавља и најмање мења кроз сећање. Он је оно што се налази после резимирања.

У уводној песми књиге „О смрти и раном устајању“ Раичевић наводи случајне, и бизарне околности смрти Шервуда Андерсона (који је прогутао маслину са чачкалицом из мартинија). То је смрт која долази изненада. Са друге стране, у песми „О срећи у несрећи“ говори се о Сартру који, када су га питали како би волео да умре, каже: „Волео бих да умрем за столом/ у неком ресторату. Нека кап, тако нешто! Да повучем столњак док будем падао!/ Да преврнем тањир са супом!/ Не би било лоше ни да неко од присутних/ има фото апарат. Да се то забележи./ Годинама већ гледам око себе и не видим ништа/ што ми је драго. Све је сећање.“ Спектакуларан начин на који Сартр замишља своју смрт, и жеља да се он забележи, жеља је да се споје ове две ствари које су у односу смрти и књижевности (искуству) проблематичне – то да је она непредвидљива и да се о њој не може писати, по чему постаје далеко мање важна од сећања. Сама поставка песме, у којој неко планира околности своје случајне смрти иронично је поигравање овим проблемом.

Сећање је превасходно сећање на изгубљени рај – рај детињства, рај љубави, рај Грчке. Ипак, сећање само по себи је терет. Човек који се сећа раја, сећа га се јер није у њему. У песми „О небу“, Раичевић овако описује рај: „Имао би човек Еву, у постељи цветној,/ у младости која не пролази, у животу/ у коме успомене не би постојале.“

Пошто није тако, постоји жеља да се човек врати у тај рај. И отуда, при крају књиге, Раичевић прилази ближе Хомеру. Уводи идеју повратка. И то повратка на Итаку, која је за Раичевића синегдоха целе Хеладе. Песма „Итака“ дубоко прожета Кавафијевим стиховима, из разних песама, говори управо о том повратку у Грчку где ће лирски јунак наћи своје срце. Раичевићев однос према Грчкој изразито је личан, тако да у самом избору места у које он смешта свој рај учествује управо то сећање, које га у оним најлепшим деловима изгледа највише везује за Грчку. Следећа песма „Тамо ће је лежала...“ парњак је овој и њена супротност: „У памет се, Одисеју, не прави будалу од себе (...) сваки тренутак у коме си живео,/ и у коме ћеш живети,/ одувек припада прошлости.“ Одисеју се саветује да се не осврће, каже му да не гледа у Итаку, док га је претходној песми саветовао да гледа у њу. Посебно место међу овим „хомеровским“ песмама заузима песма „О сигурности“ посвећена мајци. Песма пре ње „Других анђела нема“ такође је о мајци, заправо о њеној смрти, и написана је у виду обраћања мајци, у другом лицу. У овој другој, мајку замишља као живу како се бави свакидашњим пословима и пева, само јој не види лице. Завршни стихови песме гласе: „Ох, како бих волео да је загрлим,/ да пољубим њену одавно седу косу,/ али никако, никако да се вратим кући.“ У овој песми, мада је мајка жива, постоји дистанца која се осим у начину на који је описана огледа и у употреби трећег лица. Са мртвом мајком прича, живој не може ни да види лице. То упућује на Одисејеву катабазу, када спуштајући се у свет мртвих сусреће своју мртву мајку и, између осталог, сазнаје да је на Итаки неће затећи живу. Тај бол због немогућности повратка, провучен кроз сплет литерарних алузија и личних доживљаја чини централно место Раичевићеве осећајности. Сећање испуњава човека, враћа му се, вратио би се и рају који је у том сећању, односно повратак би био одговарајући крај приче, а не смрт. Зато књига која се завршава смрћу остаје недочитана. У неку руку, она има лажни крај. Крај се десио негде између, у тренутку када је живот прешао у сећање.

Александра Ђуричић ПУТНИК, Улрих Александер Бошвиц, Лагуна, 2022.

У историји књижевности постоји један број аутора који су остали упамћени по само једном делу, а више од тога често нису ни написали. Понекад је то била свесна одлука, а чешће стицај несрећних околности као у случају аутора романа *Путник* који је погинуо у Другом светском рату са само двадесет седам година. Своју судбину прогнанника из Немачког Рајха бриљантно је транспоновао у кратки роман написан у једном даху, непосредно након тзв. *Кристалне ноћи*, односно почетка прогањања јеврејске популације у Немачкој која ће ескалирати у Холокауст.

Рукопис романа је дошао до издавача који су га објавили у Британији и у САД, али је у самој Немачкој био у архивама све док се за његово штампање није заложио нобеловац Хајнрих Бел. Тек много деценија након пропасти нацизма, нација је смогла снаге да се суочи са мрачном прошлошћу и прихвати истину о једном од најсрамнијих периода у историји људског рода.

Сада у преводу Николе Јорданова и Маје Анастасијевић имамо прилику да се упознамо са Бошвицовим маестралним делом које одише кафкијанском атмосфером носећи и снажан аутобиографски печат, одређујући сваки пасус аутентичношћу.

У том компликованом подухвату транспоновања доживљеног у уметничку прозу, Бошвиц је, иако веома млад, показао изузетно мајсторство које његовог јунака,

немачког Јеврејина Ота Зилбермана, претвара у књижевни лик за којег нам је одмах јасно да представља пишчев алтер его. Поклањајући мудвоструко вишегодина живота него што сам има, Бошвиц ствара својеврсног антихероја, човека са много врлина али и мана, навикнутог да живи у комфору својих пословних достигнућа и у реду који је неодвојиви део немачког духа. Сматрајући, као и остали његови сународници, да је равноправни грађанин којег штите закони уређене државе, Зилберман преко ноћи мора да прихвати статус бегунца и дубоко разочараног супруга јер га његова супруга Немица напушта готово истог тренутка када започне прогон.

У безваздушном простору у којем се нашао, Зилберман као вид бекства одабере бескрајна путовања немачком железницом, од Хамбурга до Минхена, од Дрездена до Ахена који је тако близу белгијске границе и наде у спас. Но, када покушај илегалног преласка границе буде осујећен, Зилберман се враћа на немачку територију свестан да наде више нема. Сви којима је некада материјално и морално био потпора сада окрећу главу од њега, а на сопствено запрепашћење, и он почиње да бежи од својих сународника у страху да не буде ухваћен заједно са њима. Атмосфера немилосрдног прогона људи које не одаје физички изглед већ њихова презимена, односно личне исправе, развија се у болном крешенду до кулминације када Зилберман доживљава слом схватајући да нада у бекство не постоји.

Има у *Путнику* нечег од атмосфере којом одише Кафкина *Америка*, јер, иако са много мање ироничног хумора, и Бошвицов Зилберман је јунак једне *on the road* приче у бескрајном путовању железницом с краја на крај Немачке у потрази за некаквим разрешењем ситуације у којој се нашао и где, као и Кафкин јунак, нема куда назад. На крају обојица ишчезавају, нестају на последњој страници у сопственом безизлазу.

На исцрпљујућем путовању које троши и новац и наду Зилберман среће различите људе, од острашћених зликоваца до оних који су спремни да му помогну и потајно

се не слажу са нацистичким апсолутизмом мишљења и делања. Али узалуд, њихови се гласови губе пред покличима нових јуришника који осећају да је њихово време дошло. У том времену и таквом поретку за Зилберманов народ нема места иако они нису спремни да ту чињеницу прихвате верујући до последњег тренутка да је ипак у питању некаква грешка, пропуст у систему којем су веровали.

У овом роману, ремек-делу које све време има атмосферу трилера, али и све елементе драме апсурда која ће тек доћи као одговор књижевности на бесмисао рата и тоталитаризма, Бошвиц је показао и изузетан дар за драмски дијалог кроз бројне сусрете Зилбермана и сапутника из возова. То су људи који као и он, улазе у купеа друге класе са надом да ће некуд стићи и да ће то променити њихове судбине. Међу њима су и аријевци, рођени Немци који су сада проглашени вишом расом, али и припадници других народа који су до тада живели у Немачкој, међу којима су Јевреји најутроженији. Довољно је само показати легитимацију било коме ко је затражи да би уследило хапшење и транспорт у концентрационе логоре. Пред таквом субином делује као минорно уништавање радњи и фабрика и пленидба јеврејске имовине. Зилберман успева да сачува нешто новца али убрзо схвата да се ни по чему не разликује од било ког, најсиромашнијег сународника јер сви имају исти третман.

Ово је роман са сложеном историјском позадином који држи читаочеву пажњу до последње реченице, роман атмосфере која може да парира и *Мајстору* и *Маргарити* Булгакова, роман о ужасима тоталитаризма и самим тим безвремен. Опомена савести и људскости које понекад изгледе у савременим друштвима и роман упозорења да се идеја о уништењу целе једне нације никада не сме поновити. Дело нам је до овог превода и издања било потпуно непознато и читајући га откривамо писца у правом смислу речи, раскошан таленат који би се тек развијао а који је на самом почетку књижевног стварања изнедрио сведочанство о свом времену које прозива и оптужује снагом жртве.

Вуле Журић

О УМЕЋУ ПРИЧАЊА ИСТИНИТИХ ПРИЧА

Што је краће могуће о кратким романима Ерика Вијара

„Истина је расута по свакакој праши-ни“ примећује пред крај кратког романа „Дневни ред“ савремени француски писац Ерик Вијар, који је крајем септембра 2023. прво био гост новосадског књижевног фестивала „Прозефест“, да би потом одржао изузетно посећено књижевно вече у просторијама Француског института у Београду. „Дневни ред“ је 2017. овенчан Гонкуровом наградом, а већ 2018. објавила га је Академска књига из Новог Сада. Потом је прошле године иста издавачка кућа објавила „Рат сиромашних“, да би се недавно пред нама наша и најновија Вијарова књига „Частан излаз“. Сва три наслова на српски је сјајно превела Мелита Лого Милутиновић, пруживши нам прилику да се упознамо са делом писца чију уметност најбоље описују управо његове наведене речи.

Вијара итересује истина за којом трага у архивима а проналази је у прабини што прекрива историјске документе. Најчешће се бавећи крупним догађајима чије последице одлучујуће утичу на судбину света, он пред читаоце, уместо уобичајених друштвеноисторијских жанр-сцена распостире мапу интимних тренутака трагичних јунака утонулих у тишину коју само што није нарушила рика помахниталих ратних машинерија.

Сем овог програмског усредсређивања Вијарову прозу можда још далекосежније одређује сажетост његовог израза. Како је београдској публици открио током разговора у Француском институту, није одувек

писао тако, већ је током рада на роману о Француској револуцији, запавши у стваралачку кризу, приликом посете војничком гробљу на југу земље схватио да радикално мора да промени приступ теми. Приметио је како пре Балзака странице романа нису биле испуњене описима књижевних јунака и простора у којима бораве. Пре Вијара ниједан романописац није одбацивао толико драматуршких могућности зарад достизања израза очишћеног од свега што успорава пут ка средишту проблема у који се дира.

Најрадикалнији пример ове малоречивости јесте његова књига „Рат сиромашних“, у којој је на тек нешто више од седамдесет страна дат историјат не само сељачке буне Томаса Минцера већ и оружаних покрета потлачених широм средњовековне Европе. Вијар се одлучио да богату фреску ових догађаја изрази у тек неколико грубих потеза, ослободивши своју повест готово свих конкретних догађаја. Али уместо штурога препричавања, пред читаоцем се, кроз стиснуте пишчеве усне са којих се тешком муком уздиже тек покоја реч, указује цео један свет у коме, како су актуелни догађаји показали, живимо и данас. „Рат сиромашних“ је наиме објављен у јеку рађања покрета Жутих прслука и протеста потлачених грађана Француске који су, борећи се против снага реда, на фасадама зграда у бројним градовима као паролe исписивали поједине реченице из овог романа, или једноставно поручивали саборцима – „Читајте Вијара!“.

Читање Вијара је објављивањем „Дневног реда“ на немачком постало императив и за тамошњу публику, па је у тамошњим књижарама продато преко седамдесет хиљада примерака овог романа. На тек нешто више од стотину страна ове хронике Вијар пише о догађајима који су претходили почетку Другог светског рата, међу којима је и аншлус Аустрије. Одмах на почетку књиге Вијар пише и о једном састанку одржаном крајем фебруара 1933. чији дневни ред, сва је прилика, није исцрпљен до данашњег дана. Реч је о Хитлеровом састан-

ку са најмоћнијим немачким индустријалцима на коме су Вилхелм фон Опел, Густав Круп и остали власници великих фабрика пристали да финансијски подрже нацисте а да заузврат добију исплативе послове без којих не би било оружја и иних средстава којима је вођен најкрвавији рат у историји човечанства. Градећи баналну атмосферу у којој су без имало двоумљења донесене одлуке која ће произвести несагледиве трагичне последице, Вијар на једном месту каже: „У времену смо свуда у исти мах.“ То, у овом конкретном и за ову његову књигу кључном случају значи да фабрике индустријалаца који су једногласно прихватили све тачке дневног реда тајног састанка са Хитлером у фебруару 1933. успешно послују и дан-данас.

Сличан траг Вијар прати на самом почетку своје последње књиге „Частан излаз“, у којој је, опет сведеним изразом, у низу вешто монтираних, наизглед неvezаних и наизглед документарних секвенци дочарано време које је претходило избијању Вијетнамског рата. Овога пута, актери су представници француског крупног капитала који профит остварују исцрпљивањем природних и људских ресурса у Индокини.

Вијар је и новосадској и београдској публици као илустрацију свога рада прочитао управо одломак са самога почетка овог романа, или хронике, како писац воли да „крсти“ своје књиге.

Одговарајући на питање о трагању за изворима и начинима на који их користи у писању, он је из своје фасцикле извадио две разгледнице на чијој су полеђини француски чиновници тридесетих година XX века исписивали баналне поруке својим ближњима којима су их обавештавали о ономе што раде у Индокини. На првој фотографији се налазе возачи вијетнамских рикши, дакле превозног средства које функционише тако да један човек сопственом снагом, трчећим кораком, превози другог човека који седи у удобној фотељи. На другој фотографији су три одсечене људске главе положене у три тршчане корпе. То

су главе Вијетнамаца погубљених због кршења неког прописа колонијалних власти.

Многи би, када се суоче са овим приказом, остали без речи.

Вијара су пак, монструозна лица ових разгледница подстакла да исприча још једну истинуту причу о последицама тврдоглавог настојања крупног капитала да по сваку цену настави да гомила богатство.

На једном месту у „Рату сиромашних“ Вијар каже како „истините приче нико не уме да прича.“ У то ваља сумњати и, баш као што каже онај графит, треба читати Вијара.

Robert Delaunay, 1926–1928, Eiffel Tower

НАГРАДА “БИЉАНА ЈОВАНОВИЋ”

Nenad Jovanović BESEDA NA DODELI NAGRADE „BILJANA JOVANOVIĆ”

Zahvaljujem se članovima žirija na izuzetnoj počasti koju su ukazali mojoj knjizi nagradom “Biljana Jovanović”. Ona me je obradovala iz više razloga.

Prvo, sa zadovoljstvom čitam dela brojnih njenih dobitnika, kao i pisaca čije su knjige ove, i prethodnih godina, bile razmatrane za ovu nagradu.

Sa mnogima od tih pisaca sam drugovao i još uvek drugujem, a da iz Srbije najčešće nisam odsutan više od dve decenije, krug ljudi koje doživljavam kao bliske zacelo bi uključivao još dobitnika ovog priznanja. Sa nekima od njih me povezuju estetska opredeljenja, sa nekima politička, a s najvećim brojem i jedna i druga.

Zatim, ova nagrada predstavlja stvaraocu bar povremeno nužan podsetnik da ga primarni kulturni kontekst prema kome je usmeren – a od kog je, u mom slučaju, fizički uglavnom odvojen – prepoznaje kao svog. Umetnost često lakše prelazi geografske, nego kulturološke granice, kao što znaju svi pisci, a što bolno

iskušavaju pogotovu oni koji kao sredstvo izražavanja koriste jezik male i siromašne zemlje poput naše.

Naposletku – i najvažnije – nagrada mi laska jer povezuje moju knjigu *Kain i Abot, Avelj i Kostelo* sa delom Biljane Jovanović, koje nastavlja da pleni svojom formalnom i tematskom raznovrsnošću.

Biljanu Jovanović su, znamo, profesionalno zanimale sve tri književne vrste na koje nailazimo u konvencionalnim podelama, a to je i sa mojom malenkošću slučaj.

Za razliku od Biljane Jovanović, međutim, ne mogu se pohvaliti da sam išta pokušao -- a kamoli postigao – na planu građanskog aktivizma koji upotpunjava njenu, i karijere tolikih javnih radnika kojima se divimo.

Iskoristiću ovu priliku da ispunim bar jednu od svojih zapostavljenih građanskih dužnosti, i Srpskom književnom društvu dam predlog čije bi usvajanje bilo u interesu ne samo njegovih članova, već i svih drugih koji se u ovoj zemlji javno bave književnim radom: predlažem uvođenje obaveznog minimalnog honorara.

Predlog nije ni originalan, ni nov. Inicijativu sa ovim u vezi je, pre više godina, pokrenulo samo Društvo. Ona je, iz meni nepoznatih razloga, ostala nesprovedena, a ekonomski po-

ložaj brojnih članova Društva i drugih književnih radnika Srbije odonda je samo pogoršan. Nedovoljna plaćenost ili – mnogo češće i gore – neplaćenost, postala je pre pravilo no izuzetak.

Navešću detalje primera koji mi je najbolje poznat, mog sopstvenog: od 12 autorskih knjiga koje sam objavio od napuštanja zemlje, za deset nisam dobio ni dinar. Za to što ipak nisam gladovao mogu zahvaliti kombinaciji faktora, a poglavito činjenici da sam lavovski deo jave u spomenutom periodu proveo obavljajući poslove koji s književnošću nemaju direktne veze – od molerskih do profesorskih.

Ukoliko to nije očigledno, napomenuću da mogućnost da preživim od neknjiževnih poslova, koje mi se i danas nude, doživljam kao privilegiju. Nju nipošto nemaju svi naši pisci.

Takve uslove za rad, međutim, ne treba idealizovati: zbog njih književni projekti ostaju neostvareni, zbog njih se prve verzije rukopisa proglašavaju za poslednje.

Apelujem, zato, na Društvo da obnovi svoju staru inicijativu, i pomogne da se svi izdavači književnih dela koji ostvaruju ikakav dohodak od svog rada obavežu da će, u budućnosti, autorski rad svojih saradnika kompenzovati onoliko koliko je to moguće čak i u krajnje nepovoljnim domaćim prilikama: najmanje jednim srpskim dinarom po stranici rukopisa prihvaćenog za štampu.

Pretpostavljam da nekima može zvučati kao neukusna šala predlog po kome bi honorar za prosečan roman iznosio koliko i cena prosečnog doručka, a honorar za prosečnu knjigu pesama tripud manje.

Ja se, međutim, ne šalim.

Uvođenje obaveznog, simboličnog honorara odmah bi donelo dva, međusobno povezana rezultata, i omogućilo ostvarenje trećeg u daljoj perspektivi.

Najpre, neadekvatni i uvredljivi ali obavezni honorari pomogli bi nam da napravimo kritički odmak od komodifikacije svake vrste javnog delovanja u našoj zemlji, čiji nivo – po mom sudu – doseže čak i američki, dakle nivo zemlje paradigmatične za kapitalizam današnjice. Kada se, ovde i danas, kaže “vrednost”, sve učestalije se misli isključivo na tržišnu.

Drugo, uvođenjem minimalnog honorara, književnici bi implicitno bili priznati kao rad-

nici, dok ih neplaćenost izmešta iz te kategorije, i time lažno implicira da su oni – posvećeni tobože plemenitim (što će reći: suštinski nepotrebnim) poslovima, kadri da transcendiraju zakone novca i prežive preskakanje broja obroka potrebnog za završavanje rada (ponavljam: rada) na romanu ili knjizi pesama.

Bez ostvarenja prvog i drugog rezultata nezamislivo je ostvarenje trećeg, težeg ali i najvažnijeg: omogućavanje svim profesionalcima ove zemlje da za svoj doprinos društvu budu novčano kompenzovani u onoj meri koja omogućava ekonomski dostojanstven život.

Čim posvedočim ovom poslednjem, obećavam da ću prestati da pišem o društvenim sukobima (čiju glavninu smatram klasnim, i koji predstavljaju centralnu temu knjige *Kain i Abot, Avelj i Kostelo*), i posvetiti se nekoj od tema koje obeležavaju uzbudljivu – i jedinu – pesničku knjigu Biljane Jovanović, Čuvar, knjigu u kojoj se ekonomija ne spominje ni rečju.

Pozdravljajući vas, pozivam vas da procenite monetarnu vrednost tog dela i doživite otrežnjujuću nelagodnost tok čina.

Hvala.

Nenad Jovanović

TRI PESME

LINDERA BENZOIN

pobrkati šumu sa šumom / kakav luksuz /
 kako
 padaju latice / pardon lišće / amerika je
 zemlja
 izrazitog individualizma / na primer
 ova mlada žena glatkih butina / na primer
 ona mlada žena sa portretom indijanca
 prišivenim na
 leđa jakne / laćam se
 crvenog ploda / *lindera benzoin* / ubacujem
 ga u duplju /
 jedna žena obori oči kako nam se pogledi ne
 bi susreli /
 druga me preko ramena osmotri ne bi li
 ustanovila pretili joj od
 mene smrt / život / ukus
 pomorandžine kore i bibera / namirnica
 pobijenog naroda / ukus izrazit kao pogled i
 odsustvo pogleda /
 mladost sa cenama umesto datuma bitaka i
 smrti državnika /
 plod ima boju ženinih obraza / nisam mislio
 na onu koja
 sedi na panju / mislio sam na onu
 koja se sa mnom mimoišla na stazi / mišlju
 sam prekinuo razgovor šume sa samom
 sobom / lišće /
 pardon latice / suše se poput krvi indijanaca /
 svetlost
 i šumorenje / lepo
 se ovde živi

HELEN KELER

ovaj je predeo san slepih još od kolevke
 pupovi meki pupovi čvrsti
 sve ptičice sve ptičice sva čula s izuzetkom
 vida spustila se na grane
 kako da znam imam li snoviđenja kada ne
 vidim javu
 kako da razumem rat crvene protiv zelene

izvan šume izvan domena suvog lišća
 gde šuška se čipuju bubašvabe
 u fabrikama ograđenim žicom koja sprečava
 pad
 samoubilačkih radnika na tvrdo pardon meko
 u mojoj postelji su ptići kako da znam ko im
 je majka kojoj pripadaju vrsti
 propustljiva je o propustljiva granica
 između šume i svega sto šuma nije
 ne pravim razliku između beonjače i dužice
 od kolevke do groba najlepši je onaj dan u
 martu
 kad helen keler napipava prvi pupoljak u
 sezoni
 uz mentalne slike koje prevazilaze
 taktilnu spoznaju
 okean prekookeanski avion helen
 zna za jadicu za viljuškastu kost
 koja ptičama pomaže da lete
 sudare se sa fabrikama
 dezorijentisane crvenim svetlima triju
 uzastopnih smena i padnu
 na meko pardon tvrdo
 helen ostaje slepa da ne bi videla da sam
 poružneo razdvajajući kapitalizam
 i seksualnost prirodu i društvo
 dodir i druga čula
 spremajući se za romansu sa njom i samo
 njom
 koja sada radosnicama kvasi šumu
 suze su tople ili uopšte nisu suze
 ljubav je ili slepa ili uopšte nije ljubav
 čip i bubašvaba zaslužuju jedno drugo
 sanjao sam grob sa krilima helen
 sanjala si leteću kolevku

POSNA PESAN

lepo je pojesti jabuku na putu
 ka mestu u šumi u kojoj ćeš preostalnih
 dvanaest
 iz vreće ostaviti jelenima
 poželeti da dotakneš zemlju ne bi li se
 podsetio da si zemljanin
 i od te namere odustati zbog vlažnosti tla
 ti želiš da budeš suvi zemljanin
 da ne krvariš da se ne znojiš da ne plačeš
 mobilna mumija u predelu obojenom
 krznom glodara

zameraš jelenima što se ne ukazuju
u društvu spektakla nedovoljno je postojati
nužna je visoka vidljivost
mumije kaira izložene turističkom neznanju
upotreba blica nije dozvoljena fotografišeš
jabuke bez blica dabogme
da bog opravdano odsustvuje
dok duboko udišeš krug bez lišća
čiji se obod smanjio i nagnao prestravljeni
centar na pomak

sećanje na miris pečuraka
priziva sliku pečurke atomske bombe
tog spektakla nad spektaklima
semantika-taka-tika-taka dakle
pesan posna iz sasvim profanih razloga
upotreba atomske bombe je dozvoljena
meso jabuke jeste
meso jelena

Jacques Vaché

© Photo Ulf Andersen

Katrin Kise (Catherine Cusset) rođena je u Parizu 1963. Diplomirala je na *École normale supérieure*, a potom je doktorirala na *Paris Diderot University*, doktorskom tezom o delima Markiza de Sada, a potom i na *Yale University*, na kome ostaje da predaje, od 1991. do 2002. godine, francusku književnost osamnaestog veka.

Njena povezanost sa Amerikom uticaće na tematiku njenih romana u kojima će preispitivati kulturološke razlike između, kako Francuza i Amerikanaca, tako i između samih zemalja, ali će dubinski uroniti i u porodične teme i preispitati nezaobilazni motiv strasti.

Posetioci ovogodišnjeg Sajma knjiga u Beogradu imaće prilike da razgovaraju o njenom stvaralaštvu, posebno o romanu *La Définition du bonheur - Definicija sreće* (Prometej, Novi Sad, 2023, prevela Sara Ralić).

Kroz preplitanje sudbina dve žene, od kojih jedna živi u Francuskoj, a druga u Americi, roman slika fresku jedne epohe, od osamdesetih do danas, i preispituje odnos žena prema telu i želji, ljubavi, majčinstvu, starenju i sreći.

Kristel Petikolen / Christel Petitcollin

Kristel Petikolen je psihoterapeutkinja, koja širom sveta već tri decenije drži predavanja i obuke u vezi sa komunikacijom i ličnim razvojem. Specijalizovala se za transakcionu

analizu, za neurolingvistički program, Eriksonovu hipnozu i provokativnu terapiju Frenka Fareljia. Bavi se metodama koje doprinose razumevanju mehanizama manipulacije, kao i metodama za proučavanje mentalne preterane efikasnosti. Autorka je brojnih knjiga, uključujući i bestselere *Razmišljam previše* i *Moje dete razmišlja previše*, koje su popularne širom sveta, a u Srbiji ih je objavio Vulkan (prev. Gavrjelja Čović).

Knjiga *Moje dete razmišlja previše* nudi neke ključeve neophodne roditeljima kako bi pratili svoje dete u njegovoj različitosti. Pokazaće im kako da dozvole detetu da bude ono što jeste, kako da ga nauče da upravlja svojim emocijama, i kako da mu pruže sigurno okruženje u kojem se se osećati zaštićeno i rasti bezbedno. Problemi autizma, hipersenzibilnosti, nadarenosti u okruženju koje je za dete neprikladno, gde je često samo i pogrešno shvaćeno, zahtevaju jakog i smirenog roditelja, koji će prigrлити i umiriti dete kada ga preplave emocije.

David Rošfor je francuski pisac. Rođen 1980, živi u Parizu. Studirao je filozofiju i radi kao urednik u izdavačkim kućama koje objavljuju dela iz oblasti društvenih nauka.

Objavio je pet romana i više tekstova u kolektivnim radovima.

Rošfor će na Beogradskom sajmu knjiga predstaviti publici i izdavačima svoj poslednji roman, koji još nije preveden na srpski - *Le Prix fort (Visoka cena)* objavljen je kod izdavačke kuće En Exergue. To je priča o velikom sportskom skandalu, o suočavanju velike jugoslovenske teniserke Monike Seleš i njenog napadača, koji je, pre 30 godina, nasrnuo na nju u sred teniskog meča i naneo joj tešku povredu koja je poremetila njenu blistavu karijeru...

Fotografija / Copyright à préciser :
© Gallimard / F. Mantovani.

Copyright Albin Michel - Photographie Pascal ITO

Erik-Emanuel Šmit Eric / Emmanuel Schmitt je pre svega pozorišni pisac. Dobitnik je nagrade Francuske akademije nauka za celokupno pozorišno delo, a mnogi njegovi komadi, od prvog, izvedenog 1991, pa do danas, višestruko su nagrađivani, sa još mnogo više nominacija. Srpskoj pozorišnoj publici poznat je po komadima *Zagonetne varijacije*, *Mali bračni zločini*, *Posetilac*, *Ajnštajnova izdaja*, *Da krenemo ispočetka...*

Član je Akademije Gonkur. Svojevremeno je Laguna objavila njegove knjige *Jevanđelje po Pilatu* (prev. Anđa Petrović), *Oskar i gospođa u ružičastom mantilu*, *Gospodin Ibrahim i cvetovi Kurana i Milarepa* (prev. Ana Stošić), koje su često adaptirane i izvode se na pozorišnim scenama širom sveta.

Tri prevoda Šmitovih naslova biće predstavljeno na Beogradskom sajmu knjiga – roman *Drugi život Adolfa H.* (Clio, 2023, preveo Nikola Bjelić) i dve slikovnice za decu *Ostrvo slobode* i *Sebično slonče* (Odiseja, 2023, prevela Svetlana Stojanović).

Tokom boravka u Beogradu planirano je da Erik-Emanuel Šmit prisustvuje izvođenju njegovog komada *Da krenemo ispočetka*.

O romanu *Drugi život Adolfa H.*

Adolfu Hitleru je 8. oktobra 1909. godine odbijen upis na Akademiju likovnih umetnosti u Beču. Šta bi bilo da je žiri doneo drugačiju odluku? Tok Firerovog života, a potom i života plahe, strastvene nemačke omladine i, konačno, svetske istorije – bili bi potpuno izmenjeni...

Feliks Le Bar / Félix Le Bars (1973) rođen je u Parizu. Sa sedam godina počeo je da svira trubu. Tokom devedesetih svirao je gitaru i mandolinu u jednom ukrajinskom pank rok bendu. Tokom dvehiljaditih, uz pevačku karijeru, počeo je da komponuje muziku za pozorišne predstave, TV programe, crtane filmove ("Petit Ours Brun", "Lulu Vroumette"...) i audio-knjige. Od 2010. godine nastupa pod umetničkim imenom Féloche i proputovao je svet promovišući svoje albume "La vie Cajun" i "Silbo" (za koje je dobio nagrade 2014. i 2015).

Turneja na kojoj je predstavljen album "Féloche and the Mandoline Orchestra" trajala je od 2020. do 2022. godine. Feliks le Bar je komponovao muziku za brojne dečje knjige koje objavljuje Gallimard Jeunesse. Izdavačka kuća Kreativni centar objavila je prevode nekoliko tih „zvučnih bajki“ ("Pepeljuga", "Crvenkapa", "Aladin", "Mačak u čizmama", "Tri praseta).

Na Francuskom štandu Feliks le Bar će održati radionicu na kojoj će učestvovati deca predškolskog uzrasta iz Škole mjuzikla za decu Eudven, kao i muzički pedagozi iz te škole.

Deca će imati zadatak da određene delove zvučne bajke Mačak u čizmama iskažu glumom, a da muzičke deonice prate pokretom, to jest improvizovanim i vođenim plesnim koracima.

Cilj radionice jeste da deca interaktivno prolaze kroz radnju knjige i oživljavaju je svojim telom i glasom.

Objavila je knjigu o francuskom etnologu Marselu Griolu i Dogonima. Još nije prevedena na srpski.

Izabel Fimejer / Isabelle Fiemeyer Rođena je u Parizu, studirala u Francuskoj i SAD (anglofone studije, žurnalistika, prevođenje). U ranom detinjstvu živela je u Burkini Faso.

Dugo godina bavila se novinarstvom i književnom kritikom (15 godina pisala je za poznati književni časopis Lire). Objavila je četiri knjige o Koko Šanel, jednoj od najpoznatijih ličnosti 20. veka, koja je unela revoluciju u modu, izmislila vanvremeni stil, oslobodila tela žena i doprinela njihovoj emancipaciji. Jedna je od najvećih poznavalaca života i rada ove čuvene francuske modne kreatorke kojoj je posvetila 25 godina istraživanja : *Coco Chanel, un parfum de mystère* (Koko Šanel, parfem misterije), *Chanel intime* (Šanel intimno), *Chanel L'Enigme* (Enigma Šanel).

Florans Obri / Florence Aubry je francuska književnica i aktivistkinja. Rođena je 1968. godine u Bezansonu, gde je završila osnovne studije književnosti i jezika, a kasnije stekla i master diplomu iz geografije. Osim što piše, Florans Obri radi kao nastavnica i bibliotekarka. Članica je Charte des auteurs et illustrateurs jeunesse, udruženja koje se zalaže za jednaka prava pisaca i ilustratora knjiga za decu.

Autorka je više od dvadeset knjiga za decu i mlade i dobitnica nekoliko prestižnih francuskih nagrada.

Njena dela obrađuju ozbiljne i osetljive teme, kao što su samoubistvo (*La Fille du monstre*, 2019), alkoholizam kod adolescenata (*Biture express*, 2010), loši uslovi životinja u zatočeništvu (*Titan Noir*, 2018), i tako dalje.

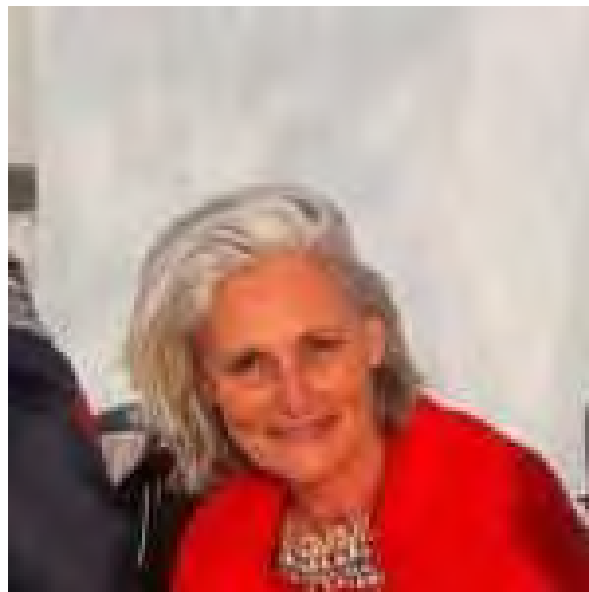
Roman *Crni Titan* (objavila izdavačka kuća Odisėja, 2023, prevela Svetlana Stojanović) je osvojio nekoliko nagrada, među kojima je nagrada „Maja“ (2020), prva francuska nagrada koja se dodeljuje književnim delima koja doprinose odbrani prava životinja. U njemu se Florans Obri bavi uslovima života životinja u zatočeništvu i načinu na koji se ljudi odnose prema njima. Glavna junakinja romana je osamnaestogodišnja Elfi koja dobija posao u lokalnom okeanografskom parku. Iako nema iskustva sa životinjama, veruje da je to sasvim pristojan letnji posao. Veruje, takođe, i da su životinje u parku srećne i zadovoljne: „Iskreno, ne vidim u čemu je problem. Većina ovih životinja je rođena u kavezu, nikad nisu upoznale ništa drugo, i ne vidim kako bi mogle da pate što su zarobljene. Osim toga, da li životinje uopšte mogu biti nesrećne?“ Ubrzo će saznati da je istina sasvim drugačija.

Patrick Besson / Patrik Beson je rođen 1956. godine u Parizu. Napisao je oko četrdeset dela u skoro svim književnim žanrovima. Za roman *Dara* dobio je Veliku nagradu Fran-

cuske akademije /1985/, a za roman *Brabanovi* nagrade Renodo i Pupulist /1995/. Besonova dela su prevedena na sve svetske jezike, a u prevodu na srpski jezik objavljeni su: *Bogatašica*, *Krik protiv klevetnika Srbije*, *Beograd City*, *Lenjivica*, *Dara*, *Veština zavodjenja*, *Brabanovi*, *Srđan*, *Miloš i Milena* i *Julije i Isak*, *Titanika*, *Puškinova smrt*, *Izvesna Melanhonija*, *Romani iz mladosti*.

Kolumnista je najtiražnijih francuskih časopisa - Figaro magazine i Paris Match. Sva njegova dela izuzetno dobro su primljena u našoj kulturnoj javnosti. Izdavačka kuća Čigoja objavila je na srpski, u poslednjih godinu dana, dva njegova dela (prevela Tatjana Šotra): *Odbijam* - predstavlja svojevrsno istraživanje o životu slavnog srpskog tenisera Novaka Đokovića ; *Scene iz mog privatnog života* – roman je o starom čoveku koga napušta mlada žena.

Žan-Fransoa Galtu i Suzan Ajo / Jean-François Galletout et Suzanne Aillot

Francuski pisac Žan-Fransoa Galtu i ilustratorka Suzan Ajo autori su putopisa *Putešestvije u zemlju koje više nema*, čiji su ko-izdavači Plan B (Francuska) i Sumatra (Srbija). U predstavljanju dvojezičnog francusko-srpskog izdanja ovog putopisa učestvovala je i Tamara Valčić Bulić, prevodilac.

FB

102

Nekada Jugoslavija. Danas - više suverenih država i nekoliko teritorija u nastajanju. Jedan jezik, više bliskih jezika. Šetati tuda, posmatrati, otkrivati, sretati se, razmenjivati mišljenja, iznenaditi se, nekad se usprotiviti, u bliskom susretu sa žiteljima. Ovaj putopis je pre svega pokušaj da se razume ono što spaja pre negoli ono što razdvaja, osobenosti stanovnika i oblasti putešestvija. Jedna dizajnerka-akvarelistkinja i jedan pisac-putnik, dva para očiju upućenih u „upotrebu sveta“, koji ipak donose jedanaest novih i vanjskih pogleda na vreme koje prolazi, guta i pripoveda o sadašnjosti graditeljski budućnosti.

Žan-Kristof Buison / Jean-Christophe Buisson, urednik u Figaro magazinu, jedan je od najboljih poznavalaca Srbije u Francuskoj. Istoričar po obrazovanju, novinar po struci, ne propušta priliku da francuskoj javnosti predstavi nepoznate strane srpske istorije i kulture, slavne istorijske ličnosti i savremene pisce i reditelje čiji značaj prelazi nacionalne granice. Kroz novinarski i esejistički rad i javne nastupe

daje važan doprinos razumevanju srpske političke i kulturne stvarnosti, na koju se u Francuskoj u poslednjih dvadeset godina gleda kroz prizmu ratova u bivšoj Jugoslaviji. Izveštavao je iz Srbije za Figaro o ključnim događajima iz 90-ih. Napisao je *Roman o Beogradu* u kome istražuje istoriju grada i njegove veze sa Francuskom, biografiju o Generalu Mihailoviću, i knjigu *Ubijeni u atentatu* u kojoj se bavi političkim ubistvima koja su promenila tok istorije. Jedno poglavlje je posvećeno okolnostima koje su Gavrila Principa i Mladobosance dovele do atentata na austro-ugarskog prestolonaslednika Franca Ferdinanda. Članak koji je napisao povodom komemoracije primirja u Prvom svetskom ratu koja je organizovana u Parizu i nepravednog odnosa prema Srbiji izazvao je burne reakcije u francuskoj i u srpskoj javnosti.

Izdavačka kuća Noir sur blanc

Izdavačku kuću Noir sur blanc osnovali su 1987. Vera i Jan Mikalski, bračni par švajcarsko-poljsko-rusko-austrijskog porekla. U ono vreme njihova ambicija je bila da stvore mostove između kultura i naroda Evrope koji su živeli na dve suprotne strane od gvozdene zavese, kroz poseban izbor tekstova koji su objavljivali. Na početku su bili usredsređeni na poljsku i rusku književnost te podeljene Evrope, da bi vremenom proširili interesovanje

na susedne zemlje. Nedavno su obogatili svoj katalog Dimitrijevom kolekcijom - knjigama preuzetim iz izdavačke kuće L'Âge d'Homme. Izdavačka kuća Noir sur blanc (Crno na belo) nedavno je, u prevodu Paskal Delpes, sa engleskog na francuski, objavila

Izvod iz knjige rođenih: priča o Danilu Kišu. Ova biografija, čiji je autor Mark Tompson, odaje svojevrsno priznanje Kišovom eksperimentalizmu, budući i sama u svojoj formi – eksperimentalna. Komponovana je kao niz komentara na kratki Kišov autobiografski tekst pod nazivom Izvod iz knjige rođenih.

Paskal Delpes prevodi sa srpsko-hrvatskog na francuski. Poznata je po svojim prevodima Ive Andrića i Danila Kiša. Bila je direktorka Francuskog kulturnog centra u Beogradu. Daje nemerljiv doprinos kulturnoj saradnji između Srbije i Francuske, i njena osnovna težnja je da pruži priliku umetnicima, piscima, studentima Francuske i Srbije da se susretnu, razgovaraju i zajedno grade evropsku budućnost.

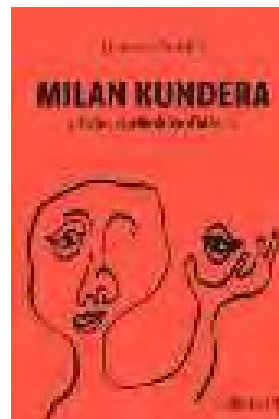
Florans Novail (Florence Noiville) je završila studije političkih nauka, ali je vremenom odlučila da napusti svoju struku, kako bi se posvetila pisanju. Radila je u izdavaštvu, a potom kao novinar u Le Monde. Glavna je urednica književnog magazina Le Monde des livres. Izdavačka kuća Arhipelag objavila je prevode na srpski dva njena dela. To su roman *Vežanost* (prevela Gorica Todosijević), kao i delo *Singer* - biografija američkog Nobelovca Isaka Baševisa Singera (prevela Anika Krstić), koja joj je donela nagradu za najbolje biografsko delo. Zanimljivo je da je objavila i biografiju Nine Simon, a autorka je i desetak knjiga za decu.

Ove godine je objavila, kod Galimara, biografiju nedavno preminulog francusko-češkog pisca Milana Kundera, sa podnaslovom „Pisati, smešne li ideje!“ koja će biti predstavljena na štandu Francuske, počasnog gosta Beogradskog sajma knjiga.

„Često pomislim da sam imala sreće što sam upoznala Kunderu u njegovim poznijim godinama, onda kada je već bio poodmakao trenutak otkada je začutao pred medijima. Bio

je tada na vrhuncu zrelosti i slobode, i sve je više ličio na lik iz romana *Život je negde drugde*.“

Noavil sa puno nežnosti i senzibiliteta opisuje delo (proživljeno) i život (romaneskni) Milana Kundera. Tu su fragmenti tekstova i razgovora, sećanja, zapisi sa putovanja i mnoge fotografije skupljene na jednom mestu sa jednim jedinim ciljem: učiniti da poželite da (ponovo) otkrijete Kunderu, jednog od najvećih umetnika XX veka.

FB

104

Autorska prava foto Pierre Marquès

Ovogodišnji 66. Međunarodni beogradski sajam knjiga (21–29. oktobar 2023) otvoriće francuski književnik **Matijas Enar (Mathias Énard)**. Enar je rođen 1972. godine, studirao je persijski i arapski jezik i dugo je boravio na

Bliskom istoku. Živi u Barseloni. Enarov roman *Zona*, koji je Akademska knjiga objavila 2016. godine u prevodu Anđe Petrović, kritičari su proglasili za jednu od najoriginalnijih knjiga desetleća i za njega je dobio više francuskih i međunarodnih književnih nagrada. U romanu *Zona* Matijas Enar, pisac izvanredne erudicije, daje nam mnoštvo informacija o nasilnoj povesti Zone – država nekadašnje Jugoslavije, Španije, Alžira, Libana, Italije.

Za roman *Busola* (Akademska knjiga, 2016, s francuskog prevela Tamara Valčić Bulić) dobio je prestižni nagradu „Gonkur“ (2015). Čitajući *Busolu* čitalac putuje kroz gradove i pustinje Orijenta i Zapada, kroz epohe i kulture, revolucije i ratove, kroz simfonije i romane, sonate i sonete.

Matijas Enar je jedan od najomiljenijih francuskih pisaca našeg regiona, ali je istovremeno jedan od najboljih poznavalaca istorije i kulture ovog regiona. Na srpski jezik su prevedeni njegovi romani: *Brevijar za pirotehničare* (2011) koji je prevela Emilija Cerović Mlađa i *Pričaj im o bitkama kraljevima i slonovima u prevodu Ivane Misirlić Bigard*.

Na Sajmu će promovisati svoj roman *Godišnja gozba grobarskog bratstva* (Akademska knjiga, 2023, prev. Tamara Valčić Bulić). Priča o etnologu koji zarad svog projekta odlazi u jedno francusko selo i otkriva Točak vremena...

photo Francesca Mantovani

Pjer Asulin / Pierre Assouline, član Akademije Gonkur, francuski je romansijer, biograf, kritičar, novinar i hroničar na francuskom radiju, bivši odgovorni urednik časopisa *Lire*, član uredništva časopisa *Histoire* i autor čuvenog bloga *Republika knjiga*. 2007. godine dobio je Nagradu za francuski jezik koja se dodeljuje „delu ili ličnosti iz sveta književnosti, umetnosti ili nauke koja je na značajan način doprinela, stilom izražavanja ili svojim delovanjem, isticanju kvaliteta i lepote francuskog jezika“. Na srpski je preveden njegov roman *Klijentkinja* (Albatros plus, prev. Ivana Hadži Popović). Prošle

godine je bio gost Molijerovih dana, kada je predstavio delo *Povratak u Sefarad*.

Njegov poslednji roman, objavljen ove godine kod francuskog Galimara, posvećen je Alfredu Nakašu, slavnom šampionu Francuske i Evrope u plivanju. Na vrhuncu karijere bio je potkazan kao Jevrejin i protivnik Gestapoa, od strane svog rivala, i odveden u logor. Preživio je zahvaljujući snazi volje i atletskoj izdržljivosti tela. Ali po koju cenu? Ovo je priča o neodustajanju i upornosti, o prevazilaženju sebe.

Toma Piketi (Thomas Piketty) je francuski ekonomista, rođen 1971. Profesor je na Paris School of Economics i na École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS). Nakon objavljivanja studije „Kapital u XXI veku“ 2013. godine, postaje jedan od najčitanijih savremenih ekonomista, čije su analize o ekonomskoj nejednakosti, kako unutar jednog društva, tako i između različitih društava, izazvale izuzetan odjek širom sveta. Po ovoj knjizi snimljen je i film.

Akademski izdavač je 2015. godine objavila na srpskom jeziku ovo delo u prevodu Kristine Bojanović. Isti izdavač objavio je Piketijeva dela Za sporazum o demokratizaciji Evrope (koautori: Antoan Voše, Gijom Sakrist i Stefani Enet) u prevodu Kristine Bojanović, Jedva čekam socijalizam! (2022) u prevodu Gorane Prodanović, Kratka istorija jednakosti (2023),

takođe u prevodu Gorane Prodanović i Kapital i ideologija (2023) u prevodu Aleksandra Stojanovića. Kapital i ideologija je nastavak knjige Kapital u XXI veku.

Izdavačka kuća Karpos objavila je Piketijevo delo *Ekonomija nejednakosti* (prev. Olja Petronić) “Ekonomski pitanja su isuviše važna da bi bila prepuštena nekolicini stručnjaka i lidera. Ključna faza u preobražavanju odnosa moći podrazumeva da građani steknu saznanja iz ove oblasti” (T. Piketi).

U okviru boravka i gostovanja Tome Piketija na Međunarodnom beogradskom sajmu knjiga u Kulturnom centru Beograda 27. oktobra u 20h u bioskopskoj dvorani održaće se veliki događaj – predavanje Tome Piketija. Piketi će 28. oktobra potpisivati knjige na štandu svog izdavača, Akademske knjige iz Novog Sada, i na nacionalnom štandu Francuske.

Klemantin Surde - Clémentine Sourdis piše i ilustruje knjige za mlade. Radi za više izdavačkih kuća. Redovno organizuje radionice za decu. Živi u Lionu. **Tulio Korda - Tullio Corda** je pisac i ilustrator. Diplomirao je arhitekturu. Radi kao dizajner za mnoge časopise. Bavi se slikarstvom i posvećen je pisanju i ilustraciji knjiga za decu. Često priređuje radionice za najmlađe.

Žilija Kaže / Julia Cagé je francuska ekonomistkinja. Glavne oblasti njenog interesovanja su ekonomija razvoja, politička ekonomija i ekonomska istorija. Žilija Kaže je profesor ekonomije na Odeljenju za ekonomiju na Univerzitetu Sciences Po Paris. Dobitnica je „Nagrade za najboljeg mladog francuskog ekonomistu“ 2023. godine. *Du conflit politique, Seuil 2023 (Istorija političkog konflikta*, čiji prevod priprema Akademska knjiga). Akademska knjiga je objavila 2016. godine njenu knjigu *Spasavanje medija. Kapitalizam, participativno finansiranje i demokratija* koju je s francuskog jezika preveo Dušan Janić. U ovoj knjizi koja počiva na produbljenoj analizi funkcionisanja i finansiranja medija u Evropi i Sjedinjenim Američkim Državama, predlaže se novi model „neprofitnih informativnih društava“ u kojima su usklađeni komercijalnost i neprofitnost. Najbitnija je u stvari demokratija, to jest mogućnost da korisnik dobije što kvalitetnije informacije, čime postaje aktivniji učesnik u političkom procesu. Mediji bi u tom slučaju

morali ustanoviti takvu strukturu vlasništva da što manje zavise od akcionara, velikih oglašivača i političkih moćnika.

Autorska prava foto Philip Contr

Toni Valente / Tony Valente je francuski mangaka koji se može pohvaliti činjenicom da je njegova manga *Radiant* presedan, kao prva i za sada jedina manfra (francuska manga) prevedena na japanski jezik. Manfra *Radiant* prodana je u preko milion primeraka širom sveta. Ovaj serijal u Srbiji prevodi i objavljuje izdavačka kuća Najkula.

Svoje prve korake u svetu stripa Toni Valente imao je zahvaljujući izdavačkoj kući Delcourt, za koju je crtao četvorotomni serijal *Les 4 princes de Ganahan*, prema scenariju Rafaela Dromelšlagera. Nakon okončanja serijala, Valente je započeo rad na sopstvenom projektu

Hana Attori (Soleil), umnogome zasnovanom na uticajima manga i anime serijala na kojima je odrastao. Zatim je na naslovu *SPEED Angels (Soleil)* sarađivao sa Didjeom Tarkenom, nakon čega se u potpunosti posvetio svom najvećem i najuspešnijem projektu – *RADIANT*, čiji je kompletni autor.

**PROFESSIONNELS DU LIVRE /
PREDSTAVNICI SEKTORA KNJIGE**

crédit photo : Arte France

Režin Atšondo, predsednica Francuskog nacionalnog centra za knjigu – CNL
Osnovna misija CNL-a je da prati i podržava sve aktere književnog života Francuske: autore, prevodioce, izdavače, knjižare, bibliotekare i organizatore kulturnih manifestacija

Deni Rapon, državni sekretar, član koleža ARCOM-a (Regulatorno telo za audiovizuelnu i digitalnu komunikaciju Francuske), koje donosi regulative u vezi sa audiovizuelnim medijima (radio, televizija i video službe na zahtev), kao i sa pojedinim onlajn platformama...

Nikola Roš, generalni direktor Međunarodnog biroa za francusko izdavaštvo (BIEF). BIEF je udruženje koje finansiraju Ministarstvo kulture i Ministarstvo Evrope i spoljnih poslova Francuske, kao i izdavačke kuće putem članarine (oko 300 izdavača). BIEF podržava profesionalce iz oblasti knjige pomažući francuskim izdavačima da razviju svoje delatnosti ka inostranstvu – izvoz, prodaja prava za prevođenje i sklapanje međunarodnih partnerstava.

Virginie Clayssen, direktorka sektora za digitalni razvoj u EDITIS, predsednica komisije za digitalizaciju Nacionalnog sindikata izdavača, predsednica EDELab (European Digital Reading Lab). Editis je grupa francuskih izdavača, osnovana 2004. Najznačajnija izdavačka grupa posle Hachette.

Izabel Fimejer

Florans Noavli

Toni Valente

Zan-Kristof Buisson

Feliks Le Bar

Erik Emanuel Smit

Patrik Beson

Matijas Enar

David Roštor

Florans Obrti

Katrin Klee

Tomi Rikst

Pjer Asulin

Zilja Kaže

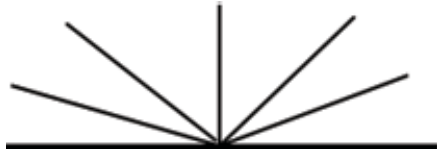

Kristel Pettikolen

Издавање ове публикације подржали су
Министарство културе Републике Србије
и Секретаријат за културу града Београда

Српско књижевно друштво - Serbian Literary Society

Репрезентативно удружење у култури
Француска 7, 11000 Београд, тел/факс:
+381/011-2628-892
www.skd.rs
Матични број: 17335553
ПИБ: 100064568
Текући рачун: 200-2722050102033-49

ПОЗИВ НА ПРЕТПЛАТУ

Претплата је облик поверења који значи и ауторима и читаоцима
Претплата гарантује да ћемо се дружити ефикасније и квалитетније
Претплата је подршка која је непроцењива
Претплатите се на КЊИЖЕВНИ
МАГАЗИН

Цена годишње претплате:
3000 рсд.

Уплате су могуће за правна лица на наведени рачун СКД-а.

Књижевни магазин

двоброј 234-235 (јул-октобар)

Излази двомосечно

Цена: 400 дин

Оснивач и издавач

Српско књижевно друштво

Редакција

Француска 7, Београд
тел/факс: +381-11-262-88-92;
e-mail: knjizmagazin@gmail.com

За издавача

Ненад Милошевић

В.Д. главног уредника

Љубица Арсић

Штампа

Пресинг издаваштво, Младеновац

ISSN 1451-0421 = Књижевни магазин

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

82(05)

КЊИЖЕВНИ магазин / в.д. главног уредника Љубица Арсић. - Год. 1, бр. 1 (2001)
- Београд : Српско књижевно друштво, 2001- (Младеновац : Пресинг издаваштво). -
30 cm

Доступно и на: <http://www.skd.rs/magazin/>. - Двомесечно.
ISSN 1451-0421 = Књижевни магазин
COBISS.SR-ID 175582471

66.
међународни
београдски
сајам
књига

66th International
Belgrade Book Fair

21-29.10.2023.

66ème édition du
Salon international du livre de Belgrade

66. међународни
београдски
сајам књига
21-29.10.2023.

**ЖИВЕ
DE VIVE LES
LIVRES!
КЊИГЕ!**

БЕОГРАДСКИ
САЈАМ

СРПСКО КЊИЖЕВНО ДРУШТВО